

3. Mahāparinibbānasuttavaṇṇanā

131. Evaṃ me sutanti mahāparinibbānasuttaṃ. Tatrāyamanupubbapadavaṇṇanā – **gijjhakūṭeti** gijjhā tassa kūṭesu vasim̐su, gijjhasadisamaṃ vā tassa kūṭamaṃ atthīti gijjhakūṭo, tasmim̐ gijjhakūṭe. **Abhiyātukāmoti** abhibhavanatthāya yātukāmo. **Vajjīti** vajjirājāno. **Evaṃmahiddhiketi** evaṃ mahatiyā rājiddhiyā samannāgate, etena nesamaṃ samaggaḃhāvaṃ kathesi. **Evaṃmahānubhāveti** evaṃ mahantena ānubhāvena samannāgate, etena nesamaṃ hatthisippādīsū katasikkhataṃ kathesi, yaṃ sandhāya vuttaṃ – “sikkhitā vatime licchavikumārakā, susikkhitā vatime licchavikumārakā, yatra hi nāma sukhumena tālacchiggalena asamaṃ atipātayissanti poṅkhānupoṅkhaṃ avirādhita”nti (samaṃ. ni. 5.1115). **Uccheccāmīti** ucchindissāmi. **Vināsessāmīti** nāsessāmi, adassamaṃ pāpessāmi. **Anayabyasananti** ettha na ayoti anayo, avaḍḍhiyā etaṃ nāmaṃ. Hitañca sukhañca viyassati vikkhipatīti byasamaṃ, ñātipārijuññādīnaṃ etaṃ nāmaṃ. **Āpādessāmīti** pāpayissāmi.

Iti kira so ṭhānanisajjādīsū imaṃ yuddhakathameva katheti, gamanasajjā hothāti evaṃ balakāyaṃ āṇāpeti. Kasmā? Gaṅgāyaṃ kira ekaṃ paṭṭanagāmaṃ nissāya aḍḍhayaḃjanaṃ ajātasattuno āṇā, aḍḍhayaḃjanaṃ licchavīnaṃ. Ettha pana āṇāpavattitṭhānaṃ hotīti attho. Tatrāpi ca pabbatapādato mahaggaḃhaṇḍamaṃ otarati. Taṃ sutvā – “ajja yāmi, sve yāmi”ti ajātasattuno saṃvidahantasseva licchavirājāno samaggā sammodamānā puretaraṃ gantvā sabbaṃ gaṇhanti. Ajātasattu pacchā āgantvā taṃ pavattim̐ ñatvā kujjhitvā gacchati. Te punasaṃvaccharepi tatheva karonti. Atha so balavāghātajāto tadā evamakāsi.

Tato cintesi – “gaṇena saddhim̐ yuddhaṃ nāma bhāriyaṃ, ekopi moghappahāro nāma natthi, ekena kho pana paṇḍitena saddhim̐ mantetvā karonto nipparādho hoti, paṇḍito ca satthārā sadiso natthi, satthā ca avidūre dhuravihāre vasati, handāhaṃ pesetvā pucchāmi. Sace me gatena koci attho bhavissati, satthā tuṇhī bhavissati, anathe pana sati kim̐ rañño tattha gamanenāti vakkhatī”ti. So vassakārabrahmaṇaṃ pesesi. Brāhmaṇo gantvā bhagavato etamatthaṃ ārocesi. Tena vuttaṃ – “**atha kho rājā...pe... āpādessāmī**”ti.

Rājaaparihāniyadhammavaṇṇanā

134. Bhagavantaṃ bījayamānoti thero vattasīse ṭhatvā bhagavantaṃ bījati, bhagavato pana sītaṃ vā uṇhaṃ vā natthi. Bhagavā brāhmaṇassa vacanaṃ sutvā tena saddhim̐ amantetvā therena saddhim̐ mantetukāmo **kinti te, ānanda, sutanti**ādīmāha. **Abhiṇhaṃ sannipātāti** divasassa tikkhattuṃ sannipatantāpi antarantarā sannipatantāpi abhiṇhaṃ sannipātāva. **Sannipātabahulāti** hiyyopi sannipatimhā, purimadivasampi sannipatimhā, puna ajja kimatthaṃ sannipatitā homāti vosānaṃ anāpajjantā sannipātabahulā nāma honti. **Yāvakiṃvañcāti** yattakaṃ kālaṃ. **Vuddhiyeva, ānanda, vajjīnaṃ pāṭikaṅkhā, no parihānti** – abhiṇhaṃ asannipatantā hi disāvidisāsu āgataṃ sāsanaṃ na suṇanti, tato – “asukagāmasīmā vā nigamasīmā vā ākulā, asukaṭṭhāne corā vā pariyuṭṭhitā”ti na jānanti, corāpi “pamattā rājāno”ti ñatvā gāmanigamādīni paharantā janapadaṃ nāsenti. Evaṃ rājūnaṃ parihāni hoti. Abhiṇhaṃ sannipatantā pana taṃ taṃ pavattim̐ suṇanti, tato balaṃ pesetvā amittamaddanaṃ karonti, corāpi – “appamattā rājāno, na sakkā amhehi vaggabandhehi vicaritu”nti bhijjivā palāyanti.

Evaṃ rājūnaṃ vuddhi hoti. Tena vuttaṃ – “vuddhiyeva, ānanda, vajjīnaṃ pāṭikaṅkhā no parihānī”ti. Tattha **pāṭikaṅkhā**ti icchitabbā, avassaṃ bhavissatīti evaṃ daṭṭhabbāti attho.

Samaggātiādīsu sannipātabheriyā niggaṭāya – “ajja me kiccaṃ atthi, maṅgalaṃ atthī”ti vikkhepaṃ karontā na samaggā sannipatanti nāma. Bherisaddaṃ pana sutvāva bhuñjantāpi alaṅkariyamānāpi vatthāni nivāsentāpi aḍḍhabhuttā vā aḍḍhālaṅkatā vā vatthaṃ nivāsayaṃānā vā sannipatantā samaggā sannipatanti nāma. Sannipatitā pana cintetvā mantetvā kattabbaṃ katvā ekatova avuṭṭhahantā na samaggā vuṭṭhahanti nāma. Evaṃ vuṭṭhitesu hi ye paṭhamaṃ gacchanti, tesam evaṃ hoti – “amhehi bāhirakathāva sutā, idāni vinicchayakathā bhavissatī”ti. Ekato vuṭṭhahantā pana samaggā vuṭṭhahanti nāma. Apica – “asukaṭṭhānesu gāmasīmā vā nigamasīmā vā ākulā, corā pariyuṭṭhitā”ti sutvā – “ko gantvā imaṃ amittamaddanaṃ karissatī”ti vutte – “ahaṃ paṭhamaṃ, ahaṃ paṭhama”nti vatvā gacchantāpi samaggā vuṭṭhahanti nāma. Ekassa pana kammante osīdamāne sesā rājāno puttabhātaro pesetvā tassa kammantaṃ upatthambhayamānāpi, āgantukarājānaṃ – “asukassa gehaṃ gacchatu, asukassa gehaṃ gacchatū”ti avatvā sabbe ekato saṅgaṇhantāpi, ekassa maṅgale vā roge vā aññasmimṃ vā pana tādise sukhadukkhe uppanne sabbe tattha sahāyabhāvaṃ gacchantāpi samaggā vajjikaraṇīyāni karonti nāma.

Paññattantiādīsu pubbe akataṃ suṅkaṃ vā baliṃ vā daṇḍaṃ vā āharāpentā apaññattaṃ paññapenti nāma. Porāṇapaveṇiyā āgatameva pana anāharāpentā paññattaṃ samucchindanti nāma. Coroti gahetvā dassite avicinitvāva chejjabhejjaṃ anusāsentā porāṇaṃ vajjidhammaṃ samādāya na vattanti nāma. Tesam apaññattaṃ paññapentānaṃ abhinavasūṅkādihi pīḷitā manussā – “atiupaddutamha, ko imesaṃ vijite vasissatī”ti paccantaṃ pavisitvā corā vā corasahāyā vā hutvā janapadaṃ paharanti. Paññattaṃ samucchindantānaṃ paveṇīāgatāni suṅkādiṃ gaṇhantānaṃ koso parihāyati. Tato hatthiassabalakāyaorodhādayo yathānibaddhaṃ vaṭṭaṃ alabhamānā thāmena balena parihāyanti. Te neva yuddhakkhamā honti, na pāricariyakkhamā. Porāṇaṃ vajjidhammaṃ samādāya avattantānaṃ vijite manussā – “amhākaṃ puttaṃ pitaraṃ bhātaraṃ acoraṃyeva coroti katvā chindimṃsu bhindimṃsū”ti kujjhitvā paccantaṃ pavisitvā corā vā corasahāyā vā hutvā janapadaṃ paharanti, evaṃ rājūnaṃ parihāni hoti, paññattaṃ paññapentānaṃ pana “paveṇīāgatameva rājāno karontī”ti manussā haṭṭhatuṭṭhā kasivāṇijjādike kammante sampādentī. Paññattaṃ asamucchindantānaṃ paveṇīāgatāni suṅkādiṃ gaṇhantānaṃ koso vaḍḍhati, tato hatthiassabalakāyaorodhādayo yathānibaddhaṃ vaṭṭaṃ labhamānā thāmabalasampannā yuddhakkhamā ceva pāricariyakkhamā ca honti.

Porāṇaṃ vajjidhammanti ettha pubbe kira vajjirājāno “ayaṃ coro”ti ānetvā dassite “gaṇhatha naṃ cora”nti avatvā vinicchayamahāmattānaṃ denti. Te vinicchinitvā sace acoro hoti, vissajjenti. Sace coro, attanā kiñci avatvā vohārikānaṃ denti. Tepi acoro ce, vissajjenti. Coro ce, suddharānaṃ denti. Tepi vinicchinitvā acoro ce, vissajjenti. Coro ce, aṭṭhakulikānaṃ denti. Tepi tatheva katvā senāpatissa, senāpati uparājassa, uparājā rañño, rājā vinicchinitvā acoro ce, vissajjeti. Sace pana coro hoti, paveṇīpotthakaṃ vācāpeti. Tattha – “yena idaṃ nāma kataṃ, tassa ayaṃ nāma daṇḍo”ti likhitaṃ. Rājā tassa kiriyaṃ tena samānetvā tadanucchavikaṃ

daṇḍaṃ karoti. Iti etaṃ porāṇaṃ vajjidhammaṃ samādāya vattantānaṃ manussā na ujjhāyanti, “rājāno porāṇapaveṇiyā kammaṃ karonti, etesaṃ doso natthi, amhākaṃyeva doso”ti appamattā kammante karonti. Evaṃ rājūnaṃ vuddhi hoti. Tena vuttaṃ – “vuddhiyeva, ānanda, vajjīnaṃ pāṭikaṅkhā, no parihānī”ti.

Sakkarontīti yaṃkiñci tesam sakkāraṃ karontā sundarameva karonti. **Garuṃ karontīti** garubhāvaṃ paccupaṭṭhapetvāva karonti. **Mānentīti** manena piyāyanti. **Pūjentīti** nipaccakāraṃ dassenti. **Sotabbaṃ maññantīti** divasassa dve tayo vāre upaṭṭhānaṃ gantvā tesam kathaṃ sotabbaṃ saddhātappaṃ maññanti. Tattha ye evaṃ mahallakānaṃ rājūnaṃ sakkārādīni na karonti, ovādatthāya ca nesaṃ upaṭṭhānaṃ na gacchanti, te tehi vissaṭṭhā anovadiyamānā kīlāpasutā rajjato parihāyanti. Ye pana tathā paṭipajjanti, tesam mahallakarājāno – “idaṃ kātabbaṃ, idaṃ na kātabba”nti porāṇaṃ paveṇiṃ ācikkhanti. Saṅgāmaṃ patvāpi – “evaṃ pavisitabbaṃ, evaṃ nikkhamitabba”nti upāyaṃ dassenti. Te tehi ovadiyamānā yathāovādaṃ paṭipajjantā sakkonti rājappaveṇiṃ sandhāretuṃ. Tena vuttaṃ – “vuddhiyeva, ānanda, vajjīnaṃ pāṭikaṅkhā, no parihānī”ti.

Kulitthiyoti kulagharāṇiyo. **Kulakumāriyoti** anividdhā tāsam dhītaro. **Okkassa pasayhāti** ettha “okkassā”ti vā “pasayhā”ti vā pasayhākārassevetam nāmaṃ. “Ukkassā”tipi paṭhanti. Tattha **okkassāti** avakassitvā ākaḍḍhitvā. **Pasayhāti** abhibhavitvā ajjhottharivitvāti ayaṃ vacanattho. Evañhi karontānaṃ vijite manussā – “amhākaṃ gehe puttamātaropi, kheḷasiṅghāṇikādīni mukhena apanetvā samvaḍḍhitadhītaroṇi ime rājāno balakkārena gahetvā attano ghare vāsentī”ti kupitā paccantaṃ pavisitvā corā vā corasahāyā vā hutvā janapadaṃ paharanti. Evaṃ akarontānaṃ pana vijite manussā apposukkā sakāni kammāni karontā rājakosaṃ vaḍḍhenti. Evamettha vuddhihāniyo veditabbā.

Vajjīnaṃ vajjicetiyanīti vajjirājūnaṃ vajjiratṭhe cittikataṭṭhena cetiyānīti laddhanāmāni yakkaṭṭhānāni. **Abbhantarānīti** antonagare ṭhitāni. Bāhirānīti bahinagare ṭhitāni. **Dinnapubbanti** pubbe dinnaṃ. **Katapubbanti** pubbe kataṃ. **No parihāpessantīti** aparihāpetvā yathāpavattameva karissanti dhammikaṃ baliṃ parihāpentānañhi devatā ārakkhaṃ susaṃvihitaṃ na karonti, anuppannaṃ dukkhaṃ janetuṃ asakkontāpi uppannaṃ kāsasīsarogādiṃ vaḍḍhenti, saṅgāme patte sahāyā na honti. Aparihāpentānaṃ pana ārakkhaṃ susaṃvihitaṃ karonti, anuppannaṃ sukhaṃ uppādetuṃ asakkontāpi uppannaṃ kāsasīsarogādiṃ hananti, saṅgāmasīse sahāyā hontīti evamettha vuddhihāniyo veditabbā.

Dhammikā rakkhāvaraṇaguttīti ettha rakkhā eva yathā anicchitaṃ na gacchati, evaṃ āvaraṇato āvaraṇaṃ. Yathā icchitaṃ na vinassati, evaṃ gopāyanato gutti. Tattha balakāyena parivāretvā rakkhaṇaṃ pabbajitānaṃ dhammikā rakkhāvaraṇagutti nāma na hoti. Yathā pana vihārassa upavane rukkhe na chindanti, vājikā vajjhaṃ na karonti, pokkharaṇīsu macche na gaṇhanti, evaṃ karaṇaṃ dhammikā rakkhāvaraṇagutti nāma. **Kinti anāgatā cāti** iminā pana nesaṃ evaṃ paccupaṭṭhitacittasantānoti cittappavattiṃ pucchati.

Tattha ye anāgatānaṃ arahantānaṃ āgamaṇaṃ na icchanti, te assaddhā honti appasannā. Pabbajite ca sampatte paccuggamaṇaṃ na karonti, gantvā na passanti, paṭisanthāraṃ na

karonti, pañhaṃ na pucchanti, dhammaṃ na suṇanti, dānaṃ na denti, anumodanaṃ na suṇanti, nivāsanaṭṭhānaṃ na saṃvidahanti. Atha nesamaṃ avaṇṇo abbhuggacchati – “asuko nāma rājā assaddho appasanno, pabbajite sampatte paccuggamaṃ na karoti...pe... nivāsanaṭṭhānaṃ na saṃvidahatī”ti. Taṃ sutvā pabbajitā tassa nagaradvārena na gacchanti, gacchantāpi nagaraṃ na pavisanti. Evaṃ anāgatānaṃ arahantānaṃ anāgamaṃ nameva hoti. Āgatānampi phāsuvihāre asati yepi ajānitvā āgatā, te – “vasissāmāti tāva cintetvā āgatamhā, imesaṃ pana rājūnaṃ iminā nīhārena ko vasissatī”ti nikkhamitvā gacchanti. Evaṃ anāgatesu anāgacchantesu, āgatesu dukkhaṃ viharantesu so deso pabbajitānaṃ anāvāso hoti. Tato devatārakkhā na hoti, devatārakkhāya asati amanussā okāsaṃ labhanti. Amanussā ussannā anuppannaṃ byādhiṃ uppādentī, sīlavantānaṃ dassanapañhāpucchanaḍivattukassa puññaṃ anāgamaṃ hoti. Vipariyāyena pana yathāvuttakaṇhapakkhaviparītassa sukkapakkhassa sambhavo hotīti evamettha vuddhihāniyo veditabbā.

135. Ekamidāhanti idaṃ bhagavā pubbe vajjīnaṃ imassa vajjisattakassa desitabhāvappakāsanatthamāha. Tattha **sārandade cetiyeti** evaṃnāmake vihāre. Anuppanne kira buddhe tattha sārandadassa yakkhassa nivāsanaṭṭhānaṃ cetiyaṃ ahosi. Athettha bhagavato vihāraṃ kārāpesuṃ, so sārandade cetiye katattā sārandadacetiyaṃ veva saṅkhyāṃ gato.

Akaraṇīyāti akātabbā, aggahetabbāti attho. **Yadidanti** nipātamattaṃ. **Yuddhassāti** karaṇatthe sāmivacanaṃ, abhimukhayuddhena gahetuṃ na sakkāti attho. **Aññatra upalāpanāyāti** ṭhapetvā upalāpanaṃ. Upalāpanā nāma – “alaṃ vivādena, idāni samaggā homā”ti hatthiassarathahiraññasuvaṇṇādīni pesetvā saṅgahakaraṇaṃ. Evañhi saṅgahaṃ katvā kevalaṃ vissāseṇa sakkā gaṇhitunti attho. **Aññatra mithubhedāyāti** ṭhapetvā mithubhedāṃ. Iminā aññamaññabhedāṃ katvāpi sakkā ete gahetunti dasseti. Idaṃ brāhmaṇo bhagavato kathāya nayaṃ labhitvā āha.

Kiṃ pana bhagavā brāhmaṇassa imāya kathāya nayalābhaṃ na jānātīti? Āma, jānāti. Jānanto kasmā kathesīti? Anukampāya. Evaṃ kirassa ahosi – “mayā akathitepi katipāhena gantvā sabbe gaṇhissati, kathite pana samagge bhindanto tīhi saṃvaccharehi gaṇhissati, ettakampi jīvītameva varaṃ, ettakañhi jīvantaṃ attano patiṭṭhānabhūtaṃ puññaṃ karissanti”ti.

Abhinanditvāti cittaṃ abhinanditvā. **Anumoditvāti** “yāva subhāsitañcidāṃ bhotā gotamenā”ti vācāya anumoditvā. **Pakkāmīti** rañño santikaṃ gato. Tato naṃ rājā – “kiṃ ācariya, bhagavā avacā”ti pucchi. So – “yathā bho samaṇassa gotamassa vacanaṃ na sakkā vajjī kenaci gahetuṃ, api ca upalāpanāya vā mithubhedena vā sakkā”ti āha. Tato naṃ rājā – “upalāpanāya amhākaṃ hatthiassādayo nassissanti, bhedeneva te gahessāmi, kiṃ karomā”ti pucchi. Tena hi, mahārāja, tumhe vajjīṃ ārabha parisati kathaṃ samuṭṭhāpetha. Tato ahaṃ – “kiṃ te mahārāja tehi, attano santakehi kasivāṇijjādīni katvā jīvantu ete rājāno”ti vatvā pakkamissāmi. Tato tumhe – “kinu kho bho esa brāhmaṇo vajjīṃ ārabha pavattaṃ kathaṃ paṭibāhatī”ti vadeyyātha, divasabhāge cāhaṃ tesāṃ paṇṇākāraṃ pesessāmi, tampi gāhāpetvā tumhepi mama dosaṃ āropetvā bandhanatālanādīni akatvā kevalaṃ khuramuṇḍaṃ maṃ katvā nagarā nīharāpetha. Athāhaṃ – “mayā te nagare pākāro parikhā ca kāritā, ahaṃ kira dubbalaṭṭhānañca

uttānagambhīraṭṭhānañca jānāmi, na cirasseva dāni ujuṃ karissāmi”ti vakkhāmi. Taṃ sutvā tumhe – “gacchatū”ti vadeyyāthāti. Rājā sabbaṃ akāsi.

Licchavī tassa nikkhamaṇaṃ sutvā – “saṭṭho brāhmaṇo, mā tassa gaṅgaṃ uttarituṃ adattā”ti āhaṃsu. Tatra ekaccehi – “amhe ārabba kathitattā kira so evaṃ kato”ti vutte “tena hi, bhaṇe, etū”ti bhaṇiṃsu. So gantvā licchavī disvā “kiṃ āgatattā”ti pucchito taṃ pavattiṃ ārocesi, licchavino – “appamattakena nāma evaṃ garuṃ daṇḍaṃ kātuṃ na yutta”nti vatvā – “kiṃ te tatra ṭhānantara”nti pucchiṃsu. “Vinicchayāmacchohamasmī”ti. Tadeva te ṭhānantaraṃ hotūti. So suṭṭhutaṃ vinicchayaṃ karoti, rājakumārā tassa santike sippaṃ uggaṇhanti.

So patitṭhitaguṇo hutvā ekadivasam ekaṃ licchaviṃ gahetvā ekamantaṃ gantvā – dārakā kasantīti pucchi. Āma, kasanti. Dve goṇe yojetvāti? Āma, dve goṇe yojetvāti. Ettakaṃ vatvā nivatto. Tato taṃ añño – “kiṃ ācariyo āhā”ti pucchitvā tena vuttaṃ asaddahanto “na me esa yathābhūtaṃ kathetī”ti tena saddhiṃ bhijji. Brāhmaṇo aññasmiṃ divase ekaṃ licchaviṃ ekamantaṃ netvā – “kena byañjanaena bhuttosī”ti pucchitvā nivatto. Tampi añño pucchitvā asaddahanto tatheva bhijji. Brāhmaṇo aparaṃpi divasaṃ ekaṃ licchaviṃ ekamantaṃ netvā – “atiduggatosi kirā”ti pucchi. Ko evamāhāti pucchito asuko nāma licchavīti. Aparaṃpi ekamantaṃ netvā – “tvam kira bhīrukajātiko”ti pucchi. Ko evamāhāti? Asuko nāma licchavīti. Evaṃ aññena akathitameva aññassa kathento tīhi saṃvaccharehi te rājāno aññamaññaṃ bhinditvā yathā dve ekamaggena na gacchanti, tathā katvā sannipātabheriṃ carāpesi. Licchavino – “issarā sannipatantu, sūrā sannipatantū”ti vatvā na sannipatiṃsu.

Brāhmaṇo – “ayaṃ dāni kālo, sīghaṃ āgacchatū”ti rañño sāsanaṃ pesesi. Rājā sutvāva balabheriṃ carāpetvā nikkhami. Vesālikā sutvā – “rañño gaṅgaṃ uttarituṃ na dassāmā”ti bheriṃ carāpesuṃ. Tampi sutvā – “gacchantu sūrarājāno”tiādīni vatvā na sannipatiṃsu. “Nagarappavesanaṃ na dassāma, dvārāni pidahitvā ṭhassāmā”ti bheriṃ carāpesuṃ. Ekopi na sannipati. Yathāvivaṭṭheva dvārehi pavisitvā sabbe anayabyasanaṃ pāpetvā gato.

Bhikkhuaparihāniyadhammaṇṇanā

136. Atha kho bhagavā acirapakkantetiādīmihi sannipātetvāti dūravihāresu iddhimante pesetvā santikavīhāresu sayam gantvā – “sannipātatha, āyasmanto; bhagavā vo sannipātaṃ icchatī”ti sannipātetvā. **Aparihāniyeti** aparihānikare, vuddhihetubhūtetī attho. **Dhamme desessāmīti** candasahassaṃ sūriyasahassaṃ uṭṭhapento viya catukuṭṭake gehe anto teladīpasahassaṃ ujjāleno viya pākaṭe katvā kathayissāmīti.

Tattha **abhiṇhaṃ sannipātāti** idaṃ vajjisattake vuttasadisameva. Idhāpi ca abhiṇhaṃ asannipatitā disāsu āgatasāsanaṃ na suṇanti. Tato – “asukavīhārasīmā ākulā, uposathapavāraṇā ṭhitā, asukasmīṃ ṭhāne bhikkhū vejjakammadūtakammādīni karonti, viññattibahulā pupphadānādīhi jīvikam kappenti”tiādīni na jānanti, pāpabhikkhūpi “pamatto bhikkhusaṅgho”ti ṇatvā rāsibhūtā sāsanaṃ osakkāpentī. Abhiṇhaṃ sannipatitā pana taṃ taṃ pavattiṃ suṇanti, tato bhikkhusaṅghaṃ pesetvā sīmaṃ ujuṃ karonti, uposathapavāraṇādayo pavattāpentī, micchājīvaṇaṃ ussannaṭṭhāne ariyavaṃsake pesetvā ariyavaṃsaṃ kathāpentī, pāpabhikkhūnaṃ vinayadharehi niggahaṃ kārāpentī, pāpabhikkhūpi “appamatto

bhikkhusaṅgho, na sakkā amhehi vaggabandhena vicaritu”nti bhijjivā palāyanti. Evamettha hānivuddhiyo veditabbā.

Samaggātiādīsu cetiyapaṭijagganattham vā bodhigehauposathāgāracchādanattham vā katikavattam vā ṭhapetukāmatāya ovādam vā dātukāmatāya – “saṅgho sannipatatū”ti bheriyā vā ghaṇṭiyā vā ākoṭitāya – “mayham cīvarakammaṃ atthi, mayham patto pacitabbo, mayham navakammaṃ atthī”ti vikkhepaṃ karontā na samaggā sannipatanti nāma. Sabbam pana taṃ kammaṃ ṭhapetvā – “aham purimataram, aham purimatara”nti ekappahārenea sannipatantā samaggā sannipatanti nāma. Sannipatitā pana cintetvā mantetvā kattabbaṃ katvā ekato avuṭṭhahantā samaggā na vuṭṭhahanti nāma. Evaṃ vuṭṭhitesu hi ye paṭhamaṃ gacchanti, tesam evaṃ hoti – “amhehi bāhirakathāva sutā, idāni vicicchayakathā bhavissatī”ti. Ekappahārenea vuṭṭhahantā pana samaggā vuṭṭhahanti nāma. Apica “asukaṭṭhāne vihārasīmā ākulā, uposathapavāraṇā ṭhitā, asukaṭṭhāne vejjakammādikārakā pāpabhikkhū ussannā”ti sutvā – “ko gantvā tesam niggahaṃ karissatī”ti vutte – “aham paṭhamaṃ, aham paṭhama”nti vatvā gacchantāpi samaggā vuṭṭhahanti nāma.

Āgantukaṃ pana disvā – “imaṃ pariveṇaṃ yāhi, etaṃ pariveṇaṃ yāhi, ayaṃ ko”ti avatvā sabbe vattam karontāpi, jiṇṇapattacīvarakaṃ disvā tassa bhikkhācāravattena pattacīvaraṃ pariyesamānāpi, gilānassa gilānabhesajjaṃ pariyesamānāpi, gilānameva anāthaṃ – “asukapariveṇaṃ yāhi, asukapariveṇaṃ yāhi”ti avatvā attano attano pariveṇe paṭijaggantāpi, eko oliyamānako gantho hoti, paññavantaṃ bhikkhuṃ saṅgaṇhitvā tena taṃ gantham ukkhipāpentāpi samaggā saṅghaṃ karaṇīyāni karonti nāma.

Apaññattantiādīsu navam adhammikaṃ katikavattam vā sikkhāpadaṃ vā bandhantā apaññattam paññapenti nāma, purāṇasanthavattusmiṃ sāvattiyam bhikkhū viya. Uddhammaṃ ubbinayam sāsanaṃ dīpentā paññattam samucchindanti nāma, vassataparinibbute bhagavati vesālikā vajjiputtakā viya. Khuddānukhuddakā pana āpattiyo sañcicca vītikkamantā yathāpaññattesu sikkhāpadesu samādāya na vattanti nāma, assajipunabbasukā viya. Navam pana katikavattam vā sikkhāpadaṃ vā abandhantā, dhammavinayato sāsanaṃ dīpentā, khuddānukhuddakāni sikkhāpadāni asamūhanantā apaññattam na paññapenti, paññattam na samucchindanti, yathāpaññattesu sikkhāpadesu samādāya vattanti nāma, āyasmā upaseno viya, āyasmā yaso kākaṇḍakaputto viya ca.

“Suṇātu, me āvuso saṅgho, santamhākaṃ sikkhāpadāni gihigatāni, gihinopi jānanti, ‘idaṃ vo samaṇānaṃ sakyaputtiyānaṃ kappati, idaṃ vo na kappatī’ti. Sace hi mayaṃ khuddānukhuddakāni sikkhāpadāni samūhanissāma, bhavissanti vattāro – ‘dhūmakālikam samaṇena gotamena sāvakānaṃ sikkhāpadaṃ paññattam, yāvimesaṃ satthā aṭṭhāsi, tāvime sikkhāpadesu sikkhiṃsu. Yato imesaṃ satthā parinibbuto, na dānime sikkhāpadesu sikkhantī’ti. Yadi saṅghassa pattakallaṃ, saṅgho apaññattam na paññapeyya, paññattam na samucchindeyya, yathāpaññattesu sikkhāpadesu samādāya vatteyyā”ti (cuḷava. 442) –

Imaṃ tantim ṭhapayanto āyasmā mahākassapo viya ca. **Vuddhiyevā**ti silādīhi guṇehi vuḍḍhiyeva, no parihāni.

Therāti thirabhāvappattā therakārahehi guṇehi samannāgatā. Bahū rattiyo jānantīti **rattaññū**. Ciraṃ pabbajitānaṃ etesanti **cirapabbajitā**. Saṅghassa pituṭṭhāne ṭhitāti **saṅghapitaro**. Pituṭṭhāne ṭhitattā saṅghaṃ parinenti pubbaṅgamā hutvā tīsu sikkhāsu pavattentīti **saṅghapariṇāyaka**.

Ye tesam sakkārādīni na karonti, ovādatthāya dve tayo vāre upaṭṭhānaṃ na gacchanti, tepi tesam ovādaṃ na denti, pavenīkathaṃ na kathenti, sārabhūtaṃ dhammapariyāyaṃ na sikkhāpentī. Te tehi vissaṭṭhā silādīhi dhammakhandhehi sattahi ca ariyadhanehīti evamādīhi guṇehi parihāyanti. Ye pana tesam sakkārādīni karonti, upaṭṭhānaṃ gacchanti, tepi tesam ovādaṃ denti. “Evaṃ te abhikkamitabbaṃ, evaṃ te paṭikkamitabbaṃ, evaṃ te ālokitabbaṃ, evaṃ te vilokitabbaṃ, evaṃ te samiñjitabbaṃ, evaṃ te pasāritabbaṃ, evaṃ te saṅghāṭipattacīvaraṃ dhāretabba”nti pavenīkathaṃ kathenti, sārabhūtaṃ dhammapariyāyaṃ sikkhāpentī, terasahi dhutaṅgehi dasahi kathāvattūhi anusāsanti. Te tesam ovāde ṭhatvā silādīhi guṇehi vaḍḍhamānā sāmāññatthaṃ anupāpuṇanti. Evamettha hānivuddhiyo veditabbā.

Punabbhavadānaṃ punabbhavo, punabbhavo silamassāti ponobbhavikā, punabbhavadāyikāti attho, tasmā **ponobbhavikāya**. **Na vasaṃ gacchantīti** ettha ye catunnaṃ paccayānaṃ kāraṇā upaṭṭhākānaṃ padānupadikā hutvā gāmato gāmaṃ vicaranti, te tassā taṇhāya vasaṃ gacchanti nāma, itare na gacchanti nāma. Tattha hānivuddhiyo pākaṭāyeva.

Āraññakesūti pañcadhanusatikapacchimesu. **Sāpekkhāti** sataṇhā sālayā. Gāmantasenāsanesu hi jhānaṃ appetvāpi tato vuṭṭhitamatto itthipurisadārikādisaddaṃ suṇāti, yenassa adhigatavisesopi hāyatiyeva. Araññe pana niddāyitvā paṭibuddhamatto sīhabyagghamorādīnaṃ saddaṃ suṇāti, yena āraññakaṃ pītiṃ labhitvā tameva sammāsanto aggaphale patiṭṭhāti. Iti bhagavā gāmantasenāsane jhānaṃ appetvā nisinnabhikkhuno araññe niddāyantameva pasamsati. Tasmā tameva atthavasam paṭicca – “āraññakesu senāsanesu sāpekkhā bhavissanti”ti āha.

Paccattaññeva satim upaṭṭhapessantīti attanāva attano abbhantare satim upaṭṭhapessanti.

Pesalāti piyasilā. Idhāpi sabrahmacārīnaṃ āgamaṃ anicchantā nevāsikā assaddhā honti appasannā. Sampattabhikkhūnaṃ

paccuggamanapattacīvarappaṭiggahaṇaāsanapaññāpanatālavaṇṭaggahaṇādīni na karonti, atha nesaṃ avaṇṇo uggacchati – “asukavihāravāsino bhikkhū assaddhā appasannā vihāraṃ pavitṭhānaṃ vattapaṭivattaṃ na karontī”ti. Taṃ sutvā pabbajitā vihāradvārena gacchantāpi vihāraṃ na pavisanti. Evaṃ anāgatānaṃ anāgamaṃameva hoti. Āgatānaṃ pana phāsuvihāre asati yepi ajānitvā āgatā, te – “vasissāmāti tāva cintevā āgatāma, imesaṃ pana nevāsikānaṃ iminā nīhārena ko vasissati”ti nikkhamitvā gacchanti. Evaṃ so vihāro aññesaṃ bhikkhūnaṃ anāvāsova hoti. Tato nevāsikā silavantānaṃ dassanaṃ alabhantā kaṅkhāvinodanaṃ vā ācārasikkhāpakam vā madhuradhammassavanaṃ vā na labhanti, tesam neva aggahitadhammaggaṇaṃ, na gahitasajjhāyakaraṇaṃ hoti. Iti nesaṃ hāniyeva hoti, na vuddhi.

Ye pana sabrahmacārīnaṃ āgamaṃ icchanti, te saddhā honti pasannā, āgatānaṃ sabrahmacārīnaṃ paccuggamanādīni katvā senāsanaṃ paññapetvā denti, te gahetvā

bhikkhācāraṃ pavisanti, kaṅkhaṃ vinodenti, madhuradhammassavanaṃ labhanti. Atha nesam kittisaddo uggacchati – “asukavihārabhikkhū evaṃ saddhā pasannā vattasampannā saṅgāhakā”ti. Taṃ sutvā bhikkhū dūratopi enti, tesam nevāsikā vattaṃ karonti, samīpaṃ āgantvā vuḍḍhataṃ āgantukaṃ vanditvā nisīdanti, navakatarassa santike āsanaṃ gahetvā nisīdanti. Nisīditvā – “imasmiṃ vihāre vasissatha gamissathā”ti pucchanti. ‘Gamissāmī’ti vutte – “sappāyaṃ senāsaṃ, sulabhā bhikkhā”tiādīni vatvā gantuṃ na denti. Vinayadharo ce hoti, tassa santike vinayaṃ sajjhāyanti. Suttantādidharo ce, tassa santike taṃ taṃ dhammaṃ sajjhāyanti. Āgantukānaṃ therānaṃ ovāde ṭhatvā saha paṭisambhidāhi arahattaṃ pāpuṇanti. Āgantukā “ekaṃ dve divasāni vasissāmāti āgatāma, imesaṃ pana sukhasaṃvāsātāya dasadvādasavassāni vasissāmā”ti vattāro honti. Evamettha hānivuddhiyo veditabbā.

137. Dutiyasattake kammaṃ āramo etesanti **kammārāmāti**. Kamme ratāti **kammaratā**. **Kammārāmatamanuyuttāti** yuttā payuttā anuyuttā. Tattha **kammanti** itikātabbakammaṃ vuccati. Seyyathidaṃ – cīvaravicāraṇaṃ, cīvarakaraṇaṃ, upatthambhanaṃ, sūcigharaṃ, pattatthavikaṃ, asaṃbaddhakaṃ, kāyabandhanaṃ, dhamakaraṇaṃ, ādhāraṃ, pādakathalikaṃ, sammajjanādināṃ karaṇanti. Ekacco hi etāni karonto sakaladivasam etāneva karoti. Taṃ sandhāyesa paṭikkhepo. Yo pana etesaṃ karaṇavelāyameva etāni karoti, uddesavelāyaṃ uddesaṃ gaṇhāti, sajjhāyavelāyaṃ sajjhāyati, cetiyaṅgaṇavattavelāyaṃ cetiyaṅgaṇavattaṃ karoti, manasikāvelāyaṃ manasikāraṃ karoti, na so kammārāmo nāma.

Na bhassārāmāti ettha yo itthivaṇṇapurisavaṇṇādivasena ālāpasallāpaṃ karontoyeva divasañca rattiñca vītināmeti, evarūpe bhasse pariyantakārī na hoti, ayaṃ bhassārāmo nāma. Yo pana rattindivaṃ dhammaṃ katheti, pañhaṃ vissajjeti, ayaṃ appabhassova bhasse pariyantakārīyeva. Kasmā? “Sannipatitānaṃ vo, bhikkhave, dvayaṃ karaṇīyaṃ – dhammī vā kathā, ariyo vā tuṅhībhāvo”ti (ma. ni. 1.273) vuttattā.

Na niddārāmāti ettha yo gacchantopi nisinnopi nipannopi thinamiddhābhibhūto niddāyatiyeva, ayaṃ niddārāmo nāma. Yassa pana karajakāyagelañña cittaṃ bhavaṅge otarati, nāyaṃ niddārāmo. Tenevāha – “abhijānāmahaṃ aggivessana, gimhānaṃ pacchime māse pacchābhattaṃ piṇḍapātappaṭikkanto catugguṇaṃ saṅghāṭiṃ paññapetvā dakkhiṇena passena sato sampajāno niddaṃ okkamitā”ti (ma. ni. 1.387).

Na saṅgaṇikārāmāti ettha yo ekassa dutiyo dvinnaṃ tatiyo tiṇṇaṃ catutthoti evaṃ saṃsaṭṭhova viharati, ekako assādaṃ na labhati, ayaṃ saṅgaṇikārāmo. Yo pana catūsu iriyāpathesu ekako assādaṃ labhati, nāyaṃ saṅgaṇikārāmoti veditabbo.

Na pāpicchāti ettha asantasambhāvanāya icchāya samannāgatā dussilā pāpicchā nāma.

Na pāpamittādīsu pāpā mittā etesanti **pāpamittā**. Catūsu iriyāpathesu saha ayanato pāpā saḥāyā etesanti **pāpasahāyā**. Tanninnatappaṇatappabbhāratāya pāpesu sampavaṅkāti **pāpasampavaṅkā**.

Oramattakenāti avaramattakena appamattakena. **Antarāti** arahattaṃ apatvāva etthantare.

Vosānanti pariniṭṭhitabhāvaṃ – “alamettāvātā”ti osakkaṇaṃ ṭhitakiccatam. Idaṃ vuttaṃ hoti –

“yāva sīlapārisuddhimattena vā vipassanāmattena vā jhānamattena vā sotāpannabhāvamattena vā sakadāgāmibhāvamattena vā anāgāmibhāvamattena vā vosānaṃ na āpajjissanti, tāva vuddhiyeva bhikkhūnaṃ paṭīkaṅkhā, no parihānī”ti.

138. Tatiyasattake **saddhā**ti saddhāsampannā. Tattha āgamañīyasaddhā, adhigamasaddhā, pasādasaddhā, okappanasaddhāti catubbidhā saddhā. Tattha **āgamañīyasaddhā** sabbaññubodhisattānaṃ hoti. **Adhigamasaddhā** ariyapuggalānaṃ. Buddho dhammo saṅgho vutte pana pasādo **pasādasaddhā**. Okappetvā pakappetvā pana saddhanaṃ **okappanasaddhā**. Sā duvidhāpi idhādhippetā. Tāya hi saddhāya samannāgato saddhāvimutto, vakkalittherasadiso hoti. Tassa hi cetiyaṅgaṇavattaṃ vā, bodhiyaṅgaṇavattaṃ vā katameva hoti. Upajjhāyavattaācariyavattādīni sabbavattāni pūreti. **Hirimanā**ti pāpajigucchanaḷakkhaṇāya hiriyā yuttacittā. **Ottappī**ti pāpato bhāyanalakkhaṇena ottappena samannāgatā.

Bahussutāti ettha pana pariyattibahussuto, paṭivedhabahussutoti dve bahussutā. **Pariyattī**ti tīṇi piṭakāni. **Paṭivedho**ti saccappaṭivedho. Imasmiṃ pana ṭhāne pariyatti adhippetā. Sā yena bahu sutā, so bahussuto. So panesa nissayamuccanako, parisupaṭṭhāko, bhikkhunovādako, sabbatthakabahussutoti catubbidho hoti. Tattha tayo bahussutā samantapāsādikāya vinayaṭṭhakathāya ovādavagge vuttanayena gahetabbā. Sabbatthakabahussutā pana ānandattherasadisā honti. Te idha adhippetā.

Āraddhavīriyāti yesaṃ kāyikaṅca cetasikaṅca vīriyaṃ āraddhaṃ hoti. Tattha ye kāyasaṅgaṇikaṃ vinodetvā catūsu iriyāpathesu aṭṭhārabbhavatthivasena ekakā honti, tesam kāyikavīriyaṃ āraddhaṃ nāma hoti. Ye cittasaṅgaṇikaṃ vinodetvā aṭṭhasamāpattivasena ekakā honti, gamane uppanakilesassa ṭhānaṃ pāpuṇitum na denti, ṭhāne uppanakilesassa nisajjaṃ, nisajjāya uppanakilesassa sayanaṃ pāpuṇitum na denti, uppanuppanaṭṭhāneyeva kilese niggaṇhanti, tesam cetasikavīriyaṃ āraddhaṃ nāma hoti.

Upaṭṭhitassatīti cirakatādīnaṃ saritā anussaritā mahāgatimbayaabhayaṭṭheradīghabhāṇaabhayaṭṭheratipiṭakacūḷābhayaṭṭherā viya. Mahāgatimbayaabhayaṭṭhero kira jātapañcamadivase maṅgalapāyāse tuṅḍaṃ pasārentaṃ vāyasaṃ disvā huṃ hunti saddamakāsi. Atha so therakāle – “kadā paṭṭhāya, bhante, sarathā”ti bhikkhūhi pucchito “jātapañcamadivase katasaddato paṭṭhāya āvuso”ti āha.

Dīghabhāṇakaabhayaṭṭherassa jātanavamadivase mātā cumbissāmīti onatā tassā moḷi muccittha. Tato tumbamattāni sumanapupphāni dārakassa ure pativā dukkhaṃ janayimsu. So therakāle – “kadā paṭṭhāya, bhante, sarathā”ti pucchito – “jātanavamadivasato paṭṭhāyā”ti āha.

Tipiṭakacūḷābhayaṭṭhero – “anurādhapure tīṇi dvārāni pidahāpetvā manussānaṃ ekena dvārena nikkhamaṃ katvā – ‘tvaṃ kinnāmo, tvaṃ kinnāmo’ti pucchitvā sāyaṃ puna apucchitvā tesam nāmāni sampaṭicchāpetum – “sakkā āvuso”ti āha. Evarūpe bhikkhū sandhāya – “upaṭṭhitassatī”ti vuttaṃ.

Paññavantoti pañcannaṃ khandhānaṃ udayabbayapariggāhikāya paññāya samannāgatā. Api ca dvīhipi etehi padehi vipassakānaṃ bhikkhūnaṃ vipassanāsambhārabhūtā sammāsati ceva vipassanāpaññā ca kathitā.

139. Catutthasattake satiyeva sambojjhaṅgo **satisambojjhaṅgoti**. Esa nayo sabbattha. Tattha upaṭṭhānalakkhaṇo satisambojjhaṅgo, pavicayalakkhaṇo dhammavicayasambojjhaṅgo, paggahalakkhaṇo vīriyasambojjhaṅgo, pharaṇalakkhaṇo pītisambojjhaṅgo, upasamalakkhaṇo passaddhisambojjhaṅgo, avikkhepalakkhaṇo samādhisambojjhaṅgo, paṭisaṅkhānalakkhaṇo upekkhāsambojjhaṅgo. **Bhāvēssantīti** satisambojjhaṅgaṃ catūhi kāraṇehi samuṭṭhāpentā, chahi kāraṇehi dhammavicayasambojjhaṅgaṃ samuṭṭhāpentā, navahi kāraṇehi vīriyasambojjhaṅgaṃ samuṭṭhāpentā, dasahi kāraṇehi pītisambojjhaṅgaṃ samuṭṭhāpentā, sattahi kāraṇehi passaddhisambojjhaṅgaṃ samuṭṭhāpentā, dasahi kāraṇehi samādhisambojjhaṅgaṃ samuṭṭhāpentā, pañcahi kāraṇehi upekkhāsambojjhaṅgaṃ samuṭṭhāpentā vaḍḍhessantīti attho. Iminā vipassanāmaggaḥalāsampayutte lokiyalokuttaramissake sambojjhaṅge kathesi.

140. Pañcamasattake **aniccasaññāti** aniccānupassanāya saddhiṃ uppannasaññā.

Anattasaññādīsupi eseva nayo. Imā satta lokiyavipassanāpi honti. “Etaṃ santaṃ, etaṃ paṇītaṃ, yadidaṃ sabbasaṅkhārasamatho virāgo nirodho”ti (a. ni. 9.36) āgatavasettha dve lokuttarāpi hontīti veditabbā.

141. Chakke **mettaṃ kāyakammaṃ** mettacittena kattabbaṃ kāyakammaṃ.

Vacīkammamanokammesupi eseva nayo. Imāni pana bhikkhūnaṃ vasena āgatāni gihīsipi labbhanti. Bhikkhūnañhi mettacittena ābhisamācārikadhammapūraṇaṃ mettaṃ kāyakammaṃ nāma. Gihīnaṃ cetiyavandanatthāya bodhivandanatthāya saṅghanimantanatthāya gamanaṃ, gāmaṃ piṇḍāya pavīṭṭhaṃ bhikkhuṃ disvā paccuggamaṃ, pattappaṭiggahaṇaṃ, āsanapaññāpanaṃ, anugamananti evamādikaṃ mettaṃ kāyakammaṃ nāma.

Bhikkhūnaṃ mettacittena ācārapaññattisikkhāpadapaññāpanaṃ, kammaṭṭhānakathanaṃ, dhammadesanā, teṭṭakampi buddhavacanaṃ mettaṃ vacīkammaṃ nāma. Gihīnaṃ cetiyavandanatthāya gacchāma, bodhivandanatthāya gacchāma, dhammassavanaṃ karissāma, dīpamālapupphapūjaṃ karissāma, tīṇi sucaritāni samādāya vattissāma, salākabhattādīni dassāma, vassavāsikaṃ dassāma, ajja saṅghassa cattāro paccaye dassāma, saṅghaṃ nimantetvā khādaniyādīni saṃvidahatha, āsanāni paññāpetha, pānīyaṃ upaṭṭhapetha, saṅghaṃ paccuggantvā ānetha, paññattāsane nisīdāpetha, chandajātā ussāhajātā veyyāvaccamaṃ karoṭhātīdikathanakāle mettaṃ vacīkammaṃ nāma.

Bhikkhūnaṃ pātova uṭṭhāya sarīrappaṭijagganaṃ, cetiyaṅgaṇavattādīni ca katvā vivittāsane nisīditvā imasmiṃ vihāre bhikkhū sukhī hontu averā abyāpajjāti cintanaṃ mettaṃ manokammaṃ nāma. Gihīnaṃ ‘ayyā sukhī hontu, averā abyāpajjā’ti cintanaṃ mettaṃ manokammaṃ nāma.

Āvi ceva raho cāti sammukhā ca parammukhā ca. Tattha navakānaṃ cīvarakammādīsū sahāyabhāvagamaṃ sammukhā mettaṃ kāyakammaṃ nāma. Therānaṃ pana pādadhovanavandanabījanadānādibhedamaṃ sabbamaṃ sāmīcikammaṃ sammukhā mettaṃ

kāyakammaṃ nāma. Ubhayehipi dunnikkhittānaṃ dārubhaṇḍādīnaṃ tesu avamaññaṃ akatvā attanā dunnikkhittānaṃ viya paṭisāmanaṃ parammukhā mettaṃ kāyakammaṃ nāma.

Devatthero tissattheroti evaṃ paggayha vacanaṃ sammukhā mettaṃ vacīkammaṃ nāma. Vihāre asantaṃ pana paṭipucchantaṃ kuhiṃ amhākaṃ devatthero, kuhiṃ amhākaṃ tissatthero, kadā nu kho āgamissatīti evaṃ mamāyanavacanaṃ parammukhā mettaṃ vacīkammaṃ nāma.

Mettāsinehasiniddhāni pana nayanāni ummīletvā pasannena mukhena olokanaṃ sammukhā mettaṃ manokammaṃ nāma. Devatthero tissatthero arogo hotu, appābādhoti samannāharaṇaṃ parammukhā mettaṃ manokammaṃ nāma.

Lābhāti cīvarādayo laddhapaccayā. **Dhammikā**ti kuhanādibhedaṃ micchājīvaṃ vajjetvā dhammena samena bhikkhācāravattena uppannā. **Antamaso pattapariyāpannamattampī**ti pacchimakoṭiyā patte pariyāpannaṃ pattassa antogataṃ dvitikaṭacchubhikkhāmattampi. **Appaṭivibhattabhogī**ti ettha dve paṭivibhattā nāma – āmisappaṭivibhattaṅca, puggalappaṭivibhattaṅca. Tattha – “ettakaṃ dassāmi, ettakaṃ na dassāmi”ti evaṃ cittaṃ vibhajanaṃ **āmisappaṭivibhattaṃ** nāma. “Asukassa dassāmi, asukassa na dassāmi”ti evaṃ cittaṃ vibhajanaṃ pana **puggalappaṭivibhattaṃ** nāma. Tadubhayampi akatvā yo appaṭivibhattaṃ bhuñjati, ayaṃ **appaṭivibhattabhogī** nāma.

Sīlavantehi sabrahmacārīhi sādharmaṇabhogīti ettha sādharmaṇabhogino idaṃ lakkhaṇaṃ, yaṃ yaṃ paṇītaṃ labbhati, taṃ taṃ neva lābhena lābhaṃ nijigīsanatāmukhena gihīnaṃ deti, na attanā bhuñjati, paṭiggaṇhanto ca – “saṅghena sādharmaṇaṃ hotū”ti gahetvā ghaṇṭiṃ paharivā paribhuñjitabbaṃ saṅghasantakaṃ viya passati.

Imaṃ pana sāraṇīyadhammaṃ ko pūreti, ko na pūretīti? Dussīlo tāva na pūreti. Na hi tassa santakaṃ sīlavantā gaṇhanti. Parisuddhasīlo pana vattaṃ akhaṇḍento pūreti. Tatridaṃ vattaṃ – yo hi odissakaṃ katvā mātu vā pitu vā ācariyupajjhāyādīnaṃ vā deti, so dātabbaṃ deti, sāraṇīyadhammo panassa na hoti, palibodhajagganaṃ nāma hoti. Sāraṇīyadhammo hi muttapalibodhasseva vaṭṭati. Tena pana odissakaṃ dentena gilānagilānupaṭṭhākaāgantukagamikānañceva navapabbajitassa ca saṅghāṭipattaggahaṇaṃ ajānantassa dātabbaṃ. Etesaṃ datvā avasesaṃ therāsanato paṭṭhāya thokaṃ adatvā yo yattakaṃ gaṇhāti, tassa tattakaṃ dātabbaṃ. Avasiṭṭhe asati puna piṇḍāya caritvā therāsanato paṭṭhāya yaṃ yaṃ paṇītaṃ, taṃ datvā sesaṃ paribhuñjitabbaṃ. “Sīlavantehi”ti vacanato dussīlassa adātumpi vaṭṭati.

Ayaṃ pana sāraṇīyadhammo susikkhitāya parisāya supūro hoti, no asikkhitāya parisāya. Susikkhitāya hi parisāya yo aññato labhati, so na gaṇhāti. Aññato alabhantopi pamāṇayuttameva gaṇhāti, nātirekaṃ. Ayaṃ pana sāraṇīyadhammo evaṃ punappunaṃ piṇḍāya caritvā laddhaṃ laddhaṃ dentassāpi dvādasahi vassehi pūrati, na tato oraṃ. Sace hi dvādasame vasse sāraṇīyadhammapūraṃ piṇḍapātapūraṃ pattaṃ āsanāsālāyaṃ ṭhapetvā nahāyitum gacchati saṅghatthero ca kassesu pattoti, “sāraṇīyadhammapūrakassā”ti vutte “āharatha na”nti sabbaṃ piṇḍapātaṃ vicāretvā bhuñjitvā ca rittaṃ pattaṃ ṭhapeti, atha so

bhikkhu rittam pattam disva “mayham anavasesetvāva paribhuñjimsū”ti domanassam uppādeti, sāraṇīyadhammo bhijjati, puna dvādasavassāni pūretabbo hoti.

Titthiyaparivāsasadiṣo hesa, sakim khaṇḍe jāte puna pūretabbova. Yo pana – “lābhā vata me, suladdham vata me, yassa me pattagataṃ anāpucchāva sabrahmacārī paribhuñjanti”ti somanassam janeti, tassa puṇṇo nāma hoti.

Evaṃ pūritasāraṇīyadhammassa pana neva issā, na macchariyaṃ hoti. So manussānaṃ piyo hoti, sulabhapaccayo ca, pattagatamassa diyyamānampi na khīyati, bhājanīyabhaṇḍaṭṭhāne aggabhaṇḍaṃ labhati, bhaye vā chātaka vā sampatte devatā ussukkaṃ āpajjanti.

Tatrimāni vatthūni – senagirivāsī tissatthero kira mahāgiriḡāmaṃ upanissāya viharati. Paññāsa mahātherā nāgadīpaṃ cetiyavandanatthāya gacchantā girigāme piṇḍāya caritvā kiñci aladdhā nikkhamimsu. Thero pana pavisanto te disvā pucchi – “laddham, bhante”ti? Vicarimha āvusoti. So tesam aladdhabhāvaṃ ṇatvā āha – “bhante yāvāham āgacchāmi, tāva idheva hothā”ti. Mayaṃ, āvuso, paññāsa janā pattatemanamattampi na labhimhāti. Bhante, nevāsikā nāma paṭibalā honti, alabhantāpi bhikkhācāramaggasabhāgaṃ jānantīti. Therā āgamesuṃ. Thero gāmaṃ pāvīsi. Dhurageheyeva mahāupāsikā khīrabhattaṃ sajjetvā theram olokayamānā ṭhitā. Atha therassa dvāraṃ sampattasseva pattam pūretvā adāsi, so tam ādāya therānaṃ santikaṃ gantvā gaṇhatha, bhanteti, saṅghattheram āha. Thero – “amhehi ettakehi kiñci na laddham, ayaṃ sīghameva gahetvā āgato, kiṃ nu kho”ti sesānaṃ mukhaṃ olokesi. Thero olokanākāreneva ṇatvā “bhante, dhammena samena laddhapiṇḍapāto, nikkukkuccā gaṇhathā”tiādito paṭṭhāya sabbesaṃ yāvadattham datvā attanāpi yāvadattham bhuñji.

Atha nam bhattakiccāvasāne therā pucchiṃsu – “kadā, āvuso, lokuttaradhammaṃ paṭivijjhī”ti? Natthi me, bhante, lokuttaradhammoti. Jhānalābhīsi, āvusoti? Etampi me, bhante, natthīti. Nanu, āvuso, pāṭihāriyanti? Sāraṇīyadhammo me, bhante, pūrito, tassa me dhammassa pūritakālato paṭṭhāya sacepi bhikkhusatasahassaṃ hoti, pattagataṃ na khīyatīti. Te sutvā – “sādhu sādhu sappurisa, anucchavikamidaṃ tuyha”nti āhaṃsu. Idaṃ tāva – “pattagataṃ na khīyatī”ti ettha vatthu.

Ayameva pana thero cetiyapabbate giribhaṇḍamahāpūjāya dānaṭṭhānaṃ gantvā imasmiṃ ṭhāne kiṃ varabhaṇḍanti pucchi. Dve sātakā, bhanteti. Ete mayham pāpuṇissantīti. Tam sutvā amacco rañño ārocesi – “eko daharo evaṃ vadatī”ti. Daharassa evaṃ cittaṃ, mahātherānaṃ pana sukhumasātakā vaṭṭantīti vatvā mahātherānaṃ dassāmīti ṭhapeti. Tassa bhikkhusaṅghe paṭipāṭiyā ṭhite dentassa matthake ṭhapitāpi te sātakā hattham nārohanti. Aññe ārohanti. Daharassa dānakāle pana hattham āruḷhā. So tassa hatthe pātetvā amaccassa mukhaṃ oloketvā daharam nisīdāpetvā dānaṃ datvā saṅgham vissajjetvā daharassa santike nisīditvā – “bhante, imaṃ dhammaṃ kadā paṭivijjhithā”ti āha. So pariyāyenāpi asantaṃ avadanto – “natthi mayham mahārāja lokuttaradhammo”ti āha. Nanu, bhante, pubbe avacutthāti. Āma, mahārāja, sāraṇīyadhammapūraḷo aham, tassa me dhammassa pūritakālato paṭṭhāya bhājanīyabhaṇḍaṭṭhāne aggabhaṇḍaṃ pāpuṇātīti. “Sādhu sādhu, bhante, anucchavikamidaṃ tuyha”nti vanditvā pakkāmi. Idaṃ – “bhājanīyabhaṇḍaṭṭhāne aggabhaṇḍaṃ pāpuṇātī”ti ettha vatthu.

Brāhmaṇatissabhaye pana bhātaragāmaṁvāsino nāgattheriyā anārocetvāva palāyimsu. Therī paccūsamaye – “ativiya appanigghoso gāmo, upadhāretha tāvā”ti daharabhikkhuniyo āha. Tā gantvā sabbesaṃ gatabhāvaṃ ñatvā āgamma theriyā ārocesuṃ. Sā sutvā “mā tumhe tesāṃ gatabhāvaṃ cintayittha, attano uddesaparipucchāyonisomanasikāresuyeva yogaṃ karoṭhā”ti vatvā bhikkhācāraṇāyaṃ pārupitvā attadvādasamā gāmadvāre nigrodhamūle aṭṭhāsi. Rukkhe adhiṅgādevatā dvādasannampi bhikkhunīnaṃ piṇḍapātaṃ datvā “ayye, mā aññattha gacchatha, niccaṃ idheva ethā”ti āha. Theriyā pana kaniṭṭhabhātā nāgatthero nāma atthi, so – “mahantaṃ bhayaṃ, na sakkā idha yāpetuṃ, paratīraṃ gamissāmi”ti attadvādasamova attano vasaṇṭhānā nikkhanto theriṃ disvā gamissāmi bhātaragāmaṃ āgato. Therī – “therā āgatā”ti sutvā tesāṃ santikaṃ gantvā kiṃ ayyāti pucchi. So taṃ pavattiṃ ācikkhi. Sā – “ajja ekadivasāṃ vihāreyeva vasitvā sve gamissathā”ti āha. Therā vihāraṃ agamaṃsu.

Therī punadivase rukkhāmūle piṇḍāya caritvā therāṃ upasaṅkamtvā “imaṃ piṇḍapātaṃ paribhuñjathā”ti āha. Thero – “vaṭṭissati therī”ti vatvā tuṅhī aṭṭhāsi. Dhammiko tāta piṇḍapāto, kukkucāṃ akatvā paribhuñjathāti. “Vaṭṭissati therī”ti. Sā pattaṃ gahetvā ākāse khipi. Pattaṃ ākāse aṭṭhāsi. Thero – “sattatālamatte ṭhitampi bhikkhunibhattameva therī”ti vatvā – “bhayaṃ nāma sabbakālaṃ na hoti, bhaye vūpasante ariyavaṃsaṃ kathayamāno, ‘bho piṇḍapātika, bhikkhunibhattaṃ bhūñjitvā vītināmayitthā’ti cittena anuvadiyamāno santhambhetuṃ na sakkhissāmi, appamattā hotha therīyo”ti maggaṃ āruhi.

Rukkhadevatāpi – “sace thero theriyā hatthato piṇḍapātaṃ paribhuñjissati, na naṃ nivattessāmi. Sace na paribhuñjissati, nivattessāmi”ti cintayamānā ṭhatvā therassa gamanaṃ disvā rukkhā oruyha pattaṃ, bhante, dethāti pattaṃ gahetvā therāṃ rukkhāmūlaṃyeva ānetvā āsanaṃ paññāpetvā piṇḍapātaṃ datvā katabhattakiccaṃ paṭiññaṃ kāretvā dvādasā bhikkhuniyo dvādasā bhikkhū ca sattavassāni upaṭṭhahi. Idaṃ – “devatā ussukkaṃ āpajjanti”ti ettha vatthu. Tatra hi therī sāraṇiyadhammapūrikā ahoṣi.

Akhaṇḍānītiādīsu yassa sattaṃ āpattikkhandhesu ādimhi vā ante vā sikkhāpadaṃ bhinnaṃ hoti, tassa sīlaṃ pariyaṅgaṃ chinnasāṅgaṃ viya **khaṇḍaṃ** nāma. Yassa pana vemaṅgaṃ bhinnaṃ, tassa majjhe chiddasāṅgaṃ viya **chiddaṃ** nāma hoti. Yassa pana paṭipāṭiyā dve tīṇi bhinnāni, tassa piṭṭhiyaṃ vā kucchīyaṃ vā uṭṭhitena visabhāgavaṇṇena kāḷarattādīnaṃ aññataravaṇṇā gāvī viya **sabalaṃ** nāma hoti. Yassa pana antarantārā visabhāgabinducitrā gāvī viya **kammāsaṃ** nāma hoti. Yassa pana sabbenasabbaṃ abhinnāni, tassa tāni sīlāni **akhaṇḍāni acchiddāni asabalāni akammāsāni** nāma honti. Tāni panetāni taṇhādāsabyato mocetvā bhujissabhāvākaraṇato **bhujissāni**. Buddhādīhi viññūhi pasatthattā **viññūpasatthāni**, taṇhādīṭṭhīhi aparāmaṭṭhattā – “idaṃ nāma tvaṃ āpannapubbo”ti kenaci parāmaṭṭhuṃ asakkuṇeyyattā ca **aparāmaṭṭhāni**, upacārasamādhīṃ vā appanāsamādhīṃ vā saṃvattayanti **samādhisaṃvattanikānī**ti vuccanti.

Sīlasāmaññagatā viharissantiti tesu tesu disābhāgesu viharantehi bhikkhūhi saddhiṃ samānabhāvūpagatasīlā viharissanti. Sotāpannādīnaṃhi sīlaṃ samuddantarepi devalokepi vasantānaṃ aññesaṃ sotāpannādīnaṃ sīlena samānameva hoti, natthi maggasīle nānattaṃ. Taṃ sandhāyetaṃ vuttaṃ.

Yāyaṃ diṭṭhīti maggasampayuttā sammādiṭṭhi. **Ariyāti** niddosā. Niyyātīti **niyyānikā**. **Takkarassāti** yo tathākārī hoti. **Sabbadukkhakkhayāyāti** sabbadukkhakkhayatthaṃ. **Diṭṭhisāmaññagatāti** samānadiṭṭhibhāvaṃ upagatā hutvā viharissanti. **Vuddhiyevāti** evaṃ viharantānaṃ vuddhiyeva bhikkhūnaṃ pāṭikaṅkhā, no parihānīti.

142. Etadeva bahulanti āsannaparibbānattā bhikkhu ovadanto punappunaṃ etaṃyeva dhammiṃ kathaṃ karoti. **Iti sīlanti** evaṃ sīlaṃ, ettakaṃ sīlaṃ. Ettha catupārisuddhisīlaṃ **sīlaṃ** cittekaggaṭā **samādhi**, vipassanāpaññā **paññāti** vedittabbā. **Sīlaparibhāvīti** ādisu yasmiṃ sīle ṭhatvāva maggasamādhiṃ phalasaṃmādhimā nibbattenti. Eso tena sīlena paribhāvito mahapphalo hoti, mahānisaṃso. Yamhi samādhimhi ṭhatvā maggapaññaṃ phalapaññaṃ nibbattenti, sā tena samādhinā paribhāvītā mahapphalā hoti, mahānisaṃsā. Yāya paññāya ṭhatvā maggacittaṃ phalacittaṃ nibbattenti, taṃ tāya paribhāvitaṃ **sammadeva āsavehi vimuccati**.

Yathābhirantanti buddhānaṃ anabhiratiparittasitaṃ nāma natthi, yathārucci yathāajjhāsanti pana vuttaṃ hoti. **Āyāmāti** ehi yāma. “Āyāmā”tipi pāṭho, gacchāmāti attho. **Ānandāti** bhagavā santikāvacarattā therāṃ ālapati. Thero pana – “gaṇhathāvuso pattacīvarāni, bhagavā asukaṭṭhānaṃ gantukāmo”ti bhikkhūnaṃ āroceti.

144. Ambalaṭṭhikāgamaṇaṃ uttānameva. **Atha kho āyasmā sārīputtoti**ādi (dī. ni. 3.141) **sampasādanīye** vitthāritaṃ.

Dussīlādīnavavaṇṇanā

148. Pāṭaligamaṇe **āvasathāgāranti** āgantukānaṃ āvasathagehaṃ. Pāṭaligāme kira niccakālaṃ dvinnaṃ rājūnaṃ sahāyakā āgantvā kulāni gehato nīharitvā māsampi aḍḍhamāsampi vasanti. Te manussā niccupaddutā – “etesāṃ āgataḷe vasanaṭṭhānaṃ bhavissatī”ti nagaramajjhe mahatiṃ sālaṃ karitvā tassā ekasmiṃ padese bhaṇḍapaṭisāmanaṭṭhānaṃ, ekasmiṃ padese nivāsaṭṭhānaṃ akāmsu. Te – “bhagavā āgato”ti sutvāva – “amhehi gantvāpi bhagavā ānetabbo siyā, so sayameva amhākaṃ vasanaṭṭhānaṃ sampatto, ajja bhagavantaṃ āvasathe maṅgalaṃ vadāpessāmā”ti etadatthameva upasaṅkamantā. Tasmā evamaḥamsu. **Yena āvasathāgāranti** te kira – “buddhā nāma araṇṇājjhāsaya āraṇṇārāmā antogāme vasituṃ iccheyyūṃ vā no vā”ti bhagavato manaṃ ajānantā āvasathāgāraṃ appaṭijaggitvāva āgamaṃsu. Idāni bhagavato manaṃ ṇatvā puretaraṃ gantvā paṭijaggissāmāti yenāvasathāgāraṃ, tenupasaṅkamimsu. **Sabbasantharinti** yathā sabbaṃ santhataṃ hoti, evaṃ santhariṃ.

149. Dussīloti asīlo nissīlo. **Sīlavipannoti** vipannasīlo bhinnasaṃvaro. **Pamādādhikaraṇanti** pamādakāraṇā.

Idaṅca suttaṃ gahaṭṭhānaṃ vasena āgataṃ pabbajitānampi pana labbhateva. Gahaṭṭho hi yena yena sippaṭṭhānena jīvitaṃ kappeti – yadi kasiyā, yadi vaṇijjāya, pāṇātipātādivasena pamatto taṃ taṃ yathākālaṃ sampādetuṃ na sakkoti, athassa mūlampi vinassati. Māghātakāle pāṇātipātaṃ pana adinnādānādīni ca karonto daṇḍavasena mahatiṃ bhogajāniṃ nigacchati. Pabbajito dussīlo ca pamādakāraṇā sīlato buddhavacanato jhānato sattaariyadhanato ca jāniṃ nigacchati.

Gahaṭṭhassa – “asuko nāma asukakule jāto dussīlo pāpadhammo pariccattaidhalokaparaloko salākabhattamattampi na detī”ti catuparisamajjhe pāpako kittisaddo abbhuggacchati. Pabbajitassa vā – “asuko nāma nāsakkhi sīlaṃ rakkhituṃ, na buddhavacanaṃ uggahetuṃ, vejjakammādīhi jīvati, chahi agāravehi samannāgato”ti evaṃ abbhuggacchati.

Avisāradoti gahaṭṭho tāva – “avassaṃ bahūnaṃ sannipātaṭṭhāne keci mama kammaṃ jānissanti, atha maṃ niggaṇhissanti”ti vā, “rājakulassa vā dassanti”ti sabhayo upasaṅkamati, maṅkubhūto pattakkhandho adhomukho aṅgulikena bhūmiṃ kasanto nisīdati, visārado hutvā kathetuṃ na sakkoti. Pabbajitopi – “bahū bhikkhū sannipatitā, avassaṃ koci mama kammaṃ jānissati, atha me uposathampi pavāraṇampi ṭhapetvā sāmaññato cāvetvā nikkadḍhissanti”ti sabhayo upasaṅkamati, visārado hutvā kathetuṃ na sakkoti. Ekacco pana dussīlopi dappito viya vicarati, sopi ajjhāsayaena maṅku hotiyeva.

Sammūlho kālaṅkarotī tassa hi maraṇamañce nipannassa dussīlakamme samādāya pavattitaṭṭhānaṃ āpāthamāgacchati, so ummīletvā idhalokaṃ passati, nimīletvā paralokaṃ passati, tassa cattāro apāyā upaṭṭhahanti, sattisatena sīse pahariyamāno viya hoti. So – “vāretha, vārethā”ti viravanto marati. Tena vuttaṃ – “sammūlho kālaṃ karotī”ti. Pañcamapadaṃ uttānameva.

150. Ānisaṃsakathā vuttavipariyāyena veditabbā.

151. Bahudeva rattiṃ dhammiyā kathāyāti aññāya pāḷimuttakāya dhammikathāya ceva āvasathānumodanāya ca ākāsagaṅgaṃ otārento viya yojanappamāṇaṃ mahāmadhuṃ pīletvā madhupānaṃ pāyento viya bahudeva rattiṃ sandassetvā sampahaṃsetvā uyyojesi.

Abhikkantāti atikkantā khīṇā khayavayaṃ upetā. **Suññāgāranti** pāṭiyekkaṃ suññāgāraṃ nāma natthi, tattheva pana ekapasse sāṇipākārena parikkhipivā – “idha satthā vissamissati”ti mañcakaṃ paññapesuṃ. Bhagavā – “catūhipi iriyāpathehi paribhuttaṃ etesaṃ mahapphalaṃ bhavissati”ti tattha sīhaseyyaṃ kappesi. Taṃ sandhāya vuttaṃ – “suññāgāraṃ pāvisi”ti.

Pāṭaliputtanagaramāpanavaṇṇanā

152. Sunidhavassakārāti sunidho ca vassakāro ca dve brāhmaṇā. **Magadhamahāmattāti** magadharañño mahāmattā mahāamaccā, magadharaṭṭhe vā mahāmattā mahatiyā issariyamattāya samannāgatāti **magadhamahāmattā**. **Pāṭaligāme nagaranti** pāṭaligāmaṃ nagaraṃ katvā māpenti. **Vajjīnaṃ paṭibāhāyāti** vajjirājakulānaṃ āyamukhapacchindanattamaṃ. **Sahassevāti** ekekavaggavasena sahasaṃ sahasaṃ hutvā. **Vatthūnīti** gharavatthūni. **Cittāni namanti nivesanāni māpetunti** raññañca rājamahāmattānañca nivesanāni māpetuṃ vatthuvijjāpāṭhakānaṃ cittāni namanti. Te kira attano sippānubhāvena heṭṭhā pathaviyaṃ tiṃsahattamatte ṭhāne – “idha nāgaggāho, idha yakkhaggāho, idha bhūtaggāho, pāsāṇo vā khāṇuko vā atthi”ti passanti. Te tadā sippaṃ jappitvā devatāhi saddhiṃ mantayamānā viya māpenti. Athavā nesamaṃ sarīre devatā adhimuccivā tattha tattha nivesanāni māpetuṃ cittaṃ nāmenti. Tā catūsu koṇesu khāṇuke koṭṭetvā vatthumhi gahitamatte paṭivigacchanti. Saddhānaṃ kulānaṃ saddhā devatā tathā karonti, assaddhānaṃ kulānaṃ assaddhā devatāva. Kiṃ kāraṇā? Saddhānañhi evaṃ hoti – “idha manussā nivesanaṃ māpetvā paṭhamaṃ

bhikkhusaṅghaṃ nisīdāpetvā maṅgalaṃ vaḍḍhāpessanti. Atha mayaṃ sīlavantānaṃ dassanaṃ, dhammakathaṃ, pañhāvissajjanaṃ, anumodanañca sotuṃ labhissāma, manussā dānaṃ datvā amhākaṃ pattim dassanti”ti.

Tāvatiṃsehiti yathā hi ekasmiṃ kule ekaṃ paṇḍitamanussaṃ, ekasmiṃ vā vihāre ekaṃ bahussutabhikkhuṃ upādāya – “asukakule manussā paṇḍitā, asukavihāre bhikkhū bahussutā”ti saddo abbhuggacchati, evameva sakkaṃ devarājānaṃ vissakammañca devaputtaṃ upādāya – “tāvatiṃsā paṇḍitā”ti saddo abbhuggato. Tenāha – “tāvatiṃsehi”ti. Tāvatiṃsehi saddhiṃ mantetvāpi viya māpentīti attho.

Yāvatā ariyaṃ āyatananti yattakaṃ ariyakamanussānaṃ osaraṇaṭṭhānaṃ nāma atthi. **Yāvatā vaṇippathoti** yattakaṃ vāṇijānaṃ ābhatabhaṇḍassa rāsivaseneva kayavikkayaṭṭhānaṃ nāma, vāṇijānaṃ vasanaṭṭhānaṃ vā atthi. **Idaṃ agganagaraṃ** tesam ariyāyatanavaṇippathānaṃ idaṃ agganagaraṃ jeṭṭhakaṃ pāmokkhaṃ bhavissatīti. **Puṭabhedananti** bhaṇḍapuṭabhedanaṭṭhānaṃ, bhaṇḍabhaṇḍikānaṃ mocanaṭṭhānanti vuttaṃ hoti. Sakalajambudīpe aladdhabhaṇḍampi hi idheva labhissanti, aññattha vikkayena agacchantampi ca idheva gamissati. Tasmā idheva puṭaṃ bhindissanti attho. Catūsu hi dvāresu cattāri sabhāyaṃ ekanti evaṃ divase divase pañcasatasahassāni uṭṭhahissanti dasseti.

Aggito vātiādīsu cakārattho vā-saddo. Agginā ca udakena ca mithubhedena ca nassissatīti attho. Ekakoṭṭhāso agginā nassissati, nibbāpetuṃ na sakkhissanti. Ekaṃ gaṅgā gahetvā gamissati. Eko – “iminā akathitaṃ amussa, amunā akathitaṃ imassā”ti vadantānaṃ pisuṇavācānaṃ vasena bhinnānaṃ manussānaṃ aññamaññabhedeneva nassissatīti attho. Iti vatvā bhagavā paccūsakāle gaṅgāya tīraṃ gantvā katamukhadhovano bhikkhācārelaṃ āgamayamāno nisīdi.

153. Sunidhavassakārāpi – “amhākaṃ rājā samaṇassa gotamassa upaṭṭhāko, so amhe pucchissati, ‘satthā kira pāṭaligāmaṃ agamāsi, tassa santikaṃ upasaṅkamittha, na upasaṅkamitthā’ti. Upasaṅkamimhāti ca vutte – ‘nimantayittha, na nimantayitthā’ti ca pucchissati. Na nimantayimhāti ca vutte amhākaṃ dosaṃ āropetvā niggaṇhissati. Idaṃ cāpi mayaṃ āgataṭṭhāne nagaraṃ māpema, samaṇassa kho pana gotamassa gatagataṭṭhāne kālakaṇṇisattā paṭikkamanti, taṃ mayaṃ nagaramaṅgalaṃ vadāpessāmā”ti cintetvā satthāraṃ upasaṅkamitvā nimantayimṃsu. Tasmā – “atha kho sunidhavassakārā”tiādi vuttaṃ.

Pubbaṇhasamayanti pubbaṇhakāle. **Nivāsetvāti** gāmapavesanañhārena nivāsaṃ nivāsetvā kāyabandhanaṃ bandhitvā. **Pattacīvaramādāyāti** pattañca cīvarañca ādiyitvā kāyappaṭibaddhaṃ katvā.

Sīlavantetthāti sīlavante ettha. **Saññateti** kāyavācāmanehi saññate.

Tāsaṃ dakkhiṇamādiyeti saṅghassa dinne cattāro paccaye tāsaṃ gharadevatānaṃ ādiseyya, pattim dadeyya. **Pūjitā pūjayanti** – “ime manussā amhākaṃ ñātakāpi na honti, evampi no pattim denti”ti ārakkhaṃ susaṃvihitaṃ karothāti suṭṭhu ārakkhaṃ karonti. **Mānitā mānanti**ti kālānukālaṃ balikammakaraṇena mānitā “ete manussā amhākaṃ ñātakāpi na

honti, catumāsachamāsantare no balikammaṃ karontī’ti mānenti, mānentiyo uppannaṃ parissayaṃ haranti.

Tato nanti tato naṃ paṇḍitajātikaṃ manussaṃ. **Orasanti** ure ṭhapetvā saṃvaḍḍhitaṃ, yathā mātā orasaṃ puttaṃ anukampati, uppannaparissayaharaṇatthameva tassa vāyamati, evaṃ anukampantīti attho. **Bhadrāni passatīti** sundarāni passati.

154. Uḷumpanti pāragamanatthāya āṇiyo koṭṭetvā kataṃ. **Kullanti** valliādīhi bandhitvā kataṃ.

“Ye taranti aṇṇava”nti gāthāya **aṇṇavanti** sabbantimena paricchena yojanamattaṃ gambhīrassa ca puthulassa ca udakaṭṭhānassettaṃ adhivacanaṃ. **Saranti** idha nadī adhippetā. Iduṃ vuttaṃ hoti, ye gambhīravittataṃ taṇhāsaraṃ taranti, te ariyamaggasaṅkhātaṃ setuṃ katvāna. **Visajja pallalāni** anāmasitvā udakabhāritāni ninnatṭhānāni. Ayaṃ pana iduṃ appamattakaṃ taritukāropi kullañhi jano pabandhati. Buddhā ca buddhasāvaka ca vināyeva kullena tiṇṇā medhāvino janāti.

Paṭhamabhāṇavāraṇṇanā niṭṭhitā.

Ariyasaccakathāvaṇṇanā

155. Koṭigāmoti mahāpanādassa pāsādakoṭiyaṃ katagāmo. **Ariyasaccānanti** ariyabhāvakarānaṃ saccānaṃ. **Ananubodhāti** abujjhanena ajānana. **Appaṭivedhāti** appaṭivijjhanena. **Sandhāvitanti** bhavato bhavaṃ gamanavasena sandhāvitaṃ. **Samсарitanti** punappunaṃ gamanāgamavasena saṃsaritaṃ. **Mamañceva tumhākañcāti** mayā ca tumhehi ca. Atha vā **sandhāvitaṃ saṃsaritanti** sandhāvanaṃ saṃsaraṇaṃ mamañceva tumhākañca ahoṣīti emamettha attho veditabbo. **Bhavanetti samūhatāti** bhavato bhavaṃ nayanasaṃmatthā taṇhāraju suṭṭhu hatā chinnā appavattikatā.

Anāvattidhammasambodhiparāyaṇavaṇṇanā

156. Nātikāti ekaṃ taḷākaṃ nissāya dvinnaṃ cūḷapitumahāpituputtānaṃ dve gāmā. **Nātiketi** ekasmiṃ ṇātigāmake. **Giñjakāvasatheti** iṭṭhakāmaye āvasathe.

157. Orambhāgiyānanti heṭṭhābhāgiyānaṃ, kāmabhāveyyeva paṭisandhiggāhāpakānanti attho. Oranti laddhanāmehi vā tīhi maggehi pahātabbānītipi **orambhāgiyāni**. Tattha kāmacchando, byāpādoti imāni dve samāpattiyā vā avikkhambhitāni, maggena vā asamucchinnāni nibbattavasena uddhaṃ bhāgaṃ rūpabhāvañca arūpabhāvañca gantuṃ na denti. Sakkāyadīṭṭhiādīni tīṇi tattha nibbattampi ānetvā puna idheva nibbattāpentīti sabbānipi orambhāgiyāneva. **Anāvattidhammāti** paṭisandhivasena anāgamanasabhāvā.

Rāgadosamohānaṃ tanuttāti ettha kadāci karahaci uppattiyā ca, pariyaṭṭhānamandatāya cāti dvedhāpi tanubhāvo veditabbo. Sakadāgāmissa hi puthujjanānaṃ viya abhiṇhaṃ rāgādayo nuppajjanti, kadāci karahaci uppajjanti. Uppajjamānā ca puthujjanānaṃ viya bahalabahalā nuppajjanti, makkhikāpattaṃ viya tanukatanukā uppajjanti.

Dīghabhāṇakatipīṭakamahāsīvatthero panāha – “yasmā sakadāgāmissa puttadhītarō honti, orodhā ca honti, tasmā bahalā kilesā. Iduṃ pana bhavatanukavasena kathita”nti. Taṃ

aṭṭhakathāyaṃ – “sotāpannessa sattabhava ṭhapetvā aṭṭhame bhava bhavatanukaṃ natthi. Sakadāgāmissa dve bhava ṭhapetvā pañcasu bhavesu bhavatanukaṃ natthi. Anāgāmissa rūpārūpabhava ṭhapetvā kāmabhava bhavatanukaṃ natthi. Khīṇāsavassa kismiñci bhava bhavatanukaṃ natthi”ti vuttattā paṭikkhittaṃ hoti.

Imaṃ lokanti imaṃ kāmāvacaralokaṃ sandhāya vuttaṃ. Ayañcettha adhippāyo, sace hi manussesu sakadāgāmiphalaṃ patto devesu nibbattivā arahattaṃ sacchikaroti, iccetaṃ kusalaṃ. Asakkonto pana avassaṃ manussalokaṃ āgantvā sacchikaroti. Devesu sakadāgāmiphalaṃ pattopi sace manussesu nibbattivā arahattaṃ sacchikaroti, iccetaṃ kusalaṃ. Asakkonto pana avassaṃ devalokaṃ gantvā sacchikarotīti.

Avinipātadhammoti ettha vinipātanaṃ vinipāto, nāssa vinipāto dhammoti avinipātadhammo. Catūsu apāyesu avinipātadhammo catūsu apāyesu avinipātasabhāvoti attho. **Niyatoti** dhammaniyāmena niyato. **Sambodhiparāyaṇoti** uparimaggattayasaṅkhātā sambodhi paraṃ ayaṇaṃ assa gati paṭisaraṇaṃ avassaṃ pattabbāti sambodhiparāyaṇo.

Dhammādāsadhammapariyāvaṇṇanā

158. Vihesāti tesam tesam ñāṇagatiṃ ñāṇūpapattiṃ ñāṇābhisamparāyaṃ olokentassa kāyakilamathova esa, ānanda, tathāgatassāti dīpeti, cittavihesā pana buddhānaṃ natthi.

Dhammādāsanti dhammamayaṃ ādāsaṃ. **Yenāti** yena dhammādāsena samannāgato.

Khīṇāpāyaduggativinipātoti idaṃ nirayādīnaṃyeva vevacanasena vuttaṃ. Nirayādayo hi vaḍḍhisāṅkhātato ayato apetattā **apāyā**. Dukkhasa gati paṭisaraṇanti **duggati**. Ye dukkaṭakāriṇo, te ettha vivasā nipatantīti **vinipātā**.

Aveccappasādenāti buddhaguṇānaṃ yathābhūtato ñātattā acalena accutena pasādena. Upari padadvayepi eseva nayo. **Itipi so bhagavāti**ādīnaṃ pana vitthāro visuddhimagge vutto.

Ariyakantehīti ariyānaṃ kantehi piyehi manāpehi. Pañca sīlāni hi ariyasāvakaṇaṃ kantāni honti, bhavantarepi avijahitabbato. Tāni sandhāyetaṃ vuttaṃ. Sabbopi panettha saṃvaro labbhatiyeva.

Sotāpannohamasmīti idaṃ desanāsīsameva. Sakadāgāmiādayopi pana sakadāgāmīhamasmītiādinā nayena byākaronti yevāti. Sabbesampi hi sikkhāpadāvirodhena yuttaṭṭhāne byākaraṇaṃ anuññātameva hoti.

Ambapālīgaṇikāvattuvaṇṇanā

161. Vesāliyaṃ viharatīti ettha tena kho pana samayena vesālī iddhā ceva hoti phīṭacātiādinā khandhake vuttanayena vesāliyā sampannabhāvo veditabbo. **Ambapālivaneti** ambapāliyā gaṇikāya uyyānabhūte ambavane. **Sato bhikkhveti** bhagavā ambapālīdassane satipaccupaṭṭhānatthaṃ visesato idha satipaṭṭhānadesanaṃ ārabhi. Tattha saratīti **sato**. Sampajānātīti **sampajāno**. Satiyā ca sampajāñhena ca samannāgato hutvā vihareyyāti attho. **Kāye kāyānopassīti**ādīsu yaṃ vattabbaṃ, taṃ mahāsatiपाṭṭhāne vakkhāma.

Nīlāti idaṃ sabbasaṅgāhakaṃ. **Nīlavaṇṇāti**ādi tasseva vibhāgadassanaṃ. Tattha na tesam pakativaṇṇo nīlo, nīlavilepanavilittattā panetaṃ vuttaṃ. **Nīlavatthāti** paṭadukūlakoseyyādīnipi tesam nīlāneva honti. **Nīlālankārāti** nīlamaṇīhi nīlapupphehi alaṅkatā, rathāpi tesam nīlamaṇikhacitā nīlavatthaparikkhattā nīladdhajā nīlavammikehi nīlabharaṇehi nīlaassehi yuttā, patodalaṭṭhiyopi nīlā yevāti. Iminā nayena sabbapadesu attho veditabbo. **Parivaṭṭesīti** pahari. **Kim je ambapālīti** jeti ālapanavacanaṃ, bhoti ambapāli, kim kāraṇāti vuttaṃ hoti. “Kiñcā”tipi pāṭho, ayamevettha attho. **Sāhāranti** sajanapadaṃ. **Aṅgulim phoṭesunti** aṅgulim cālesuṃ. **Ambakāyāti** itthikāya.

Yesanti karaṇatthe sāmivacanaṃ, yehi adiṭṭhāti vuttaṃ hoti. **Olokethāti** passatha. **Avalokethāti** punappunaṃ passatha. **Upasaṃharathāti** upanetha. Imaṃ licchaviparisam tumhākaṃ cittena tāvatimsasadisam upasaṃharatha upanetha allīyāpetha. Yatheva tāvatimsā abhirūpā pāsādikā nīlādīnānāvaṇṇā, evamime licchavirājānopīti tāvatimsehi samake katvā passathāti attho.

Kasmā pana bhagavā anekasatehi suttehi cakkhādīnaṃ rūpādīsu nimittaggāhaṃ paṭisedhetvā idha mahantena ussāhena nimittaggāhe uyyojetīti? Hitakāmatāya. Tatra kira ekacce bhikkhū osannaṅvīriyā, tesam sampattiyā palobhento – “appamādena samaṇadhammaṃ karontānaṃ evarūpā issariyasampatti sulabhā”ti samaṇadhamme ussāhajanatthaṃ āha. Aniccalakkhaṇavibhāvanatthañcāpi evamāha. Nacirasseva hi sabbepime ajātasattussa vasena vināsaṃ pāpuṇissanti. Atha nesaṃ rajjasirisampattiṃ disvā ṭhitabhikkhū – “tathārūpāyapi nāma sirisampattiyā vināso paññāyissati”ti aniccalakkhaṇaṃ bhāvetvā saha paṭisambhidāhi arahattaṃ pāpuṇissantīti aniccalakkhaṇavibhāvanatthaṃ āha.

Adhivāsetūti ambapāliyā nimantitabhāvaṃ ñatvāpi kasmā nimantentīti? Asaddahanatāya ceva vattasīsenā ca. Sā hi dhuttā itthī animantetvāpi nimantemīti vadeyyāti tesam cittaṃ ahosi, dhammaṃ sutvā gamanakāle ca nimantetvā gamanaṃ nāma manussānaṃ vattameva.

Veḷuvagā mavassūpagamanavaṇṇanā

163. Veḷuvagāmakoti vesāliyā samīpe veḷuvagāmo. **Yathāmittanti**ādīsu mittā mittāva.

Sandiṭṭhāti tattha tattha saṅgama diṭṭhamattā nātidaḷhamittā. **Sambhattāti** suṭṭhu bhattā sinehavanto daḷhamittā. Yesam yesam yattha yattha evarūpā bhikkhū atthi, te te tattha tattha vassaṃ upethāti attho. Kasmā evamāha? Tesam phāsuviḥāratthāya. Tesañhi veḷuvagāmake senāsaṇaṃ nappahoti, bhikkhāpi mandā. Samantā vesāliyā pana bahūni senāsaṇāni, bhikkhāpi sulabhā, tasmā evamāha. Atha kasmā – “yathāsukhaṃ gacchathā”ti na vissajjesi? Tesam anukampāya. Evaṃ kirassa ahosi – “ahaṃ dasamāsamattaṃ ṭhatvā parinibbāyissāmi, sace ime dūraṃ gacchissanti, mama parinibbānakāle daṭṭhuṃ na sakkhissanti. Atha nesaṃ – “satthā parinibbāyanto amhākaṃ satimattampi na adāsi, sace jāneyyāma, evaṃ na dūre vaseyyāma”ti vipphaṭṭisāro bhaveyya. Vesāliyā samantā pana vasantā māsassa aṭṭha vāre āgantvā dhammaṃ suṇissanti, sugatovādaṃ labhissanti”ti na vissajjesi.

164. Kharoti pharuso. **Ābādhoti** visabhāgarogo. **Bāḷhāti** balavatiyo. **Māraṇantikāti** maraṇantaṃ maraṇasantikaṃ pāpanasamatthā. **Sato sampajāno adhivāsesīti** satim sūpaṭṭhitaṃ katvā ñāṇena paricchinditvā adhivāsesi. **Avihaññamānoti** vedanānuvattanavasena aparāparaṃ

parivattanaṃ akaronto apīliyamāno adukkhiyamānova adhivāsesi. **Anāmantetvāti** ajānāpetvā. **Anapaloketvāti** na apaloketvā ovādānusāsaniṃ adatvāti vuttaṃ hoti. **Vīriyenāti** pubbabhāgavīriyena ceva phalasamāpattivīriyena ca. **Paṭipañāmetvāti** vikkhambhetvā. **Jīvitasāṅkhāranti** ettha jīvitampi jīvitasāṅkhāro. Yena jīvitaṃ saṅkhariyati chijjamānaṃ ghaṭetvā ṭhapiyati, so phalasamāpattidhammopi jīvitasāṅkhāro. So idha adhippeto. **Adhiṭṭhāyāti** adhiṭṭhahitvā pavattetvā, jīvitaṭṭhapanasamatthaṃ phalasamāpattiṃ samāpajjeyyanti ayamettha saṅkhepattho.

Kiṃ pana bhagavā ito pubbe phalasamāpattiṃ na samāpajjātīti? Samāpajjati. Sā pana khaṇikasamāpatti. Khaṇikasamāpatti ca antosamāpattiyamyeva vedanaṃ vikkhambheti, samāpattito vuṭṭhitamattassa kaṭṭhapātena vā kaṭhalapātena vā chinnasevālo viya udakaṃ puna sarīraṃ vedanā ajjhottharati. Yā pana rūpasattakaṃ arūpasattakañca niggumbaṃ nijjaṭaṃ katvā mahāvīpassanāvasena samāpannā samāpatti, sā suṭṭhu vikkhambheti. Yathā nāma purisena pokkharaṇiṃ ogāhetvā hatthehi ca pādehi ca suṭṭhu apabyūlho sevālo cirena udakaṃ ottharati; evameva tato vuṭṭhitassa cirena vedanā uppajjati. Iti bhagavā taṃ divasaṃ mahābodhipallaṅke abhinavavīpassanaṃ paṭṭhapento viya rūpasattakaṃ arūpasattakaṃ niggumbaṃ nijjaṭaṃ katvā cuddasahākārehi sannetvā mahāvīpassanāya vedanaṃ vikkhambhetvā – “dasamāse mā uppajjitthā”ti samāpattiṃ samāpajji. Samāpattivikkhambhitā vedanā dasamāse na uppajji yeva.

Gilānā vuṭṭhitoti gilāno hutvā puna vuṭṭhito. **Madhurakajāto viyāti** sañjātagarubhāvo sañjātathaddhabhāvo sūle uttāsītapuriso viya. **Na pakkhāyantīti** nappakāsanti, nānākārato na upaṭṭhahanti. **Dhammāpi maṃ na paṭibhantīti** satipaṭṭhānādiddhammā mayhaṃ pākaṭā na hontīti dīpeti. Tantiddhammā pana therassa supaguṇā. **Na udāharatīti** pacchimaṃ ovādaṃ na deti. Taṃ sandhāya vadati.

165. Anantaraṃ abāhiranti dhammavasena vā puggalavasena vā ubhayaṃ akatvā. “Ettakaṃ dhammaṃ parassa na desessāmī”ti hi cintento dhammaṃ abbhantaraṃ karoti nāma. “Ettakaṃ parassa desessāmī”ti cintento dhammaṃ bāhiraṃ karoti nāma. “Imassa puggalassa desessāmī”ti cintento pana puggalaṃ abbhantaraṃ karoti nāma. “Imassa na desessāmī”ti cintento puggalaṃ bāhiraṃ karoti nāma. Evaṃ akatvā desitoti attho. **Ācariyamuṭṭhīti** yathā bāhirakānaṃ ācariyamuṭṭhi nāma hoti. Daharakāle kassaci akathetvā pacchimakāle maraṇamañce nipannā piyamanāpassa antevāsikassa kathenti, evaṃ tathāgatassa – “idaṃ mahallakakāle pacchimatṭhāne kathessāmī”ti muṭṭhiṃ katvā “pariharissāmī”ti ṭhapiṭaṃ kiñci natthīti dasseti.

Ahaṃ bhikkhusaṅghanti ahameva bhikkhusaṅghaṃ pariharissāmīti vā **mamuddesikoti** ahaṃ uddisitabbaṭṭhena uddeso assāti mamuddesiko. Maṃyeva uddisitvā mama paccāsīsamāno bhikkhusaṅgho hotu, mama accayena vā mā ahesuṃ, yaṃ vā taṃ vā hotūti iti vā yassa assāti attho. **Na evaṃ hotīti** bodhipallaṅkeyeva issāmacchariyānaṃ vihatattā evaṃ na hoti. **Sa kīnti** so kiṃ. **Āsītikoti** asītisaṃvacchariko. Idaṃ pacchimavayaanuppattabhāvadīpanatthaṃ vuttaṃ. **Veṭhamissakenāti** bāhabandhacakkabandhādīnā paṭisaṅkharaṇena veṭhamissakena. **Maññeti**

jiṇṇasakaṭaṃ viya veṭhamissakena maññe yāpeti. Arahattaphalaveṭhanena catuiriyaṭṭhāpathakappanaṃ tathāgatassa hotīti dasseti.

Idāni tamatthaṃ pakāsento **yasmiṃ, ānanda, samayeti**ādīmāha. Tattha **sabbanimittānanti** rūpanimittādīnaṃ. **Ekaccānaṃ vedanānanti** lokiyānaṃ vedanānaṃ. **Tasmātihānandāti** yasmā iminā phalasaṃpattivihārena phāsu hoti, tasmā tumhepi tadatthāya evaṃ viharathāti dasseti. **Attadīpāti** mahāsamuddagatadīpaṃ viya attānaṃ dīpaṃ paṭiṭṭhaṃ katvā viharatha.

Attasaraṇāti attagatikāva hotha, mā aññagatikā. **Dhammadīpadhammasaraṇa**padesupi eseva nayo. **Tamataggeti** tamaagge. Majjhe takāro padasandhivasena vutto. Idaṃ vuttaṃ hoti – “īme aggatamāti tamataggā”ti. Evaṃ sabbaṃ tamayogaṃ chinditvā ativiya agge uttamabhāve ete, ānanda, mama bhikkhū bhavissanti. Tesam atiagege bhavissanti, ye keci sikkhākāmā, sabbepi te catusatipaṭṭhānagocarāva bhikkhū agge bhavissantīti arahattanikūṭena desanaṃ saṅgaṇhāti.

Dutiyabhāṇavāraṇṇanā niṭṭhitā.

Nimittobhāsakathāvaṇṇanā

166. Vesāliṃ piṇḍāya pāvisīti kadā pāvisīti? Ukkacelato nikkhamitvā vesāliṃ gatakāle. Bhagavā kira vuṭṭhavasso veḷuvagāmakā nikkhamitvā sāvattiṃ gamissāmīti āgatamaggeneva paṇinivattanto anupubbena sāvattiṃ patvā jetavanaṃ pāvisīti. Dhammasenāpati bhagavato vattaṃ dassetvā divāṭṭhānaṃ gato. So tattha antevāsikesu vattaṃ dassetvā paṭikkantesu divāṭṭhānaṃ sammajjitvā cammakkaṇḍaṃ paññapetvā pāde pakkhāletvā pallaṅkaṃ ābhujitvā phalasaṃpattiṃ pāvisīti. Athassa yathāparicchedena tato vuṭṭhitassa ayaṃ parivitakko udapādi – “buddhā nu kho paṭhamaṃ parinibbāyanti, agasāvakā nu kho”ti? Tato – “aggasāvakā paṭhama”nti ñatvā attano āyusaṅkhāraṃ olokesi. So – “sattāhameva me āyusaṅkhāro pavattatī”ti ñatvā – “kattha parinibbāyissāmī”ti cintesi. Tato – “**rāhulo** tāvatimsesu parinibbuto, **aññāsikoṇḍaññatthero** chaddantadahe, ahaṃ kattha parinibbāyissāmī”ti puna cintento mātaraṃ ārabba satim uppādesi – “mayhaṃ mātā sattannaṃ arahantānaṃ mātā hutvāpi buddhadhammasaṅghesu appasannā, atthi nu kho tassā upanissayo, natthi nu kho”ti āvajjetvā sotāpattimaggassa upanissayaṃ disvā – “kassa desanāya abhisamayo bhavissatī”ti olokento – “mameva dhammasenāya bhavissati, na aññassa. Sace kho paṇāhaṃ apposukko bhavēyyaṃ, bhavissanti me vattāro – ‘sāriputtatthero avasesajanānampi avassayo hoti. Tathā hissa samacittasuttadesanādivase (a. ni. 1.37) koṭisatasahassadevatā arahattaṃ pattā. Tayo magge paṭividdhadevatānaṃ gaṇanā natthi. Aññesu ca ṭhānesu anekā abhisamayā dissanti. Thereva cittaṃ pasādetvā sagge nibbattāneva asītikulasahassāni. So dāni sakamātumicchādassanamattampi haritum nāsakkhī”ti. Tasmā mātaraṃ micchādassanā mocetvā jātovarakeyeva parinibbāyissāmī”ti sannitṭhānaṃ katvā – “ajjeva bhagavantaṃ anujānāpetvā nikkhamissāmī”ti cundattheraṃ āmantesi. “Āvuso, cunda, amhākaṃ pañcasatāya bhikkhuparisāya saññaṃ dehi – ‘gaṇhathāvuso pattacīvarāni, dhammasenāpati nāḷakagāmaṃ gantukāmo’ti”. Thero tathā akāsi. Bhikkhū senāsanaṃ saṃsāmetvā pattacīvaramādāya therassa santikaṃ āgamaṃsu. Thero senāsanaṃ saṃsāmetvā divāṭṭhānaṃ sammajjitvā divāṭṭhānadvāre ṭhatvā divāṭṭhānaṃ olokento – “idaṃ dāni pacchimadassanaṃ, puna āgamaṃ natthī”ti pañcasatabhikkhuparivuto bhagavantaṃ upasaṅkamitvā vanditvā etadavoca –

“Chinno dāni bhavissāmi, lokanātha mahāmuni;

Gamanāgamaṇaṃ natthi, pacchimā vandanā ayaṃ.

Jīvitaṃ appakaṃ mayhaṃ, ito sattāhamaccaye;

Nikkhipeyyāmaṃ dehaṃ, bhāraṇāpanaṃ yathā.

Anujānātu me bhante, bhagavā, anujānātu sugato;

Parinibbānakālo me, ossaṭṭho āyusaṅkhāro”ti.

Buddhā pana yasmā “parinibbāhī”ti vutte maraṇasaṃvaṇṇanaṃ saṃvaṇṇenti nāma, “mā parinibbāhī”ti vutte vaṭṭassa guṇaṃ kathentīti micchādiṭṭhikā dosaṃ āropessanti, tasmā tadubhayampi na vadanti. Tena naṃ bhagavā āha – “kattha parinibbāyissasi sārīputtā”ti? “Atthi, bhante, magadhesu nāḷakagāme jāto varako, tatthāhaṃ parinibbāyissāmi”ti vutte “yassa dāni tvaṃ, sārīputta, kālaṃ maññasi, idāni pana te jeṭṭhakaniṭṭhabhātīkānaṃ tādisassa bhikkhuno dassanaṃ dullabhaṃ bhavissatīti desehi tesaṃ dhamma”nti āha.

Thero – “sattā mayhaṃ iddhivikubbanapubbaṅgamaṃ dhammadesanaṃ paccāsīsatī”ti ñatvā bhagavantaṃ vanditvā tālappamaṇaṃ abhuggantvā puna oruyha bhagavantaṃ vanditvā sattatālappamaṇe antalikkhe ṭhito iddhivikubbanānaṃ dassetvā dhammaṃ desesi.

Sakalanagaraṃ sannipati. Thero oruyha bhagavantaṃ vanditvā “gamanakālo me, bhante”ti

āha. Bhagavā “dhammasenāpatiṃ paṭipādessāmi”ti dhammāsanā utṭhāya

gandhakuṭiabhimukho gantvā maṇiphalake aṭṭhāsi. Thero tikkhattuṃ padakkhiṇaṃ katvā

catūsu ṭhānesu vanditvā – “bhagavā ito kappasatasahassādhikassa asaṅkhyeyyassa upari

anomadassisammāsambuddhassa pādamūle nipatitvā tumhākaṃ dassanaṃ patthesiṃ. Sā me

patthanā samiddhā, diṭṭhā tumhe, taṃ paṭhamadassanaṃ, idaṃ pacchimidassanaṃ. Puna

tumhākaṃ dassanaṃ natthī”ti – vatvā dasanakhasamodhānasamujjalaṃ añjaliṃ paggayha yāva

dassanavisayo, tāva abhimukhova paṭikkamitvā “ito paṭṭhāya cutipaṭisandhivasena kismiñci

ṭhāne gamanāgamaṇaṃ nāma natthī”ti vanditvā pakkāmi. Udakapariyantaṃ katvā

mahābhūmicālo ahoṣi. Bhagavā parivāretvā ṭhite bhikkhū āha – “anugacchatha, bhikkhave,

tumhākaṃ jeṭṭhabhātīkā”nti. Bhikkhū yāva dvārakoṭṭhakā agamaṃsu. Thero – “tiṭṭhatha,

tumhe āvuso, appamattā hothā”ti nivattāpetvā attano parisāyeva saddhiṃ pakkāmi. Manussā –

“pubbe ayyo paccāgamanacārikaṃ carati, idaṃ dāni gamaṇaṃ na puna paccāgamaṇāyā”ti

paridevantā anubandhiṃsu. Tepi “appamattā hotha āvuso, evaṃbhāvino nāma saṅkhārā”ti

nivattāpesi.

Atha kho āyasmā sārīputto antarāmagge sattāhaṃ manussānaṃ anuggahaṃ karonto sāyaṃ

nāḷakagāmaṃ patvā gāmadvāre nigrodharukkhamūle aṭṭhāsi. Atha uparevato nāma therassa

bhāgineyyo bahigāmaṃ gacchanta therāṃ disvā upasaṅkamitvā vanditvā aṭṭhāsi. Thero taṃ

āha – “atthi gehe te ayyikā”ti? Āma, bhanteti. Gaccha amhākaṃ idhāgatabhāvaṃ ārocehi.

“Kasmā āgato”ti ca vutte “ajja kira ekadivasaṃ antogāme bhavissati, jāto varakaṃ paṭijaggatha,

pañcanaṃ bhikkhusatānaṃ nivāsanaṭṭhānaṃ jānāthā”ti. So gantvā “ayyike, mayhaṃ mātulo

āgato”ti āha. Idāni kuhinti? Gāmadvāreti. Ekakova, aññopi koci atthīti? Atthi pañcasatā

bhikkhūti. Kiṃ kāraṇā āgatoti? So taṃ pavattiṃ ārocesi. Brāhmaṇī – “kiṃ nu kho ettakānaṃ vasanaṭṭhānaṃ paṭijaggāpeti, daharakāle pabbajitvā mahallakakāle gihī hotukāmo”ti cintenti jātovarakaṃ paṭijaggāpetvā pañcasatānaṃ bhikkhūnaṃ vasanaṭṭhānaṃ kāretvā daṇḍadīpikāyo jāletvā therassa pāhesi.

Thero bhikkhūhi saddhiṃ pāsādaṃ abhiruhi. Abhiruhitvā ca jātovarakaṃ pavisitvā nisīdi. Nisajjeva – “tumhākaṃ vasanaṭṭhānaṃ gacchathā”ti bhikkhū uyyojesi. Tesu gatamattesuyeva therassa kharo ābādho uppajji, lohitapakkhandikā māraṇantikā vedanā vattanti, ekaṃ bhājanaṃ pavisati, ekaṃ nikkhamati. Brāhmaṇī – “mama puttassa pavatti mayhaṃ na ruccati”ti attano vasanaḡabbhadvāraṃ nissāya aṭṭhāsi. Cattāro mahārājāno “dhammasenāpati kuhiṃ viharati”ti oloketā “nālakagāme jātovarake parinibbānamañce nipanno, pacchimadassanaṃ gamissāmā”ti āgamma vanditvā aṭṭhaṃsu. Thero – ke tumheti? Mahārājāno, bhanteti. Kasmā āgatathāti? Gilānupaṭṭhākā bhavissāmāti. Hotu, atthi gilānupaṭṭhāko, gacchatha tumheti uyyojesi. Tesam gatāvasāne teneva nayena sakko devānamindo, tasmīṃ gate suyāmādayo mahābrahmā ca āgamiṃsu. Tepi tatheva thero uyyojesi.

Brāhmaṇī devatānaṃ āgamanañca gamanañca disvā – “ke nu kho ete mama puttaṃ vanditvā gacchantī”ti therassa gabbhadvāraṃ gantvā – “tāta, cunda, kā pavattī”ti pucchi. So taṃ pavattiṃ ācikkhitvā – “mahāupāsikā, bhante āgatā”ti āha. Thero kasmā avelāya āgatathāti pucchi. Sā tuyhaṃ tāta dassanaṭṭhāyāti vatvā “tāta ke paṭhamaṃ āgatā”ti pucchi. Cattāro mahārājāno, upāsiketi. Tāta, tvaṃ catūhi mahārājehi mahantataroti? Ārāmikasadisā ete upāsike, amhākaṃ satthu paṭisandhiggahaṇato paṭṭhāya khaggahattā hutvā ārakkhaṃ akaṃsūti. Tesam tāta, gatāvasāne ko āgatoti? Sakko devānamindoti. Devarājatopi tvaṃ tāta, mahantataroti? Bhaṇḍagāhakasāmaṇerasadiso esa upāsike, amhākaṃ satthu tāvatīṃsato otaraṇakāle pattacīvaraṃ gahetvā otiṇṇoti. Tassa tāta gatāvasāne jotamāno viya ko āgatoti? Upāsike tuyhaṃ bhagavā ca satthā ca mahābrahmā nāma esoti. Mayhaṃ bhagavato mahābrahmatopi tvaṃ tāta mahantataroti? Āma upāsike, ete nāma kira amhākaṃ satthu jātadivase cattāro mahābrahmāno mahāpurisaṃ suvaṇṇajālana paṭiggaṇhiṃsūti.

Atha brāhmaṇiyā – “puttassa tāva me ayaṃ ānubhāvo, kīdiso vata mayhaṃ puttassa bhagavato satthu ānubhāvo bhavissatī”ti cintayantiyā sahasā pañcavaṇṇā pīti uppajjitvā sakalasarīre phari. Thero – “uppannaṃ me mātu pītisomanassaṃ, ayaṃ dāni kālo dhammadesanāyā”ti cintetvā – “kiṃ cintesi mahāupāsike”ti āha. Sā – “puttassa tāva me ayaṃ guṇo, satthu panassa kīdiso guṇo bhavissatīti idaṃ, tāta, cintemī”ti āha. Mahāupāsike, mayhaṃ satthu jātakkaṇe, mahābhinnikkhamane, sambodhiyaṃ, dhammacakkappavattane ca dasasahassilokadhātu kampittha, sīlena samādhinā paññāya vimuttiyā vimuttiñānadassanena samo nāma natthi, itipi so bhagavāti vitthāretvā buddhaguṇappaṭisaṃyuttaṃ dhammadesanaṃ kathesi.

Brāhmaṇī piyaputtassa dhammadesanāpariyosāne sotāpattiphale patiṭṭhāya puttaṃ āha – “tāta, upatissa, kasmā evamakāsi, evarūpaṃ nāma amataṃ mayhaṃ ettakaṃ kālaṃ na adāsī”ti. Thero – “dinnaṃ dāni me mātu rūpasāriyā brāhmaṇiyā posāvanikamūlaṃ, ettakena vaṭṭissatī”ti cintetvā “gaccha mahāupāsike”ti brāhmaṇiṃ uyyojetvā “cunda kā velā”ti āha.

Balavapaccūsakālo, bhanteti. Tena hi bhikkhusaṅghaṃ sannipātehi. Sannipatito, bhante, saṅghoti. Maṃ ukkhipitvā nisīdāpehi cundāti ukkhipitvā nisīdāpesi. Thero bhikkhū āmantesi – “āvuso catucattālīsaṃ vo vassāni mayā saddhiṃ vicarantānaṃ yaṃ me kāyikaṃ vā vācasikaṃ vā na rocetha, khamatha taṃ āvusoti. Ettakaṃ, bhante, amhākaṃ chāyā viya tumhe amuñcitvā vicarantānaṃ aruccanakaṃ nāma natthi, tumhe pana amhākaṃ khamathāti. Atha thero aruṇasikhāya paññāyamānāya mahāpathaviṃ unnādayanto anupādisesāya nibbānadhātuyā parinibbāyi. Bahū devamanussā therassa parinibbāne sakkāraṃ kariṃsu.

Āyasmā cundo therassa pattacīvaraṅca dhātuparissāvanaṅca gahetvā jetavanaṃ gantvā ānandattheraṃ gahetvā bhagavantaṃ upasaṅkami. Bhagavā dhātuparissāvanaṃ gahetvā pañcahi gāthāsatehi therassa guṇaṃ kathetvā dhātucetiyaṃ kārāpetvā rājagahagamanatthāya ānandattherassa saññaṃ adāsi. Thero bhikkhūnaṃ ārocesi. Bhagavā mahābhikkhusaṅghaparivuto rājagahaṃ agamāsi. Tattha gatakāle mahāmogallānatthero parinibbāyi. Bhagavā tassa dhātuyo gahetvā cetiyaṃ kārāpetvā rājagahato nikkhamitvā anupubbena gaṅgābhimukho gantvā ukkacelaṃ agamāsi. Tattha gaṅgātīre bhikkhusaṅghaparivuto nisīditvā tattha sārīputtamoggallānānaṃ parinibbānappaṭisaṃyuttaṃ suttaṃ desetvā ukkacelato nikkhamitvā vesāliṃ agamāsi. Evaṃ gate atha kho bhagavā pubbaṅhasamayaṃ nivāsetvā pattacīvaramādāya vesāliṃ piṇḍāya pāvisīti ayamettha anupubbī kathā.

Nisīdananti ettha cammakhaṇḍaṃ adhippetāṃ. **Udenacetiyaṃ** udenayakkhassa cetiyaṭṭhāne katavihāro vuccati. **Gotamakādīsipi** eseva nayo. **Bhāvitāti** vaḍḍhitā. **Bahulikatāti** punappunaṃ katā. **Yānikatāti** yuttayānaṃ viya katā. **Vatthukatāti** patiṭṭhānaṭṭhena vatthu viya katā. **Anuṭṭhitāti** adhiṭṭhitā. **Paricitāti** samantato citā suvaḍḍhitā. **Susamāraddhāti** suṭṭhu samāraddhā.

Iti aniyamena kathetvā puna niyametvā dassento **tathāgatassa khoti**ādīmāha. Ettha ca **kappanti** āyukappaṃ. Tasmīṃ tasmīṃ kāle yaṃ manussānaṃ āyuppamāṇaṃ hoti, taṃ paripunṇaṃ karonto tiṭṭheyya. **Kappāvasesaṃ vāti** – “appaṃ vā bhīyyo”ti (dī. ni. 2.7; a. ni. 6.74) vuttavassasatato atirekaṃ vā. Mahāsīvatthero panāha – “buddhānaṃ aṭṭhāne gajjitaṃ nāma natthi. Yatheva hi veḷuvagāmake uppannaṃ māraṇantikaṃ vedanaṃ dasa māse vikkhambheti, evaṃ punappunaṃ taṃ samāpattiṃ samāpajjitvā dasa dasa māse vikkhambhento imaṃ bhaddakappameva tiṭṭheyya, kasmā pana na ṭhitoti? Upādinnaḥasarīraṃ nāma khaṇḍiccādīhi abhibhuyyati, buddhā ca khaṇḍiccādibhāvaṃ āpatvā pañcame āyukoṭṭhāse bahujanassa piyamanāpakāleyeva parinibbāyanti. Buddhānubuddhesu ca mahāsāvakesu parinibbutesu ekakeneva khāṇukena viya ṭhātabbaṃ hoti, daharasāmaṇeraparivāritena vā. Tato – ‘aho buddhānaṃ parisā’ti hīletabbataṃ āpajjeyya. Tasmā na ṭhito”ti. Evaṃ vuttepi so na rucati, “āyukappo”ti idameva aṭṭhakathāyaṃ niyamitaṃ.

167. Yathā taṃ mārena pariyaṭṭhitacittoti ettha tanti nipātamattaṃ. Yathā mārena pariyaṭṭhitacitto ajjhotthaṭacitto aññopi koci puthujjano paṭivijjhitaṃ na sakuṇeyya, evameva nāsakki paṭivijjhitaṃ attho. Kiṃ kāraṇā? Māro hi yassa sabbena sabbam dvādasa vipallāsā appahīnā, tassa cittaṃ pariyaṭṭhāti. Therassa cattāro vipallāsā appahīnā, tenassa māro cittaṃ

pariyuṭṭhāti. So pana cittapariyuṭṭhānaṃ karonto kiṃ karotīti? Bheravaṃ rūpārammaṇaṃ vā dasseti, saddārammaṇaṃ vā sāveti, tato sattā taṃ disvā vā sutvā vā satim̐ vissajjetvā vivaṭamukhā honti. Tesaṃ mukhena hatthaṃ pavesetvā hadayaṃ maddati. Tato visaññāva hutvā tiṭṭhanti. Therassa panesa mukhena hatthaṃ pavesetuṃ kiṃ sakkhissati? Bheravārammaṇaṃ pana dasseti. Taṃ disvā thero nimitto bhāsaṃ na paṭivijjhi. Bhagavā jānantoyeva – “kimatthaṃ yāvata tiyaṃ āmantesi”ti? Parato “tiṭṭhatu, bhante, bhagavā”ti yācite “tuyhevetam̐ dukkaṭam̐, tuyhevetam̐ aparaddha”nti dosāropanena sokatanukaraṇatthaṃ.

Mārayācanakathāvaṇṇanā

168. Māro pāpimāti ettha **māro**ti satte anatto niyojento māretīti **māro**. **Pāpimāti** tasseva vevacanaṃ. So hi pāpadhammasamannāgatattā “pāpimā”ti vuccati. Kaṇho, antako, namuci, pamattabandhūtipi tasseva nāmāni. **Bhāsītā kho panesāti** ayañhi bhagavato sambodhipattiyā aṭṭhame sattāhe bodhimaṇḍeyeva āgantvā – “bhagavā yadattaṃ tumhehi pāramiyo pūritā, so vo attho anupatto, paṭividdhaṃ sabbaññutaññānaṃ, kiṃ te lokavicāraṇenā”ti vatvā, yathā ajja, evameva “parinibbātu dāni, bhante, bhagavā”ti yāci. Bhagavā cassa – “na tāvāha”ntiādīni vatvā paṭikkhipi. Taṃ sandhāya “bhāsītā kho panesā bhante”tiādīmāha.

Tattha **viyattāti** maggavasena viyattā. Tattheva vinītā tathā visāradā. **Bahussutāti** tepiṭakavasena bahu sutametesanti **bahussutā**. Tameva dhammaṃ dhārentīti **dhammadharā**. Athavā pariyattibahussutā ceva paṭivedhabahussutā ca. Pariyattipaṭivedhadhammānaṃyeva dhāraṇato dhammadharāti evamettha attho daṭṭhabbo. **Dhammānudhammapaṭipannāti** ariyadhammassa anudhammabhūtaṃ vipassanādhammaṃ paṭipannā. **Sāmīcippaṭipannāti** anucchavikapaṭipadaṃ paṭipannā. **Anudhammacārinoti** anudhammacaraṇasīlā. **Sakaṃ ācariyakanti** attano ācariyavādaṃ. **Ācikkhissantī**tiādīni sabbāni aññamaññassa vevacanaṃ. **Sahadhammenāti** sahetukena sakāraṇena vacanena. **Sappāṭihāriyanti** yāva na niyyānikaṃ katvā dhammaṃ desessanti.

Brahmacariyanti sikkhattayasaṅgahitaṃ sakalaṃ sāsanabrahmacariyaṃ. **Iddhanti** samiddhaṃ jhānassādasena. **Phīṭanti** vuddhippattaṃ sabbaphālipullaṃ viya abhiññāya sampattivasena. **Vitthārikanti** vitthataṃ tasmim̐ tasmim̐ disābhāge paṭiṭṭhitavasena. **Bāhujaññanti** bahujaṇehi ñātaṃ paṭividdhaṃ mahājanābhisaṃmayavasena. **Puthubhūtanti** sabbākāravasena puthulabhāvappattaṃ. Kathaṃ? **Yāva devamanussehi suppakāsītanti** yattakā viññujātikā devā ceva manussā ca atthi sabbehi suṭṭhu pakāsītanti attho.

Appossukoti nirālayo. Tvañhi pāpima, aṭṭhamasattāhato paṭṭhāya – “parinibbātu dāni, bhante, bhagavā parinibbātu, sugato”ti viravanto āhiṇḍittha. Ajja dāni paṭṭhāya vigatussāho hohi; mā mayhaṃ parinibbānatthaṃ vāyāmaṃ karohīti vadati.

Āyusañkhāraossajjanavaṇṇanā

169. Sato sampajāno āyusañkhāraṃ ossajīti satim̐ sūpaṭṭhitaṃ katvā ñāṇena paricchinditvā āyusañkhāraṃ vissajji, pajahi. Tattha na bhagavā hatthena leḍḍuṃ viya āyusañkhāraṃ ossaji,

temāsamattameva pana samāpattiṃ samāpajjitvā tato paraṃ na samāpajjissāmīti cittaṃ uppādesi. Taṃ sandhāya vuttaṃ – “ossajī”ti. “Ussajjī”ti pi pāṭho. **Mahābhūmicāloti** mahanto pathavīkampo. Tadā kira dasasahassī lokadhātu kampittha. **Bhimsanakoti** bhayajanako. **Devadundubhiyo ca phaliṃsūti** devabheriyo phaliṃsu, devo sukkhagajjitaṃ gajji, akālavijjulatā nicchariṃsu, khaṇikavassaṃ vassīti vuttaṃ hoti.

Udānaṃ udānesīti kasmā udānesi? Koci nāma vadeyya – “bhagavā pacchato pacchato anubandhitvā – ‘parinibbāyatha, bhante, parinibbāyatha, bhante’ti upadduto bhayena āyusaṅkhāraṃ vissajjesī”ti. “Tassokāso mā hotu, bhītaṃ udānaṃ nāma natthī”ti etassa dīpanatthaṃ pīṭivegavissaṭṭhaṃ udānaṃ udānesi.

Tattha sabbesaṃ soṇasiṅgālādīnampi paccakkhabhāvato tulitaṃ paricchinnanti tulaṃ. Kiṃ taṃ? Kāmāvacarakammaṃ. Na tulaṃ, na vā tulaṃ sadisamassa aññaṃ lokiyaṃ kammaṃ atthīti **atulaṃ**. Kiṃ taṃ? Mahaggatakammaṃ. Athavā kāmāvacararūpāvacaraṃ tulaṃ, arūpāvacaraṃ atulaṃ. Appavipākaṃ vā tulaṃ, bahuvipākaṃ atulaṃ. **Sambhavanti** sambhavassa hetubhūtaṃ, piṇḍakāraṃ rāsikāraṃ attho. **Bhavaṃsaṅkhāranti** punabbhavaṃsaṅkhāraṇakaṃ. **Avassajīti** vissajjesi. **Munīti** buddhamuni. **Ajjhattaratoti** niyakajjhattarato. **Samāhitoti** upacārappanāsamādhivasena samāhito. **Abhindi kavacamivāti** kavacaṃ viya abhindi. **Attasambhavanti** attani sañjātaṃ kilesaṃ. Idaṃ vuttaṃ hoti – “savipākaṭṭhena sambhavaṃ, bhavābhisaṅkhāraṇaṭṭhena bhavaṃsaṅkhāranti ca laddhanāmaṃ tulātulasāṅkhātaṃ lokiyakammaṃca ossaji. Saṅgāmasīse mahāyodho kavacaṃ viya attasambhavaṃ kilesaṃca ajjhattarato samāhito hutvā abhindi”ti.

Atha vā **tulanti** tulento tīrento. **Atulaṅca sambhavanti** nibbānaṅceva sambhavaṅca. **Bhavaṃsaṅkhāranti** bhavagāmikammaṃ. **Avassaji munīti** “pañcakkhandhā aniccā, pañcannaṃ khandhānaṃ nirodho nibbānaṃ nicca”ntiādīnā (paṭi. ma. 3.38) nayena tulayanto buddhamuni bhava ādīnaṃ, nibbāne ca ānisaṃsaṃ disvā taṃ khandhānaṃ mūlabhūtaṃ bhavaṃsaṅkhārakammaṃ – “kammakkhayāya saṃvattatī”ti (ma. ni. 2.81) evaṃ vuttana kammakkhayakarena ariyamaggena avassaji. Kathaṃ? Ajjhattarato samāhito abhindi kavacamiva attani sambhavaṃ. So hi vipassanāvasena ajjhattarato samathavasena samāhitoti evaṃ pubbabhāgato paṭṭhāya samathavipassanābalena kavacamiva attabhāvaṃ pariyonandhitvā ṭhitaṃ, attani sambhavattā “attasambhava”nti laddhanāmaṃ sabbakilesajālaṃ abhindi. Kilesābhāvena ca katakammaṃ appaṭisandhikattā avassaṭṭhaṃ nāma hotīti evaṃ kilesappahānena kammaṃ pajahi, pahīnakilesassa ca bhayaṃ nāma natthi, tasmā abhītova āyusaṅkhāraṃ ossaji, abhītabhāvañāpanatthaṅca udānaṃ udānesīti veditabbo.

Mahābhūmicālavaṇṇanā

171. Yaṃ mahāvātāti yena samayena yasmiṃ vā samaye mahāvātā vāyanti, mahāvātā vāyantāpi ukkhepakavātā nāma utṭhahanti, te vāyantā saṭṭhisahassādhikanavayojanasatasahassabahalaṃ udakasandhāraṃ vātaṃ upacchindanti, tato ākāse udakaṃ bhassati, tasmīṃ bhassante pathavī bhassati. Puna vāto attano balena antodhamakaraṇe viya udakaṃ ābandhitvā gaṇhāti, tato udakaṃ uggacchati, tasmīṃ

uggacchante pathavī uggacchati. Evaṃ udakaṃ kampitaṃ pathaviṃ kampeti. Etañca kampanaṃ yāva ajjakālāpi hotiyeva, bahalabhāvena pana na ogacchanuggacchanaṃ paññāyati.

Mahiddhiko mahānubhāvoti ijjhanassa mahantatāya mahiddhiko, anubhavitabbassa mahantatāya mahānubhāvo. **Parittāti** dubbalā. **Appamāṇāti** balavā. **So imaṃ pathaviṃ kompetīti** so iddhiṃ nibbattetvā saṃvejento mahāmoggallāno viya, vīmaṃsanto vā mahānāgattherassa bhāgineyyo saṅgharakkhitasāmaṇero viya pathaviṃ kampeti. So kirāyasmā khuraggeyeva arahattaṃ patvā cintesi – “atthi nu kho koci bhikkhu, yena pabbajitadivaseyeva arahattaṃ patvā vejayanto pāsādo kampitapubbo”ti? Tato – “natthi koci”ti ñatvā – “ahaṃ kameppesāmi”ti abhiññābalena vejayantamatthake tathavā pādena paharivā kompetuṃ nāsakki. Atha naṃ sakkassa nāṭakitthiyo āhaṃsu – “putta saṅgharakkhita, tvam pūtigandheneva sīsena vejayantaṃ kompetuṃ icchasi, suppatiṭṭhito tāta pāsādo, kathaṃ kompetuṃ sakkhissasi”ti?

Sāmaṇero – “imā devatā mayā saddhiṃ keḷiṃ karonti, ahaṃ kho pana ācariyaṃ nālatthaṃ, kahaṃ nu kho me ācariyo sāmuddikamahānāgatthero”ti āvajjento mahāsamudde udakaleṇaṃ māpetvā divāvihāraṃ nisinnoti ñatvā tattha gantvā therāṃ vanditvā aṭṭhāsi. Tato naṃ thero – “kiṃ, tāta saṅgharakkhita, asikkhitvāva yuddhaṃ pavaiṭṭhosī”ti vatvā “nāsakki, tāta, vejayantaṃ kompetu”nti pucchi. Ācariyaṃ, bhante, nālatthanti. Atha naṃ thero – “tāta tumhādise akampente ko añño kameppesati. Diṭṭhapubbaṃ te, tāta, udakapiṭṭhe gomayakhaṇḍaṃ pilavantaṃ, tāta, kapallakapūvaṃ pacantā antantena paricchindanti, iminā opammaṇa jānāhī”ti āha. So – “vaṭṭissati, bhante, ettakenā”ti vatvā pāsādena patiṭṭhitokāsaṃ udakaṃ hotūti adhiṭṭhāya vejayantābhimukho agamāsi.

Devadhītarō taṃ disvā – “ekavāraṃ lajjitvā gato, punapi sāmaṇero eti, punapi eti”ti vadiṃsu. Sakko devarājā – “mā mayhaṃ puttena saddhiṃ kathayittha, idāni tena ācariyo laddho, khaṇena pāsādaṃ kameppesati”ti āha. Sāmaṇeropi pādaṅguṭṭhena pāsādathūpikaṃ pahari. Pāsādo catūhi disāhi oṇamati. Devatā – “patiṭṭhātuṃ dehi, tāta, pāsādassa patiṭṭhātuṃ dehi, tāta, pāsādassa”ti viraviṃsu. Sāmaṇero pāsādaṃ yathāthāne tthapetvā pāsādamatthake tathavā udānaṃ udānesi –

“Ajjevāhaṃ pabbajito, ajja pattāsavakkhayaṃ;

Ajja kampemi pāsādaṃ, aho buddhassuḷāratā.

Ajjevāhaṃ pabbajito...pe... aho dhammassuḷāratā.

Ajjevāhaṃ pabbajito...pe... aho saṅghassuḷāratāti.

Ito paresu chasu pathavīkamesu yaṃ vattabbaṃ, taṃ mahāpadāne vuttameva.

Iti imesu aṭṭhasu pathavīkamesu paṭhamo dhātukopena, dutiyo iddhānubhāvena, tatiyacatutthā puññatejena, pañcama ñāṇatejena, chaṭṭho sādhuḷāradānavasena, sattamo kāruññabhāvena, aṭṭhamo ārodanena. Mātukucchiṃ okkamante ca tato nikkhamante ca mahāsatte tassa puññatejena pathavī akampittha. Abhisambodhiyaṃ ñāṇatejena abhihatā

hutvā akampittha. Dhammacakkappavattane sādhuḥkārabhāvasaṅṅhitā sādhuḥkāraṃ dadamānā akampittha. Āyusaṅkhārossajjane kāruṅṅasabhāvasaṅṅhitā cittasaṅkhobhaṃ asahamānā akampittha. Parinibbāne ārodanavegatunnā hutvā akampittha. Ayaṃ panattho pathavīdevatāya vasena veditabbo, mahābhūtapathaviyā panetaṃ natthi acetanattāti.

Ime kho, ānanda, aṅṅha hetūti ettha **imeti** niddiṅṅhanidassanaṃ. Ettāvatā ca panāyasmā ānando – “addhā ajja bhagavatā āyusaṅkhāro ossaṅṅho”ti sallakkhesi. Bhagavā pana sallakkhitabhāvaṃ jānantopi okāsaṃ adatvāva añṅānipi aṅṅhakāni sampiṅṅento – “aṅṅha kho imā”tiādimāha.

Aṅṅhapaṅṅsavaṅṅanā

172. Tattha anekasataṃ khattiyapaṅṅsanti

bimbisārasamāgamañṅātisamāgalicchavīsamāgamādisadisam, sā pana añṅesu cakkavāṅṅesupi labbhateyeva. **Sallapitapubbanti** ālāpasallāpo katapubbo. **Sākacchāti** dhammasākacchāpi samāpajjitapubbā. **Yādisako tesam vaṅṅoti** te odātāpi honti kāṅṅāpi maṅṅuracchavīpi, satthā suvaṅṅavaṅṅova. Idaṃ pana saṅṅṅhānaṃ paṅṅicca kathitaṃ. Saṅṅṅhānampi ca kevalaṃ tesam pañṅāyatiyeva, na pana bhagavā milakkhusadiso hoti, nāpi āmuttamaṅṅikuṅṅdalo, buddhaveseneva nisīdati. Te pana attano samānasaṅṅṅhānameva passanti. **Yādisako tesam saroti** te chinnassarāpi honti gaggarassarāpi kākassarāpi, satthā brahmassarova. Idaṃ pana bhāsantaraṃ sandhāya kathitaṃ. Sacepi hi satthā rājāsane nisinno katheti, “ajja rājā madhurena sarena kathetī”ti tesam hoti. Kathetvā pakkante pana bhagavati puna rājānaṃ āgataṃ disvā – “ko nu kho aya”nti vīmaṅṅsā uppajjati. Tattha **ko nu kho ayaṅṅti** imasmīṅṅ ṅṅhāne idāneva māgadhabhāsāya sīhaṅṅabhāsāya madhurenākāreṅṅa kathento ko nu kho ayaṅṅ antarahito, kiṅṅ devo, udāhu manussoṅṅti evaṅṅ vīmaṅṅsantāpi na jānantīti attho. Kimatthaṅṅ panevaṅṅ ajānantānaṅṅ dhammaṅṅ desetīti? Vāsanatthāya. Evaṅṅ sutopi hi dhammo anāgate paccayo hoti yevāti anāgataṅṅ paṅṅicca deseteti. **Anekasataṃ brāhmaṅṅapaṅṅsanti**tiādinampi soṅṅadaṅṅṅakūṅṅadaṅṅṅasamāgamādivasena ceva añṅācakkavāṅṅavasena ca sambhavo veditabbo.

Imā pana aṅṅha paṅṅsā bhagavā kimatthaṅṅ āhari? Abhītabhāvadassanatthameva. Imā kira āharitvā evamāha – “ānanda, imāpi aṅṅha paṅṅsā upasaṅṅkamtivā dhammaṅṅ desetassa tathāgatassa bhayaṅṅ vā sārājjaṅṅ vā natthi, māraṅṅ pana ekakaṅṅ disvā tathāgato bhāyeyyāti ko evaṅṅ sañṅānaṅṅ uppādetumarahati. Abhīto, ānanda, tathāgato acchambhī, sato sampajāno āyusaṅkhāraṅṅ ossajī”ti.

Aṅṅhaabhibhāyatanavaṅṅanā

173. Abhibhāyatanānīti abhibhavanakāraṅṅāni. Kiṅṅ abhibhavanti? Paccanīkadhammepi ārammaṅṅānipi. Tāni hi paṅṅipakkhabhāvena paccanīkadhamme abhibhavanti, puggalassa ṅṅāṅṅuttariyatāya ārammaṅṅāni.

Ajjhattaṅṅ rūpasañṅītitiādisu pana ajjhatarūpe parikammavasena ajjhattaṅṅ rūpasañṅīti nāma hoti. Ajjhattañṅhi nīlaparikammaṅṅ karonto kese vā pitte vā akkhitarākāya vā karoti. Pītaparikammaṅṅ karonto mede vā chaviyā vā hatthapādapiṅṅṅhesu vā akkhīnaṅṅ pītakatthāne vā karoti. Lohitaparikammaṅṅ karonto maṅṅse vā lohite vā jivhāya vā akkhīnaṅṅ rattatthāne vā

karoti. Odātaparikkammaṃ karonto aṭṭhimhi vā dante vā nakhe vā akkhīnaṃ setaṭṭhāne vā karoti. Taṃ pana sunīlaṃ supītaṃ sulohitakaṃ suodātakaṃ na hoti, avisuddhameva hoti.

Eko bahiddhā rūpāni passatīti yassevaṃ parikkammaṃ ajjhattaṃ uppannaṃ hoti, nimittaṃ pana bahiddhā, so evaṃ ajjhattaṃ parikkammaṃ bahiddhā ca appanāya vasena – “ajjhattaṃ rūpasaññī eko bahiddhā rūpāni passatī”ti vuccati. **Parittānīti** avaḍḍhitāni.

Suvaṇṇadubbaṇṇānīti suvaṇṇāni vā honti, dubbaṇṇāni vā. Parittavaseneva idaṃ abhibhāyatanam vuttanti veditabbaṃ. **Tāni abhibhuyyāti** yathā nāma sampannagahaṇiko kaṭacchumattaṃ bhattaṃ labhitvā – “kiṃ ettha bhujjitaṃ atthī”ti saṅkaḍḍhitvā ekakabaḷameva karoti, evameva ñāṇuttariko puggalo visadaññaṃ – “kiṃ ettha parittake ārammaṇe samāpajjitabbaṃ atthi, nāyaṃ mama bhāro”ti tāni rūpāni abhibhavitvā samāpajjati, saha nimittuppādenevettha appanaṃ pāpetīti attho. **Jānāmi passāmīti** iminā panassa ābhogo kathito. So ca kho samāpattito vuṭṭhitassa, na antosamāpattiyam. **Evaṃsaññī hotīti** ābhogasaññāyapi jhānasaññāyapi evaṃsaññī hoti. Abhibhavanasaññā hissa antosamāpattiyampi atthi, ābhogasaññā pana samāpattito vuṭṭhitasseva.

Appamāṇānīti vaḍḍhitappamāṇāni, mahantānīti attho. **Abhibhuyyāti** ettha pana yathā mahagghaso puriso ekaṃ bhattavaḍḍhitakaṃ labhitvā – “aññampi hotu, kiṃ etaṃ mayhaṃ karissatī”ti taṃ na mahantato passati, evameva ñāṇuttaro puggalo visadaññaṃ “kiṃ ettha samāpajjitabbaṃ, nayidaṃ appamāṇam, na mayhaṃ cittekaggatākaraṇe bhāro atthī”ti tāni abhibhavitvā samāpajjati, saha nimittuppādenevettha appanaṃ pāpetīti attho.

Ajjhattaṃ arūpasaññīti alābhitāya vā anattikātāya vā ajjhatarūpe parikkamasaññāviraḥito.

Eko bahiddhā rūpāni passatīti yassa parikkammampi nimittampi bahiddhāva uppannaṃ, so evaṃ bahiddhā parikkammaṃ ceva appanāya ca vasena – “ajjhattaṃ arūpasaññī eko bahiddhā rūpāni passatī”ti vuccati. Sesamettha catutthābhibhāyatane vuttanayameva. Imesu pana catūsu parittaṃ vitakkacaritavasena āgataṃ, appamāṇam mohacaritavasena, suvaṇṇam dosacaritavasena, dubbaṇṇam rāgacaritavasena. Etesañhi etāni sappāyāni. Sā ca nesaṃ sappāyatā vitthārato visuddhimagge caritaniddese vuttā.

Pañcamaabhibhāyatanādīsu **nīlānīti** sabbasaṅgāhakavasena vuttaṃ. **Nīlavaṇṇānīti** vaṇṇavasena. **Nīlanidassanānīti** nidassanavasena, apaññāya mānavivarāni asambhinnavaṇṇāni ekañilāneva hutvā dissantīti vuttaṃ hoti. **Nīlanibhāsānīti** idaṃ pana obhāsavasena vuttaṃ, nīlobhāsāni nīlappabhāyuttānīti attho. Etena nesaṃ visuddhataṃ dasseti.

Visuddhavaṇṇavaseneva hi imāni cattāri abhibhāyatanāni vuttāni. **Umāpupphanti** etañhi pupphaṃ siniddhaṃ mudu, dissamānampi nīlameva hoti. Girikaṇṇikapupphādīni pana dissamānāni setadhātukāneva honti. Tasmā idameva gahitaṃ, na tāni. **Bārāṇaseyyakanti** bārāṇasisambhavaṃ. Tattha kira kappāsopi mudu, suttakantikāyopi tantavāyāpi chekā, udakampi suci siniddhaṃ. Tasmā taṃ vatthaṃ ubhatobhāgavimaṭṭhaṃ hoti; dvīsupi passesu maṭṭhaṃ mudu siniddhaṃ khāyati.

Pītānītiādīsupi imināva nayena attho veditabbo. “Nīlakasiṇam uggaṇhanto nīlasmim nimittaṃ gaṇhāti pupphasmim vā vatthasmim vā vaṇṇadhātuyā vā”tiādikaṃ panettha kasiṇakaraṇaṇca

parikammañca appanāvidhānañca sabbam visuddhimagge vitthārato vuttameva. Imānipi aṭṭha abhibhāyatanāni abhītabhāvadassanattameva ānītāni. Imāni kira vatvā evamāha – “ānanda, evarūpāpi samāpattiyo samāpajjantassa ca vuṭṭhahantassa ca tathāgatassa bhayaṃ vā sārājjaṃ vā natthi, māraṃ pana ekakaṃ disvā tathāgato bhāyeyyāti ko evaṃ saññaṃ uppādetumarahati. Abhīto, ānanda, tathāgato acchambhī, sato sampajāno āyusañkhāraṃ ossajī”ti.

Aṭṭhavimokkhavaṇṇanā

174. Vimokkhakathā uttānatthāyeva. Imepi aṭṭha vimokkhā abhītabhāvadassanattameva ānītā. Imepi kira vatvā evamāha – “ānanda, etāpi samāpattiyo samāpajjantassa ca vuṭṭhahantassa ca tathāgatassa bhayaṃ vā sārājjaṃ vā natthi...pe... ossajī”ti.

175. Idānipi bhagavā ānandassa okāsaṃ adatvāva **ekamidāhanti**ādinā nayena aparampi desanaṃ ārabhi. Tattha **paṭhamābhisambuddhoti** abhisambuddho hutvā paṭhamameva aṭṭhame sattāhe.

177. Ossatṭhoti vissajjito paricchinnō, evaṃ kira vatvā – “tenāyaṃ dasasahassī lokadhātu kampitthā”ti āha.

Ānandayācanakathā

178. Alanti paṭikkhepavacanameṭaṃ. **Bodhinti** catumaggañāṇapaṭiveghaṃ. **Saddhasi tvanti** evaṃ vuttabhāvaṃ tathāgatassa saddhasīti vadati. **Tasmātihānandāti** yasmā idaṃ vacanaṃ saddhasi, tasmā tuyhevetamaṃ dukkaṭanti dasseti.

179. Ekamidāhanti idaṃ bhagavā – “na kevalaṃ ahaṃ idheva taṃ āmantesiṃ, aññadāpi āmantetvā oḷārikaṃ nimittaṃ akāsīṃ, tampi tayā na paṭividdhaṃ, tavevāyaṃ aparādhō”ti evaṃ sokavinodanattāya nānappakārato therasseva dosāropanatthaṃ ārabhi.

183. Piyehi manāpehīti mātāpitābhātābhaginiādi kehi jātiyā **nānābhāvo**, maraṇena **vinābhāvo**, bhavena **aññathābhāvo**. **Taṃ kutettha labbhāti** tanti tasmā, yasmā sabbeheva piyehi manāpehi nānābhāvo, tasmā dasa pāramiyo pūretvāpi, sambodhiṃ patvāpi, dhammacakkaṃ pavattetvāpi, yamakapāṭihāriyaṃ dassetvāpi, devorohaṇaṃ katvāpi, yaṃ taṃ jātaṃ bhūtaṃ sañkhataṃ palokadhammaṃ, taṃ vata tathāgatassāpi sarīraṃ mā palujjīti netamaṃ ṭhānaṃ vijjati, rodantenāpi kandantenāpi na sakkā taṃ kāraṇaṃ laddhanti. **Puna paccāvamissatīti** yaṃ cattaṃ vantaṃ, taṃ vata puna paṭikhādissatīti attho.

184. Yathayidaṃ brahmacariyanti yathā idaṃ sikkhāttayasaṅgahaṃ sāsana brahmacariyaṃ. **Addhaniyanti** addhānakkhamaṃ. **Ciraṭṭhitikanti** cirappavattivasena ciraṭṭhitikaṃ. **Cattāro satipaṭṭhānāti**ādi sabbam lokiyalokuttaravaseneva kathitaṃ. Etesaṃ pana bodhipakkhiyānaṃ dhammaṃ vinicchayo sabbākārena visuddhimagge paṭipadāññadassanavisuddhiniddese vutto. Sesamettha uttānamevāti.

Tatīyabhāṇavāraṇṇanā niṭṭhitā.

Nāgāpalokitavaṇṇanā

186. Nāgāpalokitanti yathā hi mahājanassa aṭṭhīni koṭiyā koṭiṃ āhacca ʔhitāni paccekabuddhānaṃ, aṅkusakalaggāni viya, na evaṃ buddhānaṃ. Buddhānaṃ pana saṅkhalikāni viya ekābaddhāni hutvā ʔhitāni, tasmā pacchato apalokanakāle na sakkā hoti gīvaṃ parivattetuṃ. Yathā pana hatthināgo pacchābhāgaṃ apaloketukāmo sakalasarīrenea parivattati, evaṃ parivattitabbaṃ hoti. Bhagavato pana nagaradvāre ʔhatvā – “vesāliṃ apalokessāmī”ti citte uppannamatte – “bhagavā anekāni kappakoṭisahasāni pāramiyo pūrentehi tumhehi na gīvaṃ parivattetvā apalokanakammaṃ kata”nti ayaṃ pathavī kulālacakkaṃ viya parivattetvā bhagavantaṃ vesālinagarābhimukhaṃ akāsi. Taṃ sandhāyetaṃ vuttaṃ.

Nanu ca na kevalaṃ vesāliyāva, sāvattirājagahanālandapāṭaligāmakotiḡāmanātikagāmakesupi tato tato nikkhantakāle taṃ taṃ sabbaṃ pacchimadassanameva, tattha tattha kasmā nāgāpalokitaṃ nāpalokesīti? Anacchariyattā. Tattha tattha hi nivattetvā apalokentassetamaṃ na acchariyaṃ hoti, tasmā nāpalokesi. Api ca vesāliṃrājāno āsannavināsā, tiṇṇaṃ vassānaṃ upari vinassissanti. Te taṃ nagaradvāre **nāgāpalokitaṃ** nāma cetiyaṃ katvā gandhamālādīhi pūjessanti, taṃ nesaṃ dīgharattaṃ hitāya sukhāya bhavissatīti tesamaṃ anukampāya apalokesi.

Dukkhassantakaroti vaṭṭadukkhassa antakaro. **Cakkhumāti** pañcahi cakkhūhi cakkhumā. **Parinibbutoti** kilesaparinibbānena parinibbuto.

Catumahāpadesavaṇṇanā

187. Mahāpadeseti mahāokāse, mahāapadese vā, buddhādayo mahante mahante apadisitvā vuttāni mahākāraṇānīti attho.

188. Neva abhinanditabbanti haṭṭhatutuṭṭhehi sādhuḡāraṃ datvā pubbeva na sotabbaṃ, evaṃ kate hi pacchā “idaṃ na sametī”ti vuccamāno – “kiṃ pubbeva ayaṃ dhammo, idāni na dhammo”ti vatvā laddhiṃ na vissajjeti. **Nappaṭikkositabbanti** – “kiṃ esa bālo vadatī”ti evaṃ pubbeva na vattabbaṃ, evaṃ vutte hi vattuṃ yuttampi na vakkhati. Tenāha – “anabhinanditvā appaṭikkositvā”ti. **Padabyañjanānīti** padasaṅkhātāni byañjanāni. **Sādhukaṃ uggahetvāti** imasmiṃ ʔhāne pāḡi vuttā, imasmiṃ ʔhāne attho vutto, imasmiṃ ʔhāne anusandhi kathito, imasmiṃ ʔhāne pubbāparaṃ kathitanti suṭṭhu gahetvā. **Sutte osāretabbānīti** sutte otāretabbāni. **Vinaye sandassetabbānīti** vinaye saṃsandetabbāni.

Ettha ca **suttanti** vinayo. Yathāha – “kattha paṭikkhittaṃ? Sāvattiyaṃ suttavibhaṅge”ti (cuḡava. 457). **Vinayoti** khandhako. Yathāha – “vinayātisāre”ti. Evaṃ vinayapiṭakampi na pariyādiyati. Ubhatovibhaṅgā pana suttamaṃ, khandhakaparivārā vinayoti evaṃ vinayapiṭakamaṃ pariyādiyati. Athavā suttantapiṭakamaṃ suttamaṃ, vinayapiṭakamaṃ vinayoti evaṃ dveyeva piṭakāni pariyādiyanti. Suttantābhidhammapiṭakāni vā suttamaṃ, vinayapiṭakamaṃ vinayoti evampi tiṇi piṭakāni na tāva pariyādiyanti. Asuttanāmakañhi buddhavacanaṃ nāma atthi. Seyyathidaṃ – jātakamaṃ, paṭisambhidā, niddeso, suttanipāto, dhammapadaṃ, udānaṃ, itivuttakamaṃ, vimānavatthu, petavatthu, theragāthā, therīgāthā, apadānanti.

Sudinnatthero pana – “asuttanāmakam buddhavacanam na atthī”ti tam sabbam paṭipakkhipitvā – “tīṇi piṭakāni suttam, vinayo pana kāraṇa”nti āha. Tato tam kāraṇam dassento idam suttamāhari –

“Ye kho tvam, gotami, dhamme jāneyyāsi, ime dhammā sarāgāya saṃvattanti no virāgāya, saññogāya saṃvattanti no visaññogāya, ācayāya saṃvattanti no apacayāya, mahicchatāya saṃvattanti no appicchatāya, asantuṭṭhiyā saṃvattanti no santuṭṭhiyā, saṅgaṇikāya saṃvattanti no pavivekāya, kosajjāya saṃvattanti no vīriyārambhāya, dubbharatāya saṃvattanti no subharatāya. Ekaṃsena, gotami, dhāreyyāsi – ‘neso dhammo, neso vinayo, netam satthusāsana’nti. Ye ca kho tvam, gotami, dhamme jāneyyāsi, ime dhammā virāgāya saṃvattanti no sarāgāya, visaññogāya saṃvattanti no saññogāya, apacayāya saṃvattanti no ācayāya, appicchatāya saṃvattanti no mahicchatāya, santuṭṭhiyā saṃvattanti no asantuṭṭhiyā, pavivekāya saṃvattanti no saṅgaṇikāya, vīriyārambhāya saṃvattanti no kosajjāya, subharatāya saṃvattanti no dubbharatāya. Ekaṃsena, gotami, dhāreyyāsi – ‘eso dhammo, eso vinayo, etam satthusāsana’nti” (a. ni. 8.53).

Tasmā **sutteti** tepiṭake buddhavacane otāretabbāni. **Vinayeti** etasmiṃ rāgādivinayakāraṇe saṃsandetabbānīti ayamettha attho. **Na ceva sutte osarantīti** suttapaṭipāṭiyā katthaci anāgantvā challiṃ uṭṭhapetvā guḥhavessantara-guḥhaummagga-guḥhavinaya-vedallapiṭakānam aññatarato āgatāni paññāyantīti attho. Evaṃ āgatāni hi rāgādivinaye ca na paññāyamānāni chaḍḍetabbāni honti. Tena vuttam – “iti hetam, bhikkhave, chaḍḍeyyāthā”ti. Etenupāyena sabbattha attho veditabbo.

Idam, bhikkhave, catuttham mahāpadesam dhāreyyāthāti idam catuttham dhammassa patiṭṭhānokāsam dhāreyyātha.

Imasmiṃ pana ṭhāne imam pakiṇṇakam veditabbam. Sutte cattāro mahāpadesā, khandhake cattāro mahāpadesā, cattāri pañhabyākaraṇāni, suttam, suttānulomam, ācariyavādo, attanomati, tisso saṅgītiyoti.

Tattha – “ayam dhammo, ayam vinayo”ti dhammavinicchaye patte ime cattāro mahāpadesā pamāṇam. Yam ettha sameti tadeva gahetabbam, itaram viravantassapi na gahetabbam.

“Idam kappati, idam na kappati”ti kappiyākappiyavinicchaye patte – “yam, bhikkhave, mayā idam na kappatīti appaṭikkhittam, tam ce akappiyam anulometi, kappiyam paṭibāhati, tam vo na kappati”tiādinā (mahāva. 305) nayena khandhake vuttā cattāro mahāpadesā pamāṇam. Tesam vinicchayakathā **samantapāsādikāyam** vuttā. Tattha vuttanayena yam kappiyam anulometi, tadeva kappiyam, itaram akappiyanti evam sannipṭhānam kātabbam.

Ekaṃsabyākaraṇīyo pañho, vibhajjabyākaraṇīyo pañho, paṭipucchābyākaraṇīyo pañho, ṭhapanīyo pañhoti imāni **cattāri pañhabyākaraṇāni** nāma. Tattha “cakkhum anicca”nti puṭṭhena – “āma anicca”nti ekaṃseneva byākātabbam. Esa nayo sotādīsu. Ayam **ekaṃsabyākaraṇīyo** pañho. “Aniccam nāma cakkhu”nti puṭṭhena – “na cakkhumeva, sotampi aniccam ghānampi anicca”nti evam vibhajitvā byākātabbam. Ayam **vibhajjabyākaraṇīyo** pañho.

“Yathā cakkhu tathā sotam, yathā sotam tathā cakkhu”nti puṭṭhena “kenaṭṭhena pucchasi”ti paṭipucchitvā “dassanaṭṭhena pucchāmi”ti vutte “na hī”ti byākātabbam, “aniccaṭṭhena pucchāmi”ti vutte āmāti byākātabbam. Ayaṃ **paṭipucchābyākaraṇīyo** pañho. “Taṃ jīvaṃ taṃ sarīra”ntiādīni puṭṭhena pana “abyākatametam bhagavatā”ti ṭhapetabbo, esa pañho na byākātabbo. Ayaṃ **ṭhapanīyo** pañho. Iti tenākārena pañhe sampatte imāni cattāri pañhabyākaraṇāni pamāṇam. Imesaṃ vasena so pañho byākātabbo.

Suttādīsu pana **suttam** nāma tisso saṅgītiyo ārūḷhāni tīni piṭakāni. **Suttānulomaṃ** nāma anulomakappiyaṃ. **Ācariyavādo** nāma aṭṭhakathā. **Attanomaṭi** nāma nayaggāhena anubuddhiyā attano paṭibhānaṃ. Tattha suttam appaṭibhāiyaṃ, taṃ paṭibhāntena buddhova paṭibhāhito hoti. Anulomakappiyaṃ pana suttena samentameva gahetabbam, na itaram. Ācariyavādopi suttena samentoyeva gahetabbo, na itaro. Attanomaṭi pana sabbadubbālā, sāpi suttena samentāyeva gahetabbā, na itarā. Pañcasatikā, sattasatikā, saḥassikāti imā pana **tisso saṅgītiyo**. Suttampi tāsū āgatameva pamāṇam, itaram gārayhasuttam na gahetabbam. Tattha otarantānīpi hi padabyañjanāni na ceva sutte otaranti, na ca vinaye sandissantīti veditabbāni.

Kammāraputtacundavattuvaṇṇanā

189. Kammāraputtassāti suvaṇṇakāraputtassa. So kira aḍḍho mahākuṭumbiko bhagavato paṭhamadassaneneva sotāpanno hutvā attano ambavane vihāraṃ kārāpetvā niyyātesi. Taṃ sandhāya vuttam – “ambavane”ti.

Sūkaramaddavanti nātitaruṇassa nātijiṇṇassa ekajetṭhakaśūkarassa pavattamaṃsam. Taṃ kira mudu ceva siniddhañca hoti, taṃ paṭiyādāpetvā sādhukaṃ pacāpetvāti attho. Eke bhaṇanti – “**sūkaramaddavanti** pana muduodanassa pañcagorasayūsapācanavidhānassa nāmetam, yathā gavapānaṃ nāma pākanāma”nti. Keci bhaṇanti – “**sūkaramaddavam** nāma rasāyanavidhi, taṃ pana rasāyanasatthe āgacchati, taṃ cundena – ‘bhagavato parinibbānaṃ na bhavyeyā’ti rasāyanaṃ paṭiyatta”nti. Tattha pana dvisahassadīpaparivāresu catūsū mahādīpesu devatā ojaṃ pakkhipiṃsu.

Nāham tanti imaṃ sīhanādaṃ kimatthaṃ nadati? Parūpavādamocanatthaṃ. Attanā paribhuttāvesaṃ neva bhikkhūnaṃ, na manussānaṃ dātuṃ adāsi, āvāṭe nikhaṇāpetvā vināsesīti hi vattukāmānaṃ idaṃ sutvā vacanokāso na bhavissatīti paresaṃ upavādamocanatthaṃ sīhanādaṃ nadatīti.

190. Bhuttassa ca sūkaramaddavenāti bhuttassa udapādi, na pana bhuttapaccayā. Yadi hi abhuttassa uppajjissatha, atikharo bhavissati. Siniddhabhojanaṃ bhuttattā panassa tanuvedanā ahoṣi. Teneva padasā gantuṃ asakkhi. **Virecamānoti** abhiṇham pavattalohitavirecanova samāno. **Avocāti** attanā patthitaṭṭhāne parinibbānatthāya evamāha. Imā pana dhammasaṅgāhakattherehi ṭhapitaḡāthāyoti veditabbā.

Pānīyāharaṇavaṇṇanā

191. Inghāti codanatthe nipāto. **Acchodakāti** pasannodakā. **Sātodakāti** madhurodakā. **Sītodakāti** tanusītalasalilā. **Setakāti** nikkaddamā. **Suppatitthāti** sundaratitthā.

Pukkusamallaputtavattuvaṇṇanā

192. Pukkusoti tassa nāmaṃ. **Mallaputtoti** mallarājaputto. Mallā kira vārena rajjaṃ kārenti. Yāva nesaṃ vāro na pāpuṇāti, tāva vaṇijjaṃ karonti. Ayampi vaṇijjameva karonto pañca sakaṭasatāni yojāpetvā dhuravāte vāyante purato gacchati, pacchā vāte vāyante satthavāhaṃ purato pesetvā sayamaṃ pacchā gacchati. Tadā pana pacchā vāto vāyi, tasmā esa purato satthavāhaṃ pesetvā sabbaratanayāne nisīditvā kusiṇārato nikkhamitvā “pāvaṃ gamissāmi”ti maggaṃ paṭipajji. Tena vuttaṃ – “kusiṇārāya pāvaṃ addhānamaggappaṭipanno hoti”ti.

Ālāroti tassa nāmaṃ. Dīghapiṅgalo kireso, tenassa ālāroti nāmaṃ ahoṣi. **Kālāmoti** gottaṃ. **Yatra hi nāmāti** yo nāma. **Neva dakkhatīti** na addasa. Yatrasaddayuttattā panetaṃ anāgatavasena vuttaṃ. Evarūpañhi īdisesu ṭhānesu saddalakkhaṇaṃ.

193. Niccharantīsūti vicarantīsu. **Asaniyā phalantiyāti** navavidhāya asaniyā bhijjamānāya viya mahāraṃ ravantiyā. Navavidhā hi asaniyo – asaññā, vicakkā, saterā, gaggarā, kapisīsā, macchavilolikā, kukkuṭakā, daṇḍamaṇikā, sukkhāsānīti. Tattha asaññā asaññaṃ karoti. Vicakkā ekaṃ cakkamaṃ karoti. Saterā saterasadisā hutvā patati. Gaggarā gaggarāyamānā patati. Kapisīsā bhamukaṃ ukkhipento makkaṭṭo viya hoti. Macchavilolikā vilolitamaccho viya hoti. Kukkuṭakā kukkuṭasadisā hutvā patati. Daṇḍamaṇikā naṅgalasadisā hutvā patati. Sukkhāsānī patitaṭṭhānaṃ samugghāṭeti.

Deve vassanteti sukkhagajjitaṃ gajjitvā antarantarā vassante. **Ātumāyanti** ātumaṃ nissāya viharāmi. **Bhusāgāreti** khalasālāyaṃ. **Etthesoti** etasmiṃ kāraṇe eso mahājanakāyo sannipatito. **Kva ahoṣīti** kuhiṃ ahoṣi. **So taṃ bhanteti** so tvaṃ bhante.

194. Siṅgīvaṇṇanti siṅgīsuvaṇṇavaṇṇaṃ. **Yugamaṭṭhanti** maṭṭhayugaṃ, saṅhasāṭakayugaṇanti attho. **Dhāraṇīyanti** antarantarā mayā dhāretabbaṃ, paridahitabbanti attho. Taṃ kira so tathārūpe chaṇḍivaseyeva dhāretvā sesakāle nikkhipati. Evaṃ uttamaṃ maṅgalavatthayugaṃ sandhāyāha. **Anukampaṃ upādāyāti** mayi anukampaṃ paṭicca. **Acchādehīti** upacāravacanametamaṃ – ekaṃ mayamaṃ dehi, ekaṃ ānandassāti attho. Kiṃ pana thero taṃ gaṇhīti? Āma gaṇhi. Kasmā? Matthakappattakiccattā. Kiñcāpi hesa evarūpaṃ lābhaṃ paṭikkhipitvā upaṭṭhākaṭṭhānaṃ paṭipanno. Taṃ panassa upaṭṭhākakiccaṃ matthakaṃ pattaṃ. Tasmā aggahesi. Ye cāpi evamaṃ vadeyyuṃ – “anārādhako maññe ānando pañcavīsati vassāni upaṭṭhahantena na kiñci bhagavato santikā tena laddhapubba”nti. Tesamaṃ vacanokāsacchedanattampi aggahesi. Api ca jānāti bhagavā – “ānando gahetvāpi attanā na dhāressati, mayamaṃyeva pūjamaṃ karissati. Mallaputtena pana ānandaṃ pūjentena saṅghopi pūjito bhavissati, evamassa mahāpuññārāsi bhavissati”ti therassa ekaṃ dāpesi. Theropi teneva kāraṇena aggahesīti. **Dhammiyā kathāyāti** vatthānumodanakathāya.

195. Bhagavato kāyaṃ upanāmitanti nivāsanapārūpanavasena allīyāpitaṃ. Bhagavāpi tato ekaṃ nivāsesi, ekaṃ pārūpi. **Hataccikaṃ viyāti** yathā hatacciko aṅgāro antanteneva jotati, bahi panassa pabhā natthi, evamaṃ bahi paṭicchannappabhaṃ hutvā khāyatīti attho.

Imesu kho, ānanda, dvīsupi kālesūti kasmā imesu dvīsu kālesu evaṃ hoti? Āhāravisesena ceva balavasomanassena ca. Etesu hi dvīsu kālesu sakalacakkavāḷe devatā āhāre ojaṃ pakkhipanti, taṃ paṇītabhojanaṃ kucchiṃ pavisitvā pasannarūpaṃ samuṭṭhāpeti. Āhārasamuṭṭhānarūpassa pasannattā manacchaṭṭhāni indriyāni ativiya virocanti. Sambodhidivase cassa – “anekakappakoṭīsatasaḥassasañcīto vata me kilesarāsi ajja pahīno”ti āvajjantassa balavasomanassaṃ uppajjati, cittaṃ pasīdati, citte pasanne lohitaṃ pasīdati, lohite pasanne manacchaṭṭhāni indriyāni ativiya virocanti. Parinibbānadivasepi – “ajja, dānāhaṃ, anekehi buddhasatasahashehi pavīṭṭhaṃ **amatamahānibbānaṃ** nāma nagaraṃ pavississāmi”ti āvajjantassa balavasomanassaṃ uppajjati, cittaṃ pasīdati, citte pasanne lohitaṃ pasīdati, lohite pasanne manacchaṭṭhāni indriyāni ativiya virocanti. Iti āhāravisesena ceva balavasomanassena ca imesu dvīsu kālesu evaṃ hotīti veditabbaṃ. **Upavattaneti** pācīnato nivattanasālavane. **Antarena yamakasālānanti** yamakasālarukkhānaṃ majjhe.

Siṅgīvaṇṇanti gāthā saṅgītikāle ṭhapitā.

196. Nhatvā ca pivitvā cāti ettha tadā kira bhagavati nahāyante antonadiyaṃ macchakacchapā ca ubhatotīresu vanasaṅḍo ca sabbaṃ suvaṇṇavaṇṇameva hoti. **Ambavananti** tassāyeva nadiyā tīre ambavanaṃ. **Āyasmantaṃ cundakanti** tasmīṃ kira khaṇe ānandatthero udakasāṭakaṃ pīlento ohīyi, cundatthero samīpe ahoṣi. Taṃ bhagavā āmantesi.

Gantvāna buddho nadikaṃ kakudhanti imāpi gāthā saṅgītikāleyeva ṭhapitā. Tattha **pavattā bhagavā idha dhammeti** bhagavā idha sāsane dhamme pavattā, caturāsīti dhammakkhandaḥassāni pavattānīti attho. **Pamukhe nisīdīti** satthu puratova nisīdi. Ettāvata ca thero anuppatto. Evaṃ anuppattaṃ atha kho bhagavā āyasmantaṃ ānandaṃ āmantesi.

197. Alābhāti ye aññesaṃ dānānisamaṃsasaṅkhātā lābhā honti, te alābhā. **Dulladdhanti** puññavisesena laddhampi manussattaṃ dulladdhaṃ. **Yassa teti** yassa tava. Uttaraṅḍulaṃ vā atikilinaṃ vā ko jānāti, kīdisampi pacchimaṃ piṇḍapātaṃ paribhuñjitvā tathāgato parinibbuto, addhā te yaṃ vā taṃ vā dinnaṃ bhavissatīti. **Lābhāti** diṭṭhadhammikasaṃparāyikadānānisamaṃsasaṅkhātā lābhā. **Suladdhanti** tuyhaṃ manussattaṃ suladdhaṃ. **Samasamaphalāti** sabbākārena samānaphalā.

Nanu ca yaṃ sujātāya dinnaṃ piṇḍapātaṃ bhuñjitvā tathāgato abhisambuddho, so sarāgasadosasamohakāle paribhutto, ayaṃ pana cundena dinno vītarāgavītadosavītamohakāle paribhutto, kasmā ete samaphalāti? Parinibbānasamatāya ca samāpattisamatāya ca anussaraṇasamatāya ca. Bhagavā hi sujātāya dinnaṃ piṇḍapātaṃ paribhuñjitvā saupādisesāya nibbānadhātuyā parinibbuto, cundena dinnaṃ paribhuñjitvā anupādisesāya nibbānadhātuyā parinibbutoti evaṃ **parinibbānasamatāyapi** samaphalā. Abhisambujjhanadivase ca catuvīsatiakoṭīsatasaḥassasaṅkhyā samāpattiyo samāpajji, parinibbānadivasepi sabbā tā samāpajjīti evaṃ **samāpattisamatāyapi** samaphalā. Sujātā ca aparabhāge assosi – “na kiresā rukkhadevatā, bodhisatto kiresa, taṃ kira piṇḍapātaṃ paribhuñjitvā anuttaraṃ sammāsambodhiṃ abhisambuddho, sattaṣaṭṭhaṃ kirassa tena yāpanaṃ ahoṣi”ti. Tassā idaṃ sutvā – “lābhā vata me”ti anussarantiyā balavapītīsoṃmanassaṃ udapādi. Cundassāpi

aparabhāge – “avasānapiṇḍapāto kira mayā dinno, dhammasīsaṃ kira me gahitaṃ, mayhaṃ kira piṇḍapātaṃ paribhuñjitvā satthā anupādisesāya nibbānadhātuyā parinibbuto”ti sutvā “lābhā vata me”ti anussarato balavasomanassaṃ udapādīti evaṃ **anussaraṇasamatāyapi** samaphalāti veditabbā.

Yasasaṃvattanikanti parivārasaṃvattanikaṃ. **Ādhipateyyasaṃvattanikanti** jeṭṭhakabhāvasaṃvattanikaṃ.

Samyamatoti sīlasaṃyamena saṃyamantassa, saṃvare ṭhitassāti attho. **Veraṃ na cīyatīti** pañcavidhaṃ veraṃ na vaḍḍhati. **Kusalo ca jahāti pāpakanti** kusalo pana ñāṇasampanno ariyamaggena anavasesaṃ pāpakaṃ lāmakakaṃ akusalaṃ jahāti. **Rāgadosamohakkhayā sa nibbutoti** so imaṃ pāpakaṃ jahitvā rāgādīnaṃ khayā kilesanibbānena nibbutoti. Iti cundassa ca dakkhiṇaṃ, attano ca dakkhiṇeyyasampattiṃ sampassamāno udānaṃ udānesīti.

Catutthabhāṇavāraṇṇanā niṭṭhitā.

Yamakasālāvaṇṇanā

198. Mahatā bhikkhusaṅghena saddhinti idha bhikkhūnaṃ gaṇanaparicchedo natthi. Veḷuvagāme vedanāvikkhambhanato paṭṭhāya hi – “na cirena bhagavā parinibbāyissatī”ti sutvā tato tato āgatesu bhikkhūsu ekabhikkhupi pakkanto nāma natthi. Tasmā gaṇanavītivatto saṅgho ahosi. **Upavattanaṃ mallānaṃ sālavananti** yattheva hi kalambanadītīrato rājamātuvihāradvārena thūpārāmaṃ gantabbaṃ hoti, evaṃ hiraññavatiyā pārimatīrato sālavanuyyānaṃ, yathā anurādhapurassa thūpārāmo, evaṃ taṃ kusiṇārāyaṃ hoti. Yathā thūpārāmato dakkhiṇadvārena nagaraṃ pavisanamaggo pācīnamukho gantvā uttarena nivatto, evaṃ uyyānato sālavanaṃ pācīnamukhaṃ gantvā uttarena nivattaṃ. Tasmā taṃ – “upavattana”nti vuccati. **Antarena yamakasālānaṃ uttarasīsakanti** tassa kira mañcakassa ekā sālapanāti sīsabhāge hoti, ekā pādabhāge. Tatrāpi eko taruṇasālo sīsabhāgassa āsanno hoti, eko pādabhāgassa. Api ca **yamakasālā** nāma mūlakhandhaviṭapapattehi aññamaññaṃ saṃsibbitvā ṭhitasālāti vuttaṃ. **Mañcakaṃ paññapehīti** tasmīṃ kira uyyāne rājakulassa sayanamañco atthi, taṃ sandhāya paññapehīti āha. Theropi taṃyeva paññapetvā adāsi.

Kilantosmi, ānanda, nipajjissāmīti tathāgatassa hi –

“Gocari kaḷāpo gaṅgeyyo, piṅgalo pabbateyyako;

Hemavato ca tambo ca, mandākini uposatho;

Chaddantoyeva dasamo, ete nāgānamuttamā”ti. –

Ettha yaṃ dasannaṃ gocarisaṅkhātānaṃ pakatihatthīnaṃ balaṃ, taṃ ekassa kaḷāpassāti. Evaṃ dasaṅgavaḍḍhitāya gaṇanāya pakatihatthīnaṃ koṭisahassabalappamāṇaṃ balaṃ, taṃ sabbampi cundassa piṇḍapātaṃ paribhuttakālato paṭṭhāya caṅgavāre pakkhittaudakaṃ viya parikkhayaṃ gataṃ. Pāvānagarato tīṇi gāvutāni kusiṇārānagaraṃ, etasmīṃ antare pañcavīsatiyā ṭhānesu nisīditvā mahatā ussāhena āgacchantopi sūriyassa atthaṅgamitavelāyaṃ sañjhāsamaye bhagavā sālavanaṃ pavīṭṭho. Evaṃ rogo sabbam ārogyaṃ maddanto āgacchati.

Etamatthaṃ dassento viya sabbalokassa saṃvegakaraṃ vācaṃ bhāsanto – “kilantosmi, ānanda, nipajjissāmi”ti āha.

Kasmā pana bhagavā evaṃ mahantena ussāhena idhāgato, kiṃ aññattha na sakkā parinibbāyitunti? Parinibbāyituṃ nāma na katthaci na sakkā, tīhi pana kāraṇehi idhāgato, idaṅhi bhagavā evaṃ passati – “mayi aññattha parinibbāyante mahāsudassanasuttassa atthuppatti na bhavissati, kusiṇārāyaṃ pana parinibbāyante yamaṃ devaloke anubhavitabbaṃ sampattiṃ manussalokeyeva anubhaviṃ, taṃ dvīhi bhāṇavārehi maṇḍetvā desessāmi, taṃ me sutvā bahū janā kusalaṃ kātappaṃ maññissanti”ti.

Aparampi passati – “maṃ aññattha parinibbāyantaṃ subhaddo na passissati, so ca buddhaveneyyo, na sāvakaṇeyyo; na taṃ sāvakā vinetuṃ sakkonti. Kusiṇārāyaṃ parinibbāyantaṃ pana maṃ so upasaṅkamitvā pañhaṃ pucchissati, pañhāvissajjanapariyosāne ca saraṇesu paṭiṭṭhāya mama santike pabbajjaṅca upasampadaṅca labhitvā kammaṭṭhānaṃ gahetvā mayi dhamaṇeyeva arahattaṃ patvā pacchimasāvako bhavissati”ti.

Aparampi passati – “mayi aññattha parinibbāyante dhātubhājanīye mahākalaho bhavissati, lohitaṃ nadī viya sandissati. Kusiṇārāyaṃ parinibbute doṇabrāhmaṇo taṃ vivādaṃ vūpasametvā dhātuyo vibhajissati”ti. Imehi tīhi kāraṇehi bhagavā evaṃ mahantena ussāhena idhāgatoti veditabbo.

Sīhaseyyanti ettha kāmabhogīseyyā, petaseyyā, sīhaseyyā, tathāgataseyyāti catasso seyyā.

Tattha – “yebhuyyena, bhikkhave, kāmabhogī sattā vāmena passena senti”ti ayaṃ **kāmabhogīseyyā**. Tesu hi yebhuyyena dakkhiṇena passena sayantā nāma natthi.

“Yebhuyyena, bhikkhave, petā uttānā senti”ti ayaṃ **petaseyyā**. Appamaṃsalohitattā hi petā aṭṭhisāṅghāṭajātā ekena passena sayituṃ na sakkonti, uttānāva senti.

“Sīho, bhikkhave, migarājā dakkhiṇena passena seyyaṃ kappeti...pe... attamano hoti”ti (a. ni. 4.246) ayaṃ **sīhaseyyā**. Tejussadattā hi sīho migarājā dve purimāpāde ekasmiṃ ṭhāne, pacchimāpāde ekasmiṃ ṭhāne ṭhapetvā naṅguṭṭhaṃ antarasatthimhi pakkhipitvā purimāpādapacchimāpādanaṅguṭṭhānaṃ ṭhitokāsaṃ sallakkhetvā dvinnaṃ purimāpādānaṃ matthake sīsaṃ ṭhapetvā sayati. Divasaṃ sayitvāpi pabujjhamāno na utrasanto pabujjhati, sīsaṃ pana ukkhipitvā purimāpādādīnaṃ ṭhitokāsaṃ sallakkheti. Sace kiṅci ṭhānaṃ vijahitvā ṭhitaṃ hoti – “na yidaṃ tuyhaṃ jātiyā sūrabhāvassa ca anurūpa”nti anattamano hutvā tattheva sayati, na gocarāya pakkamati. Avijahitvā ṭhite pana – “tuyhaṃ jātiyā ca sūrabhāvassa ca anurūpamida”nti haṭṭhatuṭṭho uṭṭhāya sīhavijambhitaṃ vijambhitvā kesarabhāraṃ vidhunitvā tikkhattuṃ sīhanādaṃ naditvā gocarāya pakkamati.

“Catutthajjhānaseyyā pana **tathāgatassa seyyāti** vuccati” (a. ni. 4.246). Tāsu idha sīhaseyyā āgatā. Ayaṅhi tejussadairiyāpathattā uttamaseyyā nāma.

Pāde pādanti dakkhiṇapāde vāmapādaṃ. **Accādhāyāti** atiādhāya, īsakaṃ atikkamma ṭhapetvā. Gopphakena hi gopphake, jāṇunā vā jāṇumhi saṅghaṭṭiyamāne abhiṇhaṃ vedanā uppajjati,

cittaṃ ekaggaṃ na hoti, seyyā aphāsukā hoti. Yathā pana na saṅghaṭṭeti, evaṃ atikkamma ṭhapite vedanā nuppajjati, cittaṃ ekaggaṃ hoti, seyyā phāsu hoti. Tasmā evaṃ nipajji. Anuṭṭhānaseyyaṃ upagatattā panettha – “uṭṭhānasaññaṃ manasi karitvā”ti na vuttaṃ. Kāyavasena cettha anuṭṭhānaṃ veditabbaṃ, niddāvasena pana taṃ rattiṃ bhagavato bhavaṅgassa okāsoyeva nāhosi. Paṭhamayāmasmiñhi mallānaṃ dhammadesanā ahoṣi, majjhimayāme subhaddassa pacchimayāme bhikkhusaṅghaṃ ovadi, balavapaccūse parinibbāyi.

Sabbaphāliphullāti sabbe samantato pupphitā mūlato paṭṭhāya yāva aggā ekacchannā ahesuṃ, na kevalaṅca yamakasālāyeva, sabbepi rukkhā sabbapāliphullāva ahesuṃ. Na kevalaṅhi tasmimyeva uyyāne, sakalañhipi dasasahassacakkavāḷe pupphūpagā pupphaṃ gaṇhiṃsu, phalūpagā phalaṃ gaṇhiṃsu, sabbarukkhānaṃ khandhesu khandhapadumāni, sākhāsu sākhāpadumāni, vallīsu vallīpadumāni, ākāsesu ākāsapadumāni pathavītaḷaṃ bhinditvā daṇḍapadumāni pupphiṃsu. Sabbo mahāsamuddo pañcavaṇṇapadumasañchanno ahoṣi. Tiyojanasahassavitthato himavā ghanabaddhamorapiñchakalāpo viya, niran taraṃ mālādāmagavacchiko viya, suṭṭhu pīletvā ābaddhapupphavaṭaṃsako viya, supūritaṃ pupphacaṅkoṭakaṃ viya ca atiramaṇīyo ahoṣi.

Te tathāgatassa sarīraṃ okirantīti te yamakasālā bhummadevatāhi sañcalitakhandhasākhaviṭṭapā tathāgatassa sarīraṃ avakiranti, sarīrassa upari pupphāni vikirantīti attho. **Ajjhokirantī**ti ajjhottharantā viya kiranti. **Abhippakirantī**ti abhiṅhaṃ punappunaṃ pakirantiyeva. **Dibbānī**ti devaloke nandapokkharāṇīsambhavāni, tāni honti suvaṇṇavaṇṇāni paṇṇacchattappamāṇapattāni, mahātumbamattaṃ reṇuṃ gaṇhanti. Na kevalaṅca mandāravapupphāneva, aññānīpi pana dibbāni pāricchattakakoviḷārapupphādīni suvaṇṇacaṅkoṭakāni pūretvā cakkavāḷamukhavaṭṭiyampi tidasapurepi brahmalokepi ṭhitāhi devatāhi pavitṭhāni, antalikkhā patanti. **Tathāgatassa sarīraṃ**ti antarā avikiṇṇāneva āgantvā pattakiñjakkhareṇucucchehi tathāgatassa sarīrameva okiranti.

Dibbānīpi candanacuṇṇānīti devatānaṃ upakappanacandanacuṇṇāni. Na kevalaṅca devatānaṃyeva, nāgasupaṇṇamanussānampi upakappanacandanacuṇṇāni. Na kevalaṅca candanacuṇṇāneva, kāḷānusārikalohitacandanādisabbadibbagandhajālacuṇṇāni, haritālaañjanasuvaṇṇarajatacuṇṇāni sabbadibbagandhavāsavikatiyo suvaṇṇarajatādisamugge pūretvā cakkavāḷamukhavaṭṭiādīsu ṭhitāhi devatāhi pavitṭhāni antarā avippakiritvā tathāgatasseva sarīraṃ okiranti.

Dibbānīpi tūriyānīti devatānaṃ upakappanatūriyāni. Na kevalaṅca tāniyeva, sabbānīpi tantibaddhacamma pariyaṇṇanaddhaghanasusirabhedāni dasasahassacakkavāḷesu devanāgasupaṇṇamanussānaṃ tūriyāni ekacakkavāḷe sannipatitvā antalikkhe vajjantīti veditabbāni.

Dibbānīpi saṅgītānīti varuṇavāraṇadevatā kira nāmetā dīghāyukā devatā – “mahāpuriso manussapathe nibbattitvā buddho bhavissatī”ti sutvā “paṭisandhiggahaṇadvise naṃ gahetvā gamissāmā”ti mālaṃ ganthetumārabhiṃsu. Tā ganthamānāva – “mahāpuriso mātukucchiyaṃ nibbatto”ti sutvā “tumhe kassa ganthathā”ti vuttā “na tāva niṭṭhāti, kucchito

nikkhamanadivase gaṇhitvā gamissāmā”ti āhaṃsu. Punapi “nikkhanto”ti sutvā “mahābhinnikkhamanadivase gamissāmā”ti. Ekūnatiṃsavassāni ghare vasitvā “ajja mahābhinnikkhamanaṃ nikkhanto”tipi sutvā “abhisambodhidivase gamissāmā”ti. Chabbassāni padhānaṃ katvā “ajja abhisambuddho”tipi sutvā “dhammacakkappavattanadivase gamissāmā”ti. “Sattasattāhāni bodhimaṇḍe vītināmetvā isipatanaṃ gantvā dhammacakkaṃ pavattita”ntipi sutvā “yamakapāṭihāriyadivase gamissāmā”ti. “Ajja yamakapāṭihāriyaṃ karī”tipi sutvā “devorohaṇadivase gamissāmā”ti. “Ajja devorohaṇaṃ karī”tipi sutvā “āyusaṅkhārossajjane gamissāmā”ti. “Ajja āyusaṅkhāraṃ ossajī”tipi sutvā “na tāva niṭṭhāti, parinibbānadivase gamissāmā”ti. “Ajja bhagavā yamakasālānamantare dakkhiṇena passena sato sampajāno sīhaseyyaṃ upagato balavapaccūsasamaye parinibbāyissati. Tumhe kassa ganthathā”ti sutvā pana – “kinnāmetaṃ, ‘ajjeva mātukucchiyaṃ paṭisandhiṃ gaṇhi, ajjeva mātukucchito nikkhami, ajjeva mahābhinnikkhamanaṃ nikkhami, ajjeva buddho ahosi, ajjeva dhammacakkaṃ pavattayi, ajjeva yamakapāṭihāriyaṃ akāsi, ajjeva devalokā otiṇṇo, ajjeva āyusaṅkhāraṃ ossaji, ajjeva kira parinibbāyissatī”ti. Nanu nāma dutiyadivase yāgupānakālamattampi ṭhātabbaṃ assa. Dasa pāramiyo pūretvā buddhattaṃ pattassa nāma ananucchavikameta”nti apariniṭṭhitāva mālāyo gahetvā āgamma anto cakkavāle okāsaṃ alabhamānā cakkavālamukhavaṭṭiyaṃ lambitvā cakkavālamukhavaṭṭiyāva ādhāvantiyo hatthena hatthaṃ gīvāya gīvaṃ gahetvā tīṇi ratanāni ārabba dvattiṃsa mahāpurisalakkhaṇāni chabbaṇṇarasmiyo dasa pāramiyo aḍḍhachattāhāni jātakasatāni cuddasa buddhañāṇāni ārabba gāyitvā tassa tassa avasāne “mahāyaso, mahāyaso”ti vadanti. Idametaṃ paṭicca vuttaṃ – “dibbānipi saṅgītāni antalikkhe vattanti tathāgatassa pūjāyā”ti.

199. Bhagavā pana yamakasālānaṃ antarā dakkhiṇena passena nipannoyeva pathavītalato yāva cakkavālamukhavaṭṭiyā, cakkavālamukhavaṭṭito ca yāva brahmalokā sannipatitāya parisāya mahantaṃ ussāhaṃ disvā āyasmato ānandassa ārocesi. Tena vuttaṃ – “atha kho bhagavā āyasmantaṃ ānandaṃ...pe... tathāgatassa pūjāyā”ti. Evaṃ mahāsakkāraṃ dassetvā tenāpi attano asakkatabhāvameva dassanto **na kho, ānanda, ettāvatāti**ādīmāha.

Idaṃ vuttaṃ hoti – “ānanda, mayā dīpaṅkarapādamūle nipannena aṭṭha dhamme samodhānetvā abhinīhāraṃ karontena na mālāgandhatūriyasaṅgītānaṃ atthāya abhinīhāro kato, na etadatthāya pāramiyo pūritā. Tasmā na kho ahaṃ etāya pūjāya pūjito nāma homī”ti.

Kasmā pana bhagavā aññattha ekaṃ umāpupphamattampi gahetvā buddhaguṇe āvajjetvā katāya pūjāya buddhañāṇenāpi aparicchinnaṃ vipākaṃ vaṇṇetvā idha evaṃ mahantaṃ pūjaṃ paṭikkhipatīti? Parisānuggahena ceva sāsanaṃ ca ciraṭṭhitikāmatāya. Sace hi bhagavā evaṃ na paṭikkhipeya, anāgate sīlassa āgataṭṭhāne sīlaṃ na paripūressanti, samādhissa āgataṭṭhāne samādhiṃ na paripūressanti, vipassanāya āgataṭṭhāne vipassanāgabbhaṃ na gāhāpessanti. Upaṭṭhāke samādapetvā pūjaṃyeva kārentā viharissanti. Āmisapūjā ca nāmesā sāsanaṃ ekadivasampi ekayāgupānakālamattampi sandhāretuṃ na sakkoti. Mahāvihārasadisañhi vihārasahassaṃ mahācetiyaṃsadisañca cetiyasahassampi sāsanaṃ dhāretuṃ na sakkoti. Yena kammaṃ kataṃ, tasseva hoti. Sammāpaṭipatti pana tathāgatassa anucchavikā pūjā. Sā hi tena patthitā ceva, sakkoti sāsanañca sandhāretuṃ, tasmā taṃ dassento **yo kho ānandāti**ādīmāha.

Tattha **dhammānudhammappaṭipanno**ti navavidhassa lokuttaradhammassa anudhammaṃ pubbabhāgapaṭipadaṃ paṭipanno. Sāyeva pana paṭipadā anucchavikattā “sāmīci”ti vuccati. Taṃ sāmīciṃ paṭipanno **sāmīcippaṭipanno**. Tameva pubbabhāgapaṭipadāsāṅkhātaṃ anudhammaṃ carati pūretīti **anudhammacārī**.

Pubbabhāgapaṭipadāti ca sīlaṃ ācārapaññatti dhutaṅgasamādānaṃ yāva gotrabhuto sammāpaṭipadā veditabbā. Tasmā yo bhikkhu chasu agāraṃ vesu paṭiṭṭhāya paññattiṃ atikkamati, anesanāya jīvikaṃ kappeti, ayaṃ na dhammānudhammappaṭipanno. Yo pana sabbaṃ attano paññattaṃ sikkhāpadaṃ jinavelaṃ jinamariyādaṃ jina-kālasuttaṃ anumattampi na vītikkamati, ayaṃ dhammānudhammappaṭipanno nāma. Bhikkhuniyāpi eseṃ nayo. Yo upāsako pañca verāni dasa akusalakammapathe samādāya vattati appeti, ayaṃ na dhammānudhammappaṭipanno. Yo pana tīsu saraṇesu, pañcasupi sīlesu, dasasu sīlesu paripūrakārī hoti, māsassa aṭṭha uposathe karoti, dānaṃ deti, gandhapūjaṃ mālāpūjaṃ karoti, mātaraṃ pitaraṃ upaṭṭhāti, dhammike samaṇabrāhmaṇe upaṭṭhāti, ayaṃ dhammānudhammappaṭipanno nāma. Upāsikāyapi eseṃ nayo.

Paramāya pūjāyāti uttamāya pūjāya. Ayañhi nirāmisapūjā nāma sakkoti mama sāsanaṃ sandhāretuṃ. Yāva hi imā catasso parisā maṃ imāya pūjessanti, tāva mama sāsanaṃ majjhe nabhassa puññacando viya virocissatīti dasseti.

Upavāṇattheravaṇṇanā

200. Apasāresīti apanesi. **Apehī**ti apagaccha. Thero ekavacaneneva tālavaṇṇaṃ nikkhipitvā ekamantaṃ aṭṭhāsi. **Upaṭṭhākotī**di paṭhamabodhiyaṃ anibaddhupaṭṭhākabhāvaṃ sandhāyāha. **Ayaṃ, bhante, āyasmā upavāṇoti** evaṃ therena vutte ānando upavāṇassa sadosabhāvaṃ sallakkheti, ‘handassa niddosabhāvaṃ kathessāmī’ti bhagavā **yebhuyyena ānandā**tiādimāha. Tattha **yebhuyyenā**ti idaṃ asaññasattānañceva arūpadevatānañca ohīnabhāvaṃ sandhāya vuttaṃ. **Apphuṭoti** asamphuṭṭho abharito vā. Bhagavato kira āsannapadesa vālaggamatte okāse sukhumattabhāvaṃ māpetvā dasa dasa mahesakkhā devatā aṭṭhaṃsu. Tāsaṃ parato vīsati vīsati. Tāsaṃ parato tiṃsati tiṃsati. Tāsaṃ parato cattālīsaṃ cattālīsaṃ. Tāsaṃ parato paññāsaṃ paññāsaṃ. Tāsaṃ parato saṭṭhi saṭṭhi devatā aṭṭhaṃsu. Tā aññamaññaṃ hatthena vā pādena vā vatthena vā na byābādhenti. “Apehi maṃ, mā ghaṭṭehī”ti vattabbākāraṃ nāma natthi. “Tā kho pana devatāyo dasapi hutvā vīsatipi hutvā tiṃsampi hutvā cattālīsampi hutvā paññāsampi hutvā āraggaḷaṅgānāmattepi tiṭṭhanti, na ca aññamaññaṃ byābādhenti”ti (a. ni. 1.37) vuttasadisāva ahesuṃ. **Ovārentoti** āvārento. Thero kira pakatīyāpi mahāsārīro hatthipotakasadisō. So paṃsukūlacīvaraṃ pārupitvā atimahā viya ahosi.

Tathāgataṃ dassanāyāti bhagavato mukhaṃ daṭṭhuṃ alabhamānā evaṃ ujjhāyīṃsu. Kiṃ pana tā therāṃ vinivijjha passituṃ na sakkontīti? Āma, na sakkonti. Devatā hi puthujjane vinivijjha passituṃ sakkonti, na khīṇāsava. Therassa ca mahesakkhatāya tejjussadatāya upagantumpi na sakkonti. Kasmā pana therova tejjussado, na aññe arahantoti? Yasmā kassapabuddhassa cetīye ārakkhadevatā ahosi.

Vipassimhi kira sammāsambuddhe parinibbute ekagghanasuvaṇṇakkhandhasadisassa dhātusarīrassa ekameva cetiyaṃ akaṃsu, dīghāyukabuddhānañhi ekameva cetiyaṃ hoti. Taṃ manussā ratanāyāmāhi vidatthivittatāhi dvaṅgulabahalāhi suvaṇṇiṭṭhakāhi haritālena ca manosilāya ca mattikākiccaṃ tilateleneva udakakiccaṃ sādhetvā yojanappamāṇaṃ uṭṭhapesuṃ. Tato bhummā devatā yojanappamāṇaṃ, tato ākāsaṭṭhakadevatā, tato uṇhavalāhakadevatā, tato abbhavalāhakadevatā, tato cātumahārājikā devatā, tato tāvatimṣā devatā yojanappamāṇaṃ uṭṭhapesunti evaṃ sattayojanikaṃ cetiyaṃ ahosi. Manussesu mālāgandhavatthādīni gahetvā āgatesu ārakkhadevatā gahetvā tesam passantānaṃyeva cetiyaṃ pūjesi.

Tadā ayaṃ thero brāhmaṇamahāsālo hutvā ekaṃ pītakaṃ vatthaṃ ādāya gato. Devatā tassa hatthato vatthaṃ gahetvā cetiyaṃ pūjesi. Brāhmaṇo taṃ disvā pasannacitto “ahampi anāgate evarūpassa buddhassa cetiye ārakkhadevatā homī”ti patthanaṃ katvā tato cuto devaloke nibbatti. Tassa devaloke ca manussaloke ca saṃsaranasseva kassapo bhagavā loke uppajjitvā parinibbāyi. Tassāpi ekameva dhātusarīraṃ ahosi. Taṃ gahetvā yojanikaṃ cetiyaṃ kāresuṃ. So tattha ārakkhadevatā hutvā sāsane antarahite sagge nibbattitvā amhākaṃ bhagavato kāle tato cuto mahākule paṭisandhiṃ gahetvā nikkhamma pabbajitvā arahattaṃ patto. Iti cetiye ārakkhadevatā hutvā āgatattā thero tejussadoti veditabbo.

Devatā, ānanda, ujjhāyantīti iti ānanda, devatā ujjhāyanti, na mayhaṃ puttassa añño koci doso atthīti dasseti.

201. Kathaṃbhūtā pana, bhanteti kasmā āha? Bhagavā tumhe – “devatā ujjhāyantī”ti vadatha, kathaṃ bhūtā pana tā tumhe manasi karotha, kiṃ tumhākaṃ parinibbānaṃ adhivāsenti puccati. Atha bhagavā – “nāhaṃ adhivāsanakāraṇaṃ vadāmi”ti tāsam anadhivāsanabhāvaṃ dassento **santānandā**tiādīmāha.

Tattha **ākāse pathavīsaññīniyoti** ākāse pathaviṃ māpetvā tattha pathavīsaññīniyo. **Kandantī**ti rodanti. **Chinnapātaṃ papatantī**ti majjhe chinnā viya hutvā yato vā tato vā papatanti. **Āvaṭṭantī**ti āvaṭṭantiyo patitaṭṭhānameva āgacchanti. **Vivaṭṭantī**ti patitaṭṭhānato parabhāgaṃ vaṭṭamānā gacchanti. Apica dve pāde pasāretvā sakiṃ purato sakiṃ pacchato sakiṃ vāmato sakiṃ dakkhiṇato saṃparivattamānāpi – “āvaṭṭanti vivaṭṭantī”ti vuccanti. **Santānanda, devatā pathaviyaṃ pathavīsaññīniyoti** pakatipathavī kira devatā dhāretuṃ na sakkoti. Tattha hatthako brahmā viya devatā osīdanti. Tenāha bhagavā – “oḷārikaṃ hatthaka, attabhāvaṃ abhinimmināhi”ti (a. ni. 3.128). Tasmā yā devatā pathaviyaṃ pathaviṃ māpesuṃ, tā sandhāyetaṃ vuttaṃ – “pathaviyaṃ pathavīsaññīniyo”ti.

Vītarāgāti pahīnadomanassā silāthambhasadisā anāgāmikhīṇāsavadevatā.

Catusaṃvejanīyaṭṭhānavāṇṇanā

202. Vassaṃvuṭṭhāti buddhakāle kira dvīsu kālesu bhikkhū sannipatanti upakaṭṭhāya vassūpanāyikāya kammaṭṭhānaggahaṇatthaṃ, vuṭṭhavassā ca gahitakammaṭṭhānānuyogena nibbattitavisesārocanatthaṃ. Yathā ca buddhakāle, evaṃ tambapaṇṇidīpepi apāragaṅgāya

bhikkhū lohapāsāde sannipatiṃsu, pāraṅgāya bhikkhū tissamahāvihāre. Tesu apāraṅgāya bhikkhū saṅkārachaddakasammajaniyo gahetvā āgantvā mahāvihāre sannipatitvā cetiye sudhākammaṃ katvā – “vuṭṭhavassā āgantvā lohapāsāde sannipatathā”ti vattaṃ katvā phāsukaṭṭhānesu vasitvā vuṭṭhavassā āgantvā lohapāsāde pañcanikāyamaṇḍale, yesaṃ pāḷi paguṇā, te pāḷiṃ sajjhāyanti. Yesaṃ aṭṭhakathā paguṇā, te aṭṭhakathaṃ sajjhāyanti. Yo pāḷiṃ vā aṭṭhakathaṃ vā virādheti, taṃ – “kassa santike tayā gahita”nti vicāretvā ujum katvā gāhāpentī. Pāraṅgāvāsinopi tissamahāvihāre evameva karonti. Evaṃ dvīsu kālesu sannipatitesu bhikkhūsu ye pure vassūpanāyikāya kammaṭṭhānaṃ gahetvā gatā visesārocanatthaṃ āgacchanti, evarūpe sandhāya “pubbe bhante vassaṃvuṭṭhā”tiādimāha.

Manobhāvanīyēti manasā bhāvite sambhāvite. Ye vā mano manaṃ bhāventi vadḍhenti rāgarajādīni pavāhenti, evarūpeti attho. Thero kira vattasampanno mahallakaṃ bhikkhum disvā thaddho hutvā na nisīdati, paccuggamaṃ katvā hatthato chattañca pattacīvarañca gahetvā pīṭhaṃ papphoṭetvā deti, tatha nisinnassa vattaṃ katvā senāsaṃ paṭijaggitvā deti. Navakaṃ bhikkhum disvā tuṅhībhūto na nisīdati, samīpe ṭhatvā vattaṃ karoti. So tāya vattapaṭipattiyā aparihāniṃ patthayamāno evamāha.

Atha bhagavā – “ānando manobhāvanīyānaṃ dassanaṃ na labhissāmi”ti cinteti, handassa, manobhāvanīyānaṃ dassanaṭṭhānaṃ ācikkhissāmi, yattha vasanto ito cito ca anāhiṇḍitvāva lacchati manobhāvanīye bhikkhū dassanāyāti cintetvā **cattārimānīti**ādimāha.

Tattha **saddhassāti** buddhādīsu pasannacittassa vattasampannassa, yassa pāto paṭṭhāya cetiyaṅgaṇavattādīni sabbavattāni katāneva paññāyanti. **Dassanīyānīti** dassanārahāni dassanatthāya gantabbāni. **Samvejanīyānīti** samvegajanakāni. **Ṭhānānīti** kāraṇāni, padesaṭṭhānāneva vā.

Ye hi kecīti idaṃ cetiyacārikāya satthakabhāvadassanatthaṃ vuttaṃ. Tattha **cetiyacārikaṃ āhiṇḍantāti** ye ca tāva tattha cetiyaṅgaṇaṃ sammajantā, āsanāni dhovantā bodhimhi udakaṃ siñcantā āhiṇḍanti, tesu vattabbameva natthi asukavihāre “cetiyaṃ vandissāmā”ti nikkhamitvā pasannacittā antarā kālaṅkarontāpi anantarāyena sagge paṭiṭṭhahissanti yevāti dasseti.

Ānandapucchākathāvaṇṇanā

203. Adassanaṃ, ānandāti yadetaṃ mātugāmassa adassanaṃ, ayamettha uttamā paṭipattīti dasseti. Dvāraṃ pidahitvā senāsane nisinnō hi bhikkhu āgantvā dvāre ṭhitampi mātugāmaṃ yāva na passati, tāvassa ekaṃseneva na lobho uppajjati, na cittaṃ calati. Dassane pana satiyeva tadubhayampi assa. Tenāha – “adassanaṃ ānandā”ti. **Dassane bhagavā sati kathanti** bhikkhaṃ gahetvā upagataṭṭhānādīsu dassane sati kathaṃ paṭipajjitabbanti pucchati. Atha bhagavā yasmā khaggaṃ gahetvā – “sace mayā saddhiṃ ālapasi, ettheva te sīsaṃ pātesāmi”ti ṭhitapurisena vā, “sace mayā saddhiṃ ālapasi, ettheva te maṃsaṃ murumurāpetvā khādissāmi”ti ṭhitayakkhiniyā vā ālapitum varam. Ekasseva hi attabhāvassa tappaccayā vināso hoti, na apāyesu aparicchinnadukkānubhavanaṃ. Mātugāmena pana ālāpasallāpe sati vissāso

hoti, vissāse sati otāro hoti, otiṇṇacitto sīlabyasanaṃ patvā apāyapūrako hoti; tasmā **anālāpoti** āha. Vuttampi cetamaṃ –

“Sallape asihatthena, pisācenāpi sallape;

Āsīvisampi āsīde, yena daṭṭho na jīvati;

Na tveva eko ekāya, mātugāmena sallape”ti. (a. ni. 5.55);

Ālapantena panāti sace mātugāmo divasaṃ vā pucchati, sīlaṃ vā yācati, dhammaṃ vā sotukāmo hoti, pañhaṃ vā pucchati, tathārūpaṃ vā panassa pabbajitehi kattabbakammaṃ hoti, evarūpe kāle anālapantaṃ “mūgo ayaṃ, badhiro ayaṃ, bhutvāva baddhamukho nisīdati”ti vadati, tasmā avassaṃ ālapitabbaṃ hoti. Evaṃ ālapantena pana kathaṃ paṭipajjitabbanti pucchati. Atha bhagavā – “etha tumhe, bhikkhave, mātumattīsu mātucittaṃ upaṭṭhapetha, bhaginimattīsu bhaginicittaṃ upaṭṭhapetha, dhītumattīsu dhītucittaṃ upaṭṭhapetha”ti (saṃ. ni. 4.127) imaṃ ovādaṃ sandhāya **sati, ānanda, upaṭṭhapetabbāti** āha.

204. Abyāvaṭāti atantibaddhā nirussukkā hotha. **Sāratthe ghaṭathāti** uttamatthe arahatte ghaṭetha. **Anuyuñjathāti** tadadhigamāya anuyogaṃ karotha. **Appamattāti** tattha avippamuṭṭhasatī. Vīriyātāpayogena **ātāpino**. Kāye ca jīvite ca nirapekkhatāya **pahitattā** pesitacittā viharatha.

205. Kathaṃ pana, bhanteti tehi khattiyapaṇḍitādīhi kathaṃ paṭipajjitabbaṃ. Addhā maṃ te paṭipucchissanti – “kathaṃ, bhante, ānanda tathāgatassa sarīre paṭipajjitabba”nti; “tesāhaṃ kathaṃ paṭivacanaṃ demī”ti pucchati. **Ahatena vatthenāti** navena kāsikavatthena. **Vihatena kappāsenāti** supothitena kappāsenā. Kāsikavatthañhi sukhumattā telamaṃ na gaṇhāti, kappāso pana gaṇhāti. Tasmā “vihatena kappāsenā”ti āha. **Āyasāyāti** sovaṇṇāya. Sovāṇṇañhi idha “ayasa”nti adhippetamaṃ.

Thūpārahapuggalavaṇṇanā

206. Rājā cakkavattīti ettha kasmā bhagavā agāramajjhe vasitvā kālaṅkatassa rañño thūpārahataṃ anujānāti, na sīlavato puthujjanassa bhikkhussatī? Anacchariyattā. Puthujjanabhikkhūnañhi thūpe anuññāyamāne tambapaṇḍidīpe tāva thūpānaṃ okāso na bhavēyya, tathā aññesu thānesu. Tasmā “anacchariyā te bhavissanti”ti nānujānāti. Rājā cakkavattī ekova nibbattati, tenassa thūpo acchariyo hoti. Puthujjanasīlavato pana parinibbutabhikkhuno viya mahantampi sakkāraṃ kātuṃ vaṭṭatiyeva.

Ānandaacchariyadhammavaṇṇanā

207. Vihāranti idha maṇḍalamālo vihāroti adhippeto, taṃ pavisitvā. **Kapisīsanti** dvārabāhakoṭiyamaṃ ṭhitamaṃ aggaḷarukkamaṃ. **Rodamāno aṭṭhāsīti** so kirāyasmā cintesi – “satthārā mama saṃvegajanaṃ vasanaṭṭhānaṃ kathitaṃ, cetiyacārikāya sātthakabhāvo kathito, mātugāme paṭipajjitabbapañño vissajjito, attano sarīre paṭipatti akkhātā, cattāro thūpārahā kathitā, dhuvamaṃ ajja bhagavā parinibbāyissati”ti, tassevaṃ cintayato balavadomanassaṃ

uppajji. Athassa etadahosi – “bhagavato santike rodanaṃ nāma aphāsukaṃ, ekamantaṃ gantvā sokaṃ tanukaṃ karissāmi”ti, so tathā akāsi. Tena vuttaṃ – “rodamaṇo aṭṭhāsī”ti.

Ahañca vatamhīti ahañca vata amhi, ahaṃ vatamhītipi pāṭho. **Yo mama anukampakoti** yo maṃ anukampati anusāsati, sve dāni paṭṭhāya kassa mukhadhovanaṃ dassāmi, kassa pāde dhovissāmi, kassa senāsaṇaṃ paṭijaggissāmi, kassa pattacīvaraṃ gahetvā vicarissāmīti bahum vilapi. **Āmantesīti** bhikkhusaṅghassa antare theram adisvā āmantesi.

Mettena kāyakammenāti mettacittavasena pavattitena mukhadhovanadānādikāyakammaena. **Hitenāti** hitavuddhiyā katena. **Sukhenāti** sukhasomanasseneva katena, na dukkhinā dummanena hutvāti attho. **Advayenāti** dve koṭṭhāse katvā akatena. Yathā hi eko sammukhāva karoti na parammukhā, eko parammukhāva karoti na sammukhā evaṃ vibhāgaṃ akatvā katenāti vuttaṃ hoti. **Appamaññenāti** pamāṇavirahitena. Cakkavāḷampi hi atisambādham, bhavaggampi atinīcaṃ, tayā kataṃ kāyakammameva bahunti dasseti.

Mettena vacīkammenāti mettacittavasena pavattitena mukhadhovanakālārocanādinā vacīkammaena. Api ca ovādaṃ sutvā – “sādhu, bhante”ti vacanampi mettaṃ vacīkammameva. **Mettena manokammenāti** kālasseva sarīrapaṭijagganaṃ katvā vivittāsane nisīditvā – “satthā arogo hotu, abyāpajjo sukhī”ti evaṃ pavattitena manokammaena. **Katapuññosīti** kappasatasahassaṃ abhinīhārasampannosīti dasseti. Katapuññosīti ca ettāvatā vissattho mā pamādamāpajji, atha kho padhānamanuyūjja. Evañhi anuyutto khippaṃ hohisi anāsavo, dhammasaṅgītikāle arahattaṃ pāpuṇissasi. Na hi mādisassa katapāricariyā nipphalā nāma hotīti dasseti.

208. Evañca pana vatvā mahāpathaviṃ pattharanto viya ākāsaṃ vitthārento viya cakkavāḷagirim osārento viya sineruṃ ukkhipento viya mahājambuṃ khandhe gahetvā cārento viya āyasmato ānandassa guṇakathaṃ ārabhanto atha kho bhagavā bhikkhū āmantesi. Tattha “yepi te, bhikkhave, etarahī”ti kasmā na vuttaṃ? Aññassa buddhassa natthitāya. Eteneva cetam veditabbaṃ – “yathā cakkavāḷantarepi añño buddho natthī”ti. **Paṇḍitoti** byatto. **Medhāvīti** khandhadhātuāyatanādīsu kusalo.

209. **Bhikkhuparisā ānandaṃ dassanāyāti** ye bhagavantaṃ passitukāmā theram upasaṅkamanti, ye ca “āyasmā kirānando samantapāsādiko abhirūpo dassanīyo bahussuto saṅghasobhano”ti therassa guṇe sutvā āgacchanti, te sandhāya “bhikkhuparisā ānandaṃ dassanāya upasaṅkamanti”ti vuttaṃ. Esa nayo sabbattha. **Attamanāti** savanena no dassanaṃ sametīti sakamaṇā tuṭṭhacittā. **Dhammanti** “kacci, āvuso, khamaṇīyaṃ, kacci yāpaṇīyaṃ, kacci yoniso manasikārena kammaṃ karotha, ācariyupajjhāye vattaṃ pūrethā”ti evarūpaṃ paṭisanthāradhammaṃ. Tattha bhikkhunīsu – “kacci, bhaginiyo, aṭṭha garudhamme samādāya vattathā”ti idampi nānākaraṇaṃ hoti. Upāsakesu āgatesu “upāsaka, na te kacci sīsaṃ vā aṅgaṃ vā rujjati, arogā te puttabhātarō”ti na evaṃ paṭisanthāraṃ karoti. Evaṃ pana karoti – “kathaṃ upāsakā tīṇi saraṇāni pañca silāni rakkhatha, māsassa aṭṭha uposathe karotha, mātāpitūnaṃ upaṭṭhānavattaṃ pūretha, dhammikasamaṇabrāhmaṇe paṭijaggathā”ti. Upāsikāsupi eseva nayo.

Idāni ānandattherassa cakkavattinā saddhiṃ upamaṃ karonto **cattārome bhikkhavi**tiādīmāha. Tattha **khattiyā**ti abhisittā ca anabhisittā ca khattiyajātikā. Te kira – “rājā cakkavattī nāma abhirūpo dassanīyo pāsādiko ākāsenā vicaranto rajjaṃ anusāsati dhammiko dhammarājā”ti tassa guṇakathaṃ sutvā “savanena dassanampi sama”nti attamanā honti. **Bhāsatī**ti kathento – “kathaṃ, tātā, rājadhammaṃ pūretha, paveniṃ rakkhathā”ti paṭisanthāraṃ karoti. Brāhmaṇesu pana – “kathaṃ ācariyā mante vācetha, kathaṃ antevāsikā mante gaṇhanti, dakkhiṇaṃ vā vatthāni vā kapilaṃ vā alatthā”ti paṭisanthāraṃ karoti. Gahapatīsu – “kathaṃ tātā, na vo rājakulato daṇḍena vā balinā vā pīlā atthi, sammā devo dhāraṃ anupaveccati, sassāni sampajjantī”ti evaṃ paṭisanthāraṃ karoti. Samaṇesu – “kathaṃ, bhante, pabbajitaparikkhārā sulabhā, samaṇadhamme na pamajjathā”ti evaṃ paṭisanthāraṃ karoti.

Mahāsudassanasuttadesanāvāṇṇanā

210. Khuddakanagaraketi nagarapatirūpake sambādhe khuddakanagarake.

Ujjaṅgalanagaraketi visamanagarake. **Sākhānagarake**ti yathā rukkhānaṃ sākā nāma khuddakā honti, evameva aññesaṃ mahānagarānaṃ sākāsādise khuddakanagarake.

Khattiyamahāsālāti khattiyamahāsārappattā mahākhattiyā. Esa nayo sabbattha.

Tesu **khattiyamahāsālā** nāma yesaṃ koṭisatampi koṭisahassampi dhaṇaṃ nikhaṇitvā ṭhapitaṃ, divasaparibbayo ekaṃ kahāpaṇasakaṭaṃ nigacchati, sāyaṃ dve pavisanti. **Brāhmaṇamahāsālā** nāma yesaṃ asītikoṭidhanaṃ nihitaṃ hoti, divasaparibbayo eko kahāpaṇakumbho nigacchati, sāyaṃ ekasakaṭaṃ pavisati. **Gahapatimahāsālā** nāma yesaṃ cattālīsakoṭidhanaṃ nihitaṃ hoti, divasaparibbayo pañca kahāpaṇambaṇāni nigacchanti, sāyaṃ kumbho pavisati.

Mā hevaṃ, ānanda, avacāti ānanda, mā evaṃ avaca, na imaṃ “khuddakanagara”nti vattabbaṃ. Ahañhi imasseva nagarassa sampattiṃ kathetuṃ – “anekavāraṃ tiṭṭhaṃ nisīdaṃ mahantena ussāhena, mahantena parakkamena idhāgato”ti vatvā **bhūtapubbanti**tiādīmāha.

Subhikkhāti khajjabhojjasampannā. **Hatthisaddenā**ti ekasmiṃ hatthimhi saddaṃ karonte caturāsīti hatthisahassāni saddaṃ karonti, iti hatthisaddena avivittā, hoti, tathā assasaddena. Puññavanto panettha sattā catusindhavayuttehi rathehi aññamaññaṃ anubandhamānā antaravīthīsu vicaranti, iti rathasaddena avivittā hoti. Niccaṃ payojitāneva panettha bheriādīni tūriyāni, iti bherisaddādīhipi avivittā hoti. Tattha **sammasaddoti** kaṃsatālasaddo.

Pāṇitālasaddoti pāṇinā caturassaambaṇatālasaddo. Kuṭabherisaddotipi vadanti.

Asnātha pivatha khādathāti asnātha pivatha khādatha. Ayaṃ panettha saṅkhepo, bhuñjatha bhoti iminā dasamena saddena avivittā hoti anupacchinna saddā. Yathā pana aññesu nagaresu “kacavaraṃ chaḍḍetha, kudālaṃ gaṇhatha, pacchiṃ gaṇhatha, pavāsaṃ gamissāma, taṇḍulapuṭaṃ gaṇhatha, bhattapuṭaṃ gaṇhatha, phalakāvudhādīni sajjāni karothā”ti evarūpā saddā honti, na yidha evaṃ ahoṣīti dasseti.

“Dasamena saddenā”ti ca vatvā “kusāvati, ānanda, rājadhānī sattahi pākārehi parikkhittā ahoṣī”ti sabbaṃ **mahāsudassanasuttaṃ** niṭṭhāpetvā **gaccha tvam ānandā**tiādīmāha. Tattha **abhikkamathā**ti abhimukhā kamatha, āgacchathāti attho. Kiṃ pana te bhagavato āgatabhāvaṃ na jānantīti? Jānanti. Buddhānaṃ gatagataṭṭhānaṃ nāma mahantaṃ kolāhalaṃ hoti,

kenacideva karaṇīyena nisinnattā na āgatā. “Te āgantvā bhikkhusaṅghassa t̥hānanisajjokāsaṃ saṃvidahitvā dassantī”ti tesam̐ santike avelāyampi bhagavā pesesi.

Mallānaṃ vandanāvaṇṇanā

211. Amhākañca notī ettha no kāro nipātamattaṃ. Aghāvinoti uppannadukkhā. Dummanāti anattamanā. Cetodukkhassamappitāti domanassasamappitā. Kulaparivattaso kulaparivattaso t̥hapetvāti ekekaṃ kulaparivattaṃ kulasaṅkhepaṃ vīthisabhāgena ceva racchāsabhāgena ca visuṃ visuṃ t̥hapetvā.

Subhaddaparibbājakavatthuvaṇṇanā

212. Subhaddo nāma paribbājakoti udiccabrāhmaṇamahāsālakulā pabbajito channaparibbājako. Kaṅkhādhammoti vimatidhammo. Kasmā panassa ajja evaṃ ahoṣīti? Tathāvidhaupanissayattā. Pubbe kira puññakaraṇakāle dve bhātaro ahesuṃ. Te ekatova sassam̐ akaṃsu. Tattha jeṭṭhakassa – “ekasmiṃ sasse navavāre aggasassadānaṃ mayā dātabba”nti ahoṣi. So vappakāle bījaggaṃ nāma datvā gabbhakāle kaniṭṭhena saddhiṃ mantesi – “gabbhakāle gabbhaṃ phāletvā dassāmā”ti kaniṭṭho – “taruṇasassaṃ nāsetukāmosī”ti āha. Jeṭṭho kaniṭṭhassa ananuvattanabhāvaṃ ñatvā khettaṃ vibhajitvā attano koṭṭhāsato gabbhaṃ phāletvā khīraṃ nīharitvā sappinavanītena saṃyojetvā adāsi, puthukakāle puthukaṃ kāretvā adāsi, lāyanakāle lāyanaggaṃ, veṇikaraṇe veṇaggaṃ, kalāpādīsū kalāpaggam̐, khalaggaṃ, khalabhaṇḍaggaṃ, koṭṭhagganti evaṃ ekasasse navavāre aggadānaṃ adāsi. Kaniṭṭho pana uddharitvā adāsi.

Tesu jeṭṭhako aññāsikoṇḍaññatthero jāto. Bhagavā – “kassa nu kho ahaṃ paṭhamam̐ dhammaṃ deseyya”nti olovento “aññāsikoṇḍañño ekasmiṃ sasse nava aggadānāni adāsi, imaṃ aggadhammaṃ tassa desessāmī”ti sabbapaṭhamam̐ dhammaṃ desesi. So aṭṭhārasahi brahmakotihi saddhiṃ sotāpattiphale patiṭṭhāsi. Kaniṭṭho pana ohīyitvā pacchā dānassa dinnattā satthu parinibbānakāle evaṃ cintetvā satthāraṃ daṭṭhukāmo ahoṣi.

Mā tathāgataṃ viheṭhesīti thero kira – “ete aññatitthiyā nāma attano gahaṇameva gaṇhanti, tassa vissajjāpanatthāya bhagavato bahuṃ bhāsamānassa kāyavācāvīhesā bhavissati, pakatiyāpi ca kilantoyeva bhagavā”ti maññamāno evamāha. Paribbājako – “na me ayaṃ bhikkhu okāsaṃ karoti, atthikena pana anuvattitvā kāretabbo”ti theram̐ anuvattanto dutiyampi tatiyampi āha.

213. Assosi khoti sāṇidvāre t̥hitassa bhāsato pakatisoteneva assosi, sutvā ca pana subhaddasseva atthāya mahatā ussāhena āgatattā alaṃ ānandātiādimāha. Tattha alanti paṭikkhepatthe nipāto. Aññāpekkhovāti aññātukāmova hutvā. Abbhaññīmsūti yathā tesam̐ paṭiññā, tatheva jāniṃsu. Idaṃ vuttaṃ hoti – sace nesam̐ sā paṭiññā niyyānikā, sabbe abbhaññāṃsu, no ce, na abbhaññāṃsu. Tasmā kiṃ tesam̐ paṭiññā niyyānikā, aniyyānikāti ayameva tassa pañhassa attho. Atha bhagavā tesam̐ aniyyānikabhāvakathanena atthābhāvato ceva okāsābhāvato ca “ala”nti paṭikkhipitvā dhammaeva desesi. Paṭhamayāmasmiñhi mallānaṃ dhammaṃ desetvā majjhimayāme subhaddassa, pacchimayāme bhikkhusaṅgham̐ ovaditvā balavapaccūsasamaye parinibbāyissāmicceva bhagavā āgato.

214. Samaṇopi tattha na upalabbhatīti paṭhamo sotāpannasamaṇopi tattha natthi, dutiyo sakadāgāmisamaṇopi, tatiyo anāgāmisamaṇopi, catuttho arahattasamaṇopi tattha natthīti attho. “Imasmiṃ kho”ti purimadesanāya aniyamato vatvā idāni attano sāsanaṃ niyamento āha. **Suññā parappavādā samaṇebhīti** catunnaṃ maggānaṃ atthāya āraddhavi-passakehi catūhi, maggaṭṭhehi catūhi, phalaṭṭhehi catūhīti dvādasahi samaṇehi suññā parappavādā tucchā rittakā. **Ime ca subhaddāti** ime dvādasā bhikkhū. **Sammā vihareyyunti** ettha sotāpanno attano adhigataṭṭhānaṃ aññassa kathetvā taṃ sotāpannaṃ karonto sammā viharati nāma. Esa nayo sakadāgāmiādīsu. Sotāpattimaggaṭṭho aññampi sotāpattimaggaṭṭhaṃ karonto sammā viharati nāma. Esa nayo sesamaggaṭṭhesu. Sotāpattimaggaṭṭhāya āraddhavi-passako attano paḡuṇaṃ kammaṭṭhānaṃ kathetvā aññampi sotāpattimaggaṭṭhāya āraddhavi-passakaṃ karonto sammā viharati nāma. Esa nayo sesamaggaṭṭhāya āraddhavi-passakesu. Idaṃ sandhāyāha – “sammā vihareyyu”nti. **Asuñño loko arahantehi assāti** naḷavanaṃ saravanaṃ viya nirantaro assa.

Ekūnatimso vayasāti vayena ekūnatimsavasso hutvā. **Yaṃ pabbajinti** ettha yanti nipātamattaṃ. **Kiṃ kusalānesīti** “kiṃ kusala”nti anuesanto pariyesanto. Tattha – “kiṃ kusala”nti sabbaññutaññānaṃ adhippetāṃ, taṃ gavesantoti attho. **Yato ahanti** yato paṭṭhāya ahaṃ pabbajito, etthantare samadhikāni paññāsa vassāni hontīti dasseti. **Ñāyassa dhammassāti** ariyamaggadhammassa. **Padesavattīti** padese vipassanāmagge pavattanto. **Ito bahiddhāti** mama sāsanaṃ bahiddhā. **Samaṇopi natthīti** padesavattivipassakopi natthi, paṭhamasamaṇo sotāpannopi natthīti vuttaṃ hoti.

Ye etthāti ye tumhe ettha sāsane satthārā sammukhā antevāsikābhisekena abhisittā, tesāṃ vo lābhā tesāṃ vo suladdhanti. Bāhiraṃ samaye kira yaṃ antevāsikaṃ ācariyo – “imaṃ pabbājehi, imaṃ ovada, imaṃ anusāsā”ti vadati, so tena attano ṭhāne ṭhapito hoti, tasmā tassa – “imaṃ pabbājehi, imaṃ ovada, imaṃ anusāsā”ti ime lābhā honti. Therampi subhaddo tameva bāhiraṃ samayaṃ gahetvā evamāha.

Alattha khoti kathaṃ alattha? Thero kira naṃ ekamantaṃ netvā udakatumbato pānīyena sīsaṃ temetvā tacapañcakakammaṭṭhānaṃ kathetvā kesamassuṃ ohāretvā kāsāyāni vatthāni acchādāpetvā saraṇāni datvā bhagavato santikaṃ ānesi. Bhagavā upasampādetvā kammaṭṭhānaṃ ācikkhi. So taṃ gahetvā uyyānassa ekamante caṅkamaṃ adhiṭṭhāya ghaṭento vāyamanto vipassanaṃ vaḍḍhento saha paṭisambhidāhi arahattaṃ patvā āgamma bhagavantaṃ vanditvā nisīdi. Taṃ sandhāya – “acirūpasampanno kho panā”tiādi vuttaṃ.

So ca bhagavato pacchimo sakkhisāvako ahoṣīti saṅgītikāraṇānaṃ vacanaṃ. Tattha yo bhagavati dhamaṇe pabbajitvā aparabhāge upasampadaṃ labhitvā kammaṭṭhānaṃ gahetvā arahattaṃ pāpuṇāti, upasampadampi vā dhamaṇeyeva labhitvā aparabhāge kammaṭṭhānaṃ gahetvā arahattaṃ pāpuṇāti, kammaṭṭhānampi vā dhamaṇeyeva gahetvā aparabhāge arahattameva pāpuṇāti, sabbopi so pacchimo sakkhisāvako. Ayaṃ pana dhamaṇeyeva bhagavati pabbajito ca upasampanno ca kammaṭṭhānañca gahetvā arahattaṃ pattoti.

Pañcamabhāṇavāraṇaṇā niṭṭhitā.

Tathāgatapacchimavācāvaṇṇanā

216. Idāni bhikkhusaṅghassa ovādaṃ ārabhi, taṃ dassetuṃ **atha kho bhagavā**tiādi vuttaṃ. Tattha **desito paññatto**ti dhammopi desito ceva paññatto ca, vinayopi desito ceva paññatto ca. **Paññatto** ca nāma ṭhapito paṭṭhapitoti attho. **So vo mamaccayenā**ti so dhammavinayo tumhākaṃ mamaccayena satthā. Mayā hi vo ṭhiteneva – “idaṃ lahukaṃ, idaṃ garukaṃ, idaṃ satekiccaṃ, idaṃ atekiccaṃ, idaṃ lokavajjaṃ, idaṃ paṇṇattivajjaṃ, ayaṃ āpatti puggalassa santike vuṭṭhāti, ayaṃ āpatti gaṇassa santike vuṭṭhāti, ayaṃ saṅghassa santike vuṭṭhāti”ti sattāpattikkhandhavasena otiṇṇe vatthusmiṃ sakhandhakaparivāro ubhatovibhaṅgo **vinayo** nāma desito, taṃ sakalampi vinayapiṭakaṃ mayi parinibbute tumhākaṃ satthukiccaṃ sādheṣṣati.

Ṭhiteneva ca mayā – “ime cattāro satipaṭṭhānā, cattāro sammappadhānā, cattāro iddhipādā, pañca indriyāni, pañca balāni, satta bojjhaṅgā, ariyo aṭṭhaṅgiko maggo”ti tena tenākārena ime dhamme vibhajitvā vibhajitvā suttantapiṭakaṃ desitaṃ, taṃ sakalampi suttantapiṭakaṃ mayi parinibbute tumhākaṃ satthukiccaṃ sādheṣṣati. Ṭhiteneva ca mayā – “ime pañcakkhandhā, dvādasāyatanāni, aṭṭhārasa dhātuyo, cattāri saccāni, bāvīsatiindriyāni, nava hetū, cattāro āhārā, satta phassā, satta vedanā, satta saññā, satta sañcetanā, satta cittāni. Tatrāpi ‘ettakā dhammā kāmāvacarā, ettakā rūpāvacarā, ettakā arūpāvacarā, ettakā pariyāpannā, ettakā अपariyāpannā, ettakā lokiyā, ettakā lokuttarā’ti” ime dhamme vibhajitvā vibhajitvā catuvīsatisamantapaṭṭhānaanantanayamahāpaṭṭhānapaṭimaṇḍitaṃ abhidhammapiṭakaṃ desitaṃ, taṃ sakalampi abhidhammapiṭakaṃ mayi parinibbute tumhākaṃ satthukiccaṃ sādheṣṣati.

Iti sabbampetaṃ abhisambodhito yāva parinibbānā pañcacattālīsavassāni bhāsitaṃ lapitaṃ – “tīṇi piṭakāni, pañca nikāyā, navaṅgāni, caturāsīti dhammakkhandhasahassāni”ti evaṃ mahāpabhedā hoti. Iti imāni caturāsīti dhammakkhandhasahassāni tiṭṭhanti, ahaṃ ekova parinibbāyāmi. Ahañca kho pana dāni ekakova ovadāmi anusāsāmi, mayi parinibbute imāni caturāsīti dhammakkhandhasahassāni tumhe ovadissanti anusāsissantīti evaṃ bhagavā bahūni kāraṇāni dassento – “so vo mamaccayena satthā”ti ovaditvā puna anāgate cārittaṃ dassento **yathā kho panā**tiādimāha.

Tattha **samudācarantī**ti kathenti voharanti. **Nāmena vā gottena vā**ti navakāti avatvā “tissa, nāgā”ti evaṃ nāmena vā, “kassapa, gotamā”ti evaṃ gottena vā, “āvuso tissa, āvuso kassapā”ti evaṃ āvusovādena vā samudācaritabbo. **Bhanteti vā āyasmāti vā**ti bhante tissa, āyasmā tissāti evaṃ samudācaritabbo. **Samūhanatū**ti ākaṅkhamāno samūhanatu, yadi icchati samūhaneyyāti attho. Kasmā pana samūhanathāti ekaṃseneva avatvā vikappavacaneneva ṭhapesīti? Mahākassapassa balaṃ diṭṭhattā. Passati hi bhagavā – “samūhanathāti vuttepi saṅgītikāle kassapo na samūhanissati”ti. Tasmā vikappeneva ṭhapesi.

Tattha – “ekacce therā evamāhaṃsu – cattāri pārājikāni ṭhapetvā avasesāni khuddānukhuddakāni”tiādinā nayena pañcasatikasaṅgītiyaṃ **khuddānukhuddakathā** āgatāva vinicchayo pettha **samantapāsādikāyaṃ** vutto. Keci panāhu – “bhante, nāgasena, katamaṃ khuddakaṃ, katamaṃ anukhuddaka”nti milindena raññā pucchito. “Dukkaṭṭaṃ, mahārāja,

khuddakam, dubbhāsitaṃ anukhuddaka”nti vuttattā nāgasenatthero khuddānukhuddakam jānāti. Mahākassapo pana taṃ ajānanto –

“Suṇātu me, āvuso, saṅgho santamhākaṃ sikkhāpadāni gihigatāni, gihinopi jānanti – “idaṃ vo samaṇānaṃ sakyaputtiyānaṃ kappati, idaṃ vo na kappati”ti. Sace mayaṃ khuddānukhuddakāni sikkhāpadāni samūhanissāma, bhavissanti vattāro – “dhūmakālikaṃ samaṇena gotamena sāvakaṇaṃ sikkhāpadaṃ paññattaṃ, yāva nesam satthā aṭṭhāsi, tāvime sikkhāpadesu sikkhiṃsu, yato imesaṃ satthā parinibbuto, na dānime sikkhāpadesu sikkhanti”ti. Yadi saṅghassa pattakallaṃ, saṅgho apaññattaṃ na paññapeyya, paññattaṃ na samucchindeyya, yathāpaññattesu sikkhāpadesu samādāya vatteyya. Esā ñattīti –

Kammavācaṃ sāvesīti. Na taṃ evaṃ gahetabbaṃ. Nāgasenatthero hi – “paravādino okāso mā aho”ti evamāha. Mahākassapatthero “khuddānukhuddakāpattiṃ na samūhanissāmi”ti kammavācaṃ sāvesi.

Brahmaṇḍakathāpi saṅgītiyaṃ āgatattāsamantapāsādikāyaṃ vinicchitā.

Kaṅkhāti dveḷhakaṃ. **Vimatīti** vinicchitum asamatthatā, buddho nu kho, na buddho nu kho, dhammo nu kho, na dhammo nu kho, saṅgho nu kho, na saṅgho nu kho, maggo nu kho, na maggo nu kho, paṭipadā nu kho, na paṭipadā nu khoti yassa saṃsayo uppajjeyya, taṃ vo vadāmi “pucchatha bhikkhave”ti ayamettha saṅkhepattho. **Satthugāravenāpi na puccheyyāthāti** mayaṃ satthusantike pabbajimha, cattāro paccayāpi no satthu santakāva, te mayaṃ ettakaṃ kālaṃ kaṅkhaṃ akatvā na arahāma ajja pacchimakāle kaṅkhaṃ kātunti sace evaṃ satthari gāravena na pucchatha. **Sahāyakopi bhikkhave sahāyakassa ārocetūti** tumhākaṃ yo yassa bhikkhuno sandiṭṭho sambhatto, so tassa ārocetu, ahaṃ etassa bhikkhussa kathessāmi, tassa kathaṃ sutvā sabbe nikkāṅkhā bhavissathāti dasseti.

Evaṃ pasannoti evaṃ saddahāmi ahanti attho. **Ñānamevāti** nikkāṅkhabhāvapaccakkhakarāṇaṇāṇaṃyeva, ettha tathāgatassa na saddhāmantanti attho. **Imesañhi, ānandāti** imesaṃ antosaṇiyyaṃ nisinnānaṃ pañcannaṃ bhikkhusatānaṃ. **Yo pacchimakoti** yo guṇavasena pacchimako. Ānandattheraṃyeva sandhāyāha.

218. Appamādena sampādethāti satiavippavāsenā sabbakiccāni sampādeyyātha. Iti bhagavā parinibbānāmañce nipanno pañcaccattālīsa vassāni dinnāṃ ovādaṃ sabbaṃ ekasmiṃ appamādapadeyeva pakkhipitvā adāsi. **Ayaṃ tathāgatassa pacchimā vācāti** idaṃ pana saṅgītikāraṇaṃ vacanaṃ.

Parinibbutakathāvaṇṇanā

219. Ito paraṃ yaṃ parinibbānaparikammaṃ katvā bhagavā parinibbuto, taṃ dassetuṃ **atha kho bhagavā paṭhamaṃ jhānantiādi** vuttaṃ. Tatha **parinibbuto bhanteti** nirodhaṃ samāpannassa bhagavato assāsapassāsānaṃ abhāvaṃ disvā pucchati. **Na āvusoti** thero kathaṃ jānāti? Thero kira satthārā saddhiṃyeva taṃ taṃ samāpattiṃ samāpajjanto yāva nevasaññānāsaññāyatanā vuṭṭhānaṃ, tāva gantvā idāni bhagavā nirodhaṃ samāpanno, antonirodhe ca kālaṅkiriyaṃ nāma natthīti jānāti.

Atha kho bhagavā saññāvedayitanirodhasamāpattiyā vuṭṭhahitvā nevasaññānāsaññāyatanaṃ samāpajji...pe... tatiyajjhānā vuṭṭhahitvā catutthajjhānaṃ samāpajjīti ettha bhagavā catuvīsatiyā ṭhānesu paṭhamajjhānaṃ samāpajji, terasasu ṭhānesu dutiyajjhānaṃ, tathā tatiyajjhānaṃ, pannarasasu ṭhānesu catutthajjhānaṃ samāpajji. Kathaṃ? Dasasu asubhesu, dvattiṃsākāre aṭṭhasu kasiṇesu, mettākaraṇāmoditāsu, ānāpāne, paricchedākāseti imesu tāva catuvīsatiyā ṭhānesu paṭhamajjhānaṃ samāpajji. Ṭhapetvā pana dvattiṃsākārañca dasa asubhāni ca sesesu terasasu dutiyajjhānaṃ, tesuyeva ca tatiyajjhānaṃ samāpajji. Aṭṭhasu pana kasiṇesu, upekkhābrahmavihāre, ānāpāne, paricchedākāse, catūsu arūpesūti imesu pannarasasu ṭhānesu catutthajjhānaṃ samāpajji. Ayampi ca saṅkhepakathāva. Nibbānapuraṃ pavisanto pana bhagavā dhammassāmī sabbāpi catuvīsatikoṭisatasahassasaṅkhyā samāpattiyo pavisitvā videsaṃ gacchanto ñātijaṇaṃ āliṅgetvā viya sabbasamāpattisukhaṃ anubhavitvā pavitṭho.

Catutthajjhānā vuṭṭhahitvā samanantarā bhagavā parinibbāyīti ettha jhānasamanantaraṃ, paccavekkhaṇāsamanantaranti dve samanantarāni. Tattha jhānā vuṭṭhāya bhavaṅgaṃ otiṇṇassa tattheva parinibbānaṃ **jhānasamanantaraṃ** nāma. Jhānā vuṭṭhahitvā puna jhānaṅgāni paccavekkhitvā bhavaṅgaṃ otiṇṇassa tattheva parinibbānaṃ **paccavekkhaṇāsamanantaraṃ** nāma. Imānīpi dve samanantarāneva. Bhagavā pana jhānaṃ samāpajjitvā jhānā vuṭṭhāya jhānaṅgāni paccavekkhitvā bhavaṅgacittena abyākatena dukkhasaccena parinibbāyī. Ye hi keci buddhā vā paccekabuddhā vā ariyasāvaka vā antamaso kunthakipillikaṃ upādāya sabbe bhavaṅgacitteneva abyākatena dukkhasaccena kālaṅkarontīti. **Mahābhūmicālādīni** vuttanayānevāti.

220. Bhūtāti sattā. Appaṭipuggaloti paṭibhāgapuggalavirahito. **Balappattoti** dasavidhaññābalaṃ patto.

221. Uppādavayadhamminoti uppādavayasabhāvā. **Tesaṃ vūpasamoti** tesaṃ saṅkhārānaṃ vūpasamo, asaṅkhataṃ nibbānameva sukhanti attho.

222. Nāhu assāsapassāsoti na jāto assāsapassāso. **Anejoti** taṇhāsāṅkhātāya ejāya abhāvena anejo. **Santimārabbhāti** anupādisesaṃ nibbānaṃ ārabbha paṭicca sandhāya. **Yaṃ kālamakarīti** yo kālaṃ akari. Idaṃ vuttaṃ hoti – “āvuso, yo mama satthā buddhamuni santim gamissāmīti, santim ārabbha kālamakari, tassa ṭhitacittassa tādino idāni assāsapassāso na jāto, natthi, nappavattatī”ti.

Asallīnenāti alīnena asaṅkuṭitena suvikasiteneva cittena. **Vedanaṃ ajjhavāsāyīti** vedanaṃ adhvāsēsi, na vedanānuvattī hutvā ito cito ca samparivattī. **Vimokkhoti** kenaci dhammena anāvaraṇavimokkho sabbaso apaññattibhāvūpagamo pajjotanibbānasadisō jāto.

223. Tadāsīti “saha parinibbānā mahābhūmicālo”ti evaṃ heṭṭhā vuttaṃ bhūmicālameva sandhāyāha. Tañhi lomahaṃsanañca bhīṃsanakañca āsi. **Sabbākāravarūpeteti** sabbavarakāraṇūpete.

224. Avītarāgāti puthujjanā ceva sotāpannasakadāgāmino ca. Tesañhi domanassaṃ appahīnaṃ. Tasmā tepi bāhā paggayha kandanti. Ubhopi hatthe sīse ṭhapetvā rodantīti sabbam purimanayeneva veditabbam.

225. Ujjhāyantīti “ayyā attanāpi adhivāsetuṃ na sakkonti, sesajanaṃ kathaṃ samassāsessanti”ti vadantiyo ujjhāyanti. **Kathambhūtā pana bhante āyasmā anuruddho devatā manasikarotīti** devatā, bhante, kathambhūtā āyasmā anuruddho sallakkheti, kiṃ tā sattu parinibbānaṃ adhivāsentīti?

Atha tāsam pavattidassanattaṃ thero **santāvusoti**ādīmāha. Taṃ vuttatthameva. **Rattāvasesanti** balavapaccūse parinibbutattā rattiyā avasesaṃ cullakaddhānaṃ. **Dhammiyā kathāyāti** aññā pāṭiyekkā dhammakathā nāma natthi, “āvuso sadevake nāma loke appaṭipuggalassa sathuno ayaṃ maccurājā na lajjati, kimaṅgaṃ pana lokiyamahājanassa lajjissatī”ti evarūpāya pana maraṇapaṭisaṃyuttāya kathāya vītināmesuṃ. Tesañhi taṃ kathaṃ kathentānaṃ muhutteneva aruṇaṃ uggacchi.

226. Atha khoti aruṇuggaṃ disvāva thero theraṃ etadavoca. **Teneva karaṇīyena**ti kīdisena nu kho parinibbānaṭṭhāne mālāgandhādisakkārena bhavitabbam, kīdisena bhikkhusaṅghassa nisajjaṭṭhānena bhavitabbam, kīdisena khādaniyabhojanīyena bhavitabbanti, evaṃ yaṃ bhagavato parinibbutabhāvaṃ sutvā kattabbam teneva karaṇīyena.

Buddhasarīrapūjāvaṇṇanā

227. Sabbañca tālāvacaranti sabbam tūriyabhaṇḍaṃ. **Sannipātethāti** bheriṃ carāpetvā samāharatha. Te tatheva akaṃsu. **Maṇḍalamāleti** dussamaṇḍalamāle. **Paṭiyādentāti** sajjentā.

Dakkiṇena dakkiṇanti nagarassa dakkiṇadisābhāgeneva dakkiṇadisābhāgaṃ. **Bāhirena bāhiranti** antonagaraṃ appavesetvā bāhireneva nagarassa bāhirapassaṃ haritvā. **Dakkiṇato nagarassāti** anurādhapurassa dakkiṇadvārasadise ṭhāne ṭhapetvā sakkārasammānaṃ katvā jetavanasadise ṭhāne jhāpessāmāti attho.

228. Aṭṭha mallapāmokkhāti majjhimavayā thāmasampannā aṭṭhamallarājāno. **Sīsaṃ nhātāti** sīsaṃ dhovivā nahātā. **Āyasmantaṃ anuruddhanti** thero va dibbacakkhukoti pākaṭo, tasmā te santesupi aññesu mahātheresu – “ayaṃ no pākaṭaṃ katvā kathessatī”ti theraṃ pucchimsu. **Kathaṃ pana, bhante, devatānaṃ adhippāyoti** bhante, amhākaṃ tāva adhippāyaṃ jānāma. Devatānaṃ kathaṃ adhippāyoti pucchanti. Thero paṭhamaṃ tesaṃ adhippāyaṃ dassento **tumhākaṃ khoti**ādīmāha. **Makuṭabandhanaṃ nāma mallānaṃ cetiyanti** mallarājūnaṃ pasādhanamaṅgalasālāya etaṃ nāmaṃ. Cittikataṭṭhena panesā “cetiya”nti vuccati.

229. Yāva sandhisamalasaṅkaṭṭirāti ettha **sandhi** nāma gharasandhi. **Samalaṃ** nāma gūtharāsiniiddhamanapanāli. **Saṅkaṭṭiraṃ** nāma saṅkāraṭṭhānaṃ. **Dibbehi ca mānusahehi ca naccēhīti** upari devatānaṃ naccāni honti, heṭṭhā manussānaṃ. Esa nayo gītādīsu. Apica devatānaṃ antare manussā, manussānaṃ antare devatāti evampi sakkarontā pūjentā agamaṃsu. **Majjhena majjhaṃ nagarassa haritvāti** evaṃ hariyamāne bhagavato sarīre bandhulamallasenāpatibhariyā **mallikā** nāma – “bhagavato sarīraṃ āharantī”ti sutvā attano

sāmikassa kālaṃ kiriyato paṭṭhāya aparibhuñjitvā ṭhapitaṃ visākhāya pasādhanasadisaṃ **mahālatāpasādhanam** nīharāpetvā – “iminā satthāraṃ pūjessāmi”ti taṃ majjāpetvā gandhodakena dhovivā dvāre ṭhitā.

Taṃ kira pasādhanam tāsāṅca dvinnam itthīnam, devadāniyacorassa geheti tīsuyeva ṭhānesu ahoṣi. Sā ca satthu sarīre dvāraṃ sampatte – “otāretha, tātā, satthusarīra”nti vatvā taṃ pasādhanam satthusarīre paṭimuñci. Taṃ sīsato paṭṭhāya paṭimukkaṃ yāvapādatalāgataṃ. Suvaṇṇavaṇṇam bhagavato sarīraṃ sattaratanamayena mahāpasādhanena pasādhitam ativiya virocittha. Taṃ sā disvā pasannacittā patthanam akāsi – “bhagavā yāva vaṭṭe saṃsarissāmi, tāva me pāṭiyekkaṃ pasādhanakiccaṃ mā hotu, niccaṃ paṭimukkapasādhanasadisameva sarīraṃ hotū”ti.

Atha bhagavantam sattaratanamayena mahāpasādhanena ukkhipivā puratthimena dvārena nīharivā puratthimena nagarassa makuṭabandhanam mallānam cetiyam, ettha bhagavato sarīraṃ nikkhipiṃsu.

Mahākassapattheravatthuvaṇṇanā

231. Pāvāya kusināranti pāvānagare piṇḍāya carivā “kusināraṃ gamissāmi”ti addhānamaggappaṭipanno hoti. **Rukkhamūle nisīdīti** ettha kasmā divāvihāranti na vuttaṃ? Divāvihārathāya anisinnattā. Therassa hi parivārā bhikkhū sabbe sukhasamvaddhitā mahāpuññā. Te majjhanhikasamaye tattapāsāṇasadisāya bhūmiyā padasā gacchantā kilamiṃsu. Thero te disvā – “bhikkhū kilamanti, gantabbaṭṭhānaṅca na dūraṃ, thokaṃ vissamivā daratham paṭippassambhetvā sāyanhasamaye kusināraṃ gantvā dasabalaṃ passissāmi”ti maggā okkamma aññatarasmiṃ rukkhamūle saṅghāṭiṃ paññāpetvā udakatumbato udakena hatthapāde sītale katvā nisīdi. Parivārabhikkhūpissa rukkhamūle nisīditvā yoniso manasikāre kammaṃ kurumānā tiṇṇam ratanānam vaṇṇam bhaṇamānā nisīdiṃsu. Iti darathavinodanathāya nisinnattā “divāvihāra”nti na vuttaṃ.

Mandāravapuppham gahetvāti mahāpātippamāṇam puppham āgantukadaṇḍake ṭhapetvā chattaṃ viya gahetvā. **Addasa khoti** āgacchantaṃ dūrato addasa. Disvā ca pana cintesi –

“Etaṃ ājīvakassa hatthe mandāravapuppham paññāyati, etaṅca na sabbadā manussapathe paññāyati, yadā pana koci iddhiṃ iddhiṃ vikubbati, tadā sabbaññubodhisattassa ca mātukucchiokkamanādīsu hoti. Na kho pana ajja kenaci iddhivikubbanam kataṃ, na me satthā mātukucchiṃ okkanto, na kucchito nikkhamanto, nāpissa ajja abhisambodhi, na dhammacakkappavattanaṃ, na yamakapāṭihāriyam, na devorohaṇam, na āyusaṅkhārossajjanaṃ. Mahallako pana me satthā dhuvam parinibbuto bhavissati”ti.

Tato – “pucchāmi na”nti cittaṃ uppādetvā – “sace kho pana nisinnakova pucchāmi, satthari agāravo kato bhavissati”ti uṭṭhahivā ṭhitaṭṭhānato apakkamma chaddanto nāgarājā maṇicammaṃ viya dasabaladattiyam meghavaṇṇam paṃsukūlacivaram pārupitvā dasanakhasamodhānasamujjalaṃ añjaliṃ sirasmiṃ patiṭṭhapetvā satthari katena gāravena ājīvakassa abhimukho hutvā – “āvuso, amhākaṃ satthāraṃ jānāsi”ti āha. Kiṃ pana satthu

parinibbānaṃ jānanto pucchi ajānantoti? Āvajjanapaṭibaddhaṃ khīṇāsavānaṃ jānanaṃ, anāvajjitattā panesa ajānanto pucchīti eke. Thero samāpattibahulo, rattiṭṭhānadivāṭṭhānalenamaṇḍapādīsu niccaṃ samāpattibaleneva yāpeti, kulasantakampi gāmaṃ pavisitvā dvāre samāpattiṃ samāpajjitvā samāpattito vuṭṭhitova bhikkhaṃ gaṇhāti. Thero kira iminā pacchimena attabhāvena mahājanānuggahaṃ karissāmi – “ye mayhaṃ bhikkhaṃ vā denti gandhamālādīhi vā sakkāraṃ karonti, tesam taṃ mahapphalaṃ hotū”ti evaṃ karoti. Tasmā samāpattibahulatāya na jānāti. Iti ajānantova pucchātīti vadanti, taṃ na gahetabbaṃ.

Na hettha ajānanakāraṇaṃ atthi. Abhilakkhitaṃ satthu parinibbānaṃ ahosi, dasasahasilokadhātukampanādīhi nimittehi. Therassa pana parisāya kehici bhikkhūhi bhagavā diṭṭhapubbo, kehici na diṭṭhapubbo, tattha yehipi diṭṭhapubbo, tepi passitukāmāva, yehipi adiṭṭhapubbo, tepi passitukāmāva. Tattha yehi na diṭṭhapubbo, te atidassanakāmatāya gantvā “kuhiṃ bhagavā”ti pucchantā “parinibbuto”ti sutvā sandhāretuṃ nāsakkhissanti. Cīvarañca pattañca chaḍḍetvā ekavattā vā dunnivatthā vā duppārutā vā urāni paṭipisantaṃ parodissanti. Tattha manussā – “mahākassapattherena saddhiṃ āgatā paṃsukūlikā sayampi itthiyo viya parodanti, te kiṃ amhe samassāsessanti”ti mayhaṃ dosaṃ dassanti. Idaṃ pana suññaṃ mahāraññaṃ, idha yathā tathā rodantesu doso natthi. Purimataraṃ sutvā nāma sokopi tanuko hotīti bhikkhūnaṃ satuppādanatthāya jānantova pucchi.

Ajja sattāhaparinibbuto samaṇo gotamoti ajja samaṇo gotamo sattāhaparinibbuto. **Tato me idanti** tato samaṇassa gotamassa parinibbutatṭhānato.

232. Subhaddo nāma vuḍḍhapabbajitoti “subhaddo”ti tassa nāmaṃ. Vuḍḍhakāle pana pabbajitattā “vuḍḍhapabbajito”ti vuccati. Kasmā pana so evamāha? Bhagavati āghātena. Ayaṃ kireso khandhake āgate ātumāvattusmiṃ nahāpitapubbako vuḍḍhapabbajito bhagavati kusiṇārato nikkhamitvā aḍḍhateḷasehi bhikkhusatehi saddhiṃ ātumaṃ āgacchante bhagavā āgacchatīti sutvā – “āgatakāle yāgupānaṃ karissāmi”ti sāmaṇerabhūmiyaṃ ṭhite dve putte etadavoca – “bhagavā kira, tātā, ātumaṃ āgacchati mahatā bhikkhusaṅghena saddhiṃ aḍḍhateḷasehi bhikkhusatehi; gacchatha tumhe, tātā, khurabhaṇḍaṃ ādāya nāliyāvāpakena anugharakaṃ anugharakaṃ āhiṇḍatha loṇampi telampi taṇḍulampi khādanīyampi saṃharatha bhagavato āgatassa yāgupānaṃ karissāmā”ti (mahāva. 303). Te tathā akaṃsu.

Manussā te dārake mañjuka paṭibhāneyyake disvā kāretukāmāpi akāretukāmāpi kārentiyeva. Katakāle – “kiṃ gaṇhissatha tātā”ti pucchanti. Te vadanti – “na amhākaṃ aññaena kenaci attho, pitā pana no bhagavato, āgatakāle yāgudānaṃ dātukāmo”ti. Taṃ sutvā manussā aparigaṇetvāva yaṃ te sakkonti āharitūṃ, sabbaṃ denti. Yampi na sakkonti, manussehi pesenti. Atha bhagavati ātumaṃ āgantvā bhusāgāraṃ pavitṭhe subhaddo sāyanhasamayaṃ gāmadvāraṃ gantvā manusse āmantesi – “upāsakā, nāhaṃ tumhākaṃ santikā aññaṃ kiñci paccāsīsāmi, mayhaṃ dārakehi ābhatāni taṇḍulādīniyeva saṅghassa pahonti. Yaṃ hatthakammaṃ, taṃ me dethā”ti. “Idaṅcīdañca gaṇhathā”ti sabbūpakaraṇāni gāhetvā vihāre uddhanāni kāretvā ekaṃ kālakaṃ kāsāvaṃ nivāsetvā tādissameva pārūpitvā – “idaṃ karotha, idaṃ karothā”ti sabbarattiṃ vicārento satasahassaṃ vissajjetvā bhojjayāguñca

madhugolakañca paṭiyādāpesi. Bhojjayāgu nāma bhuñjitvā pātabbayāgu, tattha sappimadhuphāṇitamacchamaṃsapupphaphalarasādi yaṃ kiñci khādanīyaṃ nāma sabbaṃ pakkhipati kīṭitukāmānaṃ sīsamakhanayoggā hoti sugandhagandhā.

Atha bhagavā kālasseva sarīrapaṭijaggaṇaṃ katvā bhikkhusaṅghaparivuto piṇḍāya carituṃ ātumanagarābhimukho pāyāsi. Manussā tassa ārocesuṃ – “bhagavā piṇḍāya gāmaṃ pavisati, tayā kassa yāgu paṭiyādītā”ti. So yathānivatthapāruteheva tehi kālakakāsāvehi ekena hatthena dabbiñca kaṭacchuñca gahetvā brahmā viya dakkhiṇajāṇumaṇḍalaṃ bhūmiyaṃ patiṭṭhapetvā vanditvā – “paṭiggaṇhātu me, bhante, bhagavā yāgu”nti āha.

Tato “jānantāpi tathāgatā pucchantī”ti khandhake āgatanayena bhagavā pucchitvā ca sutvā ca taṃ vuḍḍhapabbajitaṃ vigharhitvā tasmīṃ vatthusmīṃ akappiyasamādānasikkhāpadañca, khurabhaṇḍaparīharaṇasikkhāpadañcāti dve sikkhāpadāni paññāpetvā – “bhikkhave, anekakappaṇṇiyo bhojanaṃ pariyesanteheva vītināmitā, idaṃ pana tumhākaṃ akappiyaṃ adhammena uppannaṃ bhojanaṃ, imaṃ paribhuttānaṃ anekāni attabhāvasahassāni apāyesveva nibbattissanti, apetha mā gaṇhathā”ti bhikkhācārābhimukho agamāsi. Ekabhikkhunāpi na kiñci gahitaṃ.

Subhaddo anattamaṇo hutvā ayaṃ “sabbaṃ jānāmī”ti āhiṇḍati. Sace na gahitukāmo, pesetvā āroceṭabbaṃ. Ayaṃ pakkāhāro nāma sabbaciraṃ tiṭṭhanto sattāhamattaṃ tiṭṭheyya. Idañhi mama yāvajīvaṃ pariyattaṃ assa. Sabbaṃ tena nāsitaṃ, ahitakāmo ayaṃ mayhanti bhagavati āghātaṃ bandhitvā dasabale dharante kiñci vattuṃ nāsakkhi. Evaṃ kirassa ahosi – “ayaṃ uccā kulā pabbajito mahāpuriso, sace kiñci vakkhāmi, maṃyeva santajjessatī”ti. Svāyaṃ ajja “parinibbuto bhagavā”ti sutvā laddhassāso viya haṭṭhatuṭṭho evamāha.

Thero taṃ sutvā hadaye pahāradānaṃ viya matthake patitasukkhāsani viya maññi, dhammasaṃvego cassa uppajji – “sattāhamattaparīnibbuto bhagavā, ajjāpissa suvaṇṇavaṇṇaṃ sarīraṃ dharatiyeva, dukkhena bhagavatā ārādhitāsāsane nāma evaṃ lahu mahantaṃ pāpakasaṭaṃ kaṇṭako uppanno, alaṃ kho panesa pāpo vaḍḍhamāno aññepi evarūpe sahāye labhitvā sakkā sāsanaṃ osakkāpetu”nti. Tato thero cintesi –

“Sace kho panāhaṃ imaṃ mahallakaṃ idheva pilotikaṃ nivāsāpetvā chārikāya okirāpetvā nīharāpessāmi, manussā ‘samaṇassa gotamassa sarīre dharamāneyeva sāvakā vivadantī”ti amhākaṃ dosaṃ dassessanti adhivāsemi tāva.

Bhagavatā hi desito dhammo asaṅgahitapuppharāsīsādiso. Tattha yathā vātena pahaṭapupphāni yato vā tato vā gacchanti, evameva evarūpānaṃ pāpapuggalānaṃ vasena gacchante gacchante kāle vinaye ekaṃ dve sikkhāpadāni nassissanti, sutte eko dve pañhāvārā nassissanti, abhidhamme ekaṃ dve bhūmantarāni nassissanti, evaṃ anukkamena mūle naṭṭhe pisācasadisā bhavissāma; tasmā dhammavinayasaṅgahaṃ karissāma. Evañhi sati daḷhaṃ suttēna saṅgahitāni pupphāni viya ayaṃ dhammavinayo niccalo bhavissati.

Etadatthañhi bhagavā mayhaṃ tīni gāvutāni paccuggamaṇaṃ akāsi, tīhi ovādehi upasampadaṃ adāsi, kāyato apanetvā kāye cīvaraparivattanaṃ akāsi, ākāse paṇiṃ cāletvā candūpamaṃ

paṭipadaṃ kathento maṃ kāyasakkhiṃ katvā kathesi, tikkhattuṃ sakalasāsanadāyajjaṃ paṭicchāpesi. Mādise bhikkhumhi tiṭṭhamāne ayaṃ pāpo sāsane vuḍḍhiṃ mā alattha. Yāva adhammo na dippati, dhammo na paṭibāhiyati. Avinayo na dippati vinayo na paṭibāhiyati. Adhammavādino na balavanto honti, dhammavādino na dubbalā honti; avinayavādino na balavanto honti, vinayavādino na dubbalā honti. Tāva dhammañca vinayañca saṅgāyissāmi. Tato bhikkhū attano attano pahonakaṃ gahetvā kappiyākappiyaṃ kathessanti. Athāyaṃ pāpo sayameva niggahaṃ pāpuṇissati, puna sīsaṃ ukkhipituṃ na sakkhissati, sāsanaṃ iddhañceva phītañca bhavissatī”ti.

So evaṃ nāma mayhaṃ cittaṃ uppannanti kassaci anārocetvā bhikkhusaṅghaṃ samassāsesi. Tena vuttaṃ – “atha kho āyasmā mahākassapo...pe... netaṃ ṭhānaṃ vijjati”ti.

233. Citakanti vīsaratanasatikaṃ candanacitakaṃ. Āḷimpessāmāti aggim gāhāpessāma. Na sakkonti āḷimpetunti aṭṭhapi soḷasapi dvattiṃsapi janā jālanatthāya yamakayamakaukkāyo gahetvā tālavaṇṭhehi bījantā bhastāhi dhamantā tāni tāni kāraṇāni karontāpi na sakkontiyeva aggim gāhāpetuṃ. Devatānaṃ adhippāyoti ettha tā kira devatā therassa upaṭṭhākadevatāva. Asītimahāsāvakesu hi cittāni pasādetvā tesam upaṭṭhākāni asītikulasahassāni sagge nibbattāni. Tattha there cittaṃ pasādetvā sagge nibbattā devatā tasmim samāgame theram adisvā – “kuhiṃ nu kho amhākaṃ kulūpakatthero”ti antarāmagge paṭipannaṃ disvā “amhākaṃ kulūpakattherena avandite citako mā pajjalitthā”ti adhiṭṭhahiṃsu.

Manussā taṃ sutvā – “mahākassapo kira nāma bho bhikkhu pañcahi bhikkhusatehi saddhiṃ ‘dasabalassa pāde vandissāmi’ti āgacchati. Tasmim kira anāgate citako na pajjalissati. Kīdiso bho so bhikkhu kāḷo odāto dīgho rasso, evarūpe nāma bho bhikkhumhi ṭhite kiṃ dasabalassa parinibbānaṃ nāmā”ti keci gandhamālādīhatthā paṭipathaṃ gacchiṃsu. Keci vīthiyo vicittā katvā āgamanamaggaṃ olokayamānā aṭṭhaṃsu.

234. Atha kho āyasmā mahākassapo yena kusinārā...pe... sirasā vandīti therō kira citakaṃ padakkhiṇaṃ katvā āvajjantova sallakkhesi – “imasmim ṭhāne sīsaṃ, imasmim ṭhāne pādā”ti. Tato pādānaṃ samīpe ṭhatvā abhiññāpādakaṃ catutthajjhānaṃ samāpajjitvā vuṭṭhāya – “arāsahassapaṭiṃḍitaḍḍakkaḷakkhaṇapatiṭṭhitā dasabalassa pādā saddhiṃ kappāsapaṭalehi pañca dussayugasatāni suvaṇṇadoṇim candanacitakañca dvedhā katvā mayhaṃ uttamaṅge sirasmim patiṭṭhahantū”ti adhiṭṭhāsi. Saha adhiṭṭhānacittena tāni pañca dussayugasatāni dvedhā katvā valāhakantarā puṇṇacando viya pādā nikkhamiṃsu. Thero vikaṣitarattapadumasadise hatthe pasāretvā suvaṇṇavaṇṇe satthupāde yāva goppakā daḷhaṃ gahetvā attano siravare patiṭṭhapesi. Tena vuttaṃ – “bhagavato pāde sirasā vandī”ti.

Mahājano taṃ acchariyaṃ disvā ekappahāreneva mahānādaṃ nadi, gandhamālādīhi pūjetvā yathāruci vandi. Evaṃ pana therena ca mahājanena ca tehi ca pañcahi bhikkhusatehi vanditamatte puna adhiṭṭhānakiccaṃ natthi. Pakatiadhiṭṭhānavaseneva therassa hatthato muccitvā alattakavaṇṇāni bhagavato pādatalāni candanadāruādīsu kiñci acāletvāva yathāṭṭhāne patiṭṭhahiṃsu, yathāṭṭhāne ṭhitāneva ahesuṃ. Bhagavato hi pādesu nikkhamantesu vā pavisantesu vā kappāsaṃsu vā dasikatantaṃ vā telabindu vā dārukhandhaṃ vā ṭhānā calitaṃ

nāma nāhosi. Sabbam yathāthāne t̥hitameva ahosi. Uṭṭhahitvā pana atthaṅgate cande viya sūriye viya ca tathāgatassa pādesu antarahitesu mahājano mahākanditaṃ kandi. Parinibbānakālato adhikataṃ kārūññaṃ ahosi.

Sayameva bhagavato citako pajjalīti idaṃ pana kassaci pajjalāpetuṃ vāyamantassa adassanavasena vuttaṃ. Devatānubhāvena panesa samantato ekappahārenea pajjali.

235. Sarīrāneva avasissimsūti pubbe ekagghanena t̥hitattā sarīraṃ nāma ahosi. Idāni vip̥pakiṇṇattā sarīrānīti vuttaṃ sumanamakuḷasadisā ca dhotamuttasadisā ca suvaṇṇasadisā ca dhātuyo avasissimsūti attho. Dīghāyukabuddhānañhi sarīraṃ suvaṇṇakkhandhasadisam ekameva hoti. Bhagavā pana – “ahaṃ na ciraṃ t̥hatvā parinibbāyāmi, mayhaṃ sāsanaṃ tāva sabbattha na vitthāritaṃ, tasmā parinibbutassāpi me sāsapamattampi dhātuṃ gahetvā attano attano vasanaṭṭhāne cetiyaṃ katvā paricaranto mahājano saggaparāyaṇo hotū”ti dhātūnaṃ vikiraṇaṃ adhiṭṭhāsi. Kati, panassa dhātuyo vip̥pakiṇṇā, kati na vip̥pakiṇṇāti. Catasso dāṭṭhā, dve akkhakā, uṇhīsanti imā satta dhātuyo na vip̥pakiriṃsu, sesā vip̥pakiriṃsūti. Tattha sabbakhuḍḍakā dhātu sāsapabījamattā ahosi, mahādhātu majjhe bhinnataṇḍulamattā, atimahaṭī majjhe bhinnamuggamattāti.

Udakadhārāti aggabāhumattāpi jaṅghamattāpi tālakkhandhamattāpi udakadhārā ākāsato patitvā nibbāpesi. **Udakasālatoti** parivāretvā t̥hitasālarukkhe sandhāyetaṃ vuttaṃ, tesampi hi khandhantaraviṭapantarehi udakadhārā nikkhamitvā nibbāpesuṃ. Bhagavato citako mahanto. Samantā pathaviṃ bhinditvāpi naṅgalasīsamattā udakavaṭṭi phalikavaṭṭamsakasadisā uggantvā citakameva gaṇhanti. **Gandhodakenāti** suvaṇṇaghaṭe rajataghaṭe ca pūretvā ābhatanānāgandhodakena. **Nibbāpesunti** suvaṇṇamayarajatamayehi aṭṭhadaṇḍakehi vikiritvā candanacitakaṃ nibbāpesuṃ.

Ettha ca citake jhāyamāne parivāretvā t̥hitasālarukkhanāṃ sākhandtarehi viṭapantarehi pattantarehi jālā uggacchanti, pattam vā sākā vā pupphaṃ vā daḍḍhā nāma natthi, kipillikāpi makkaṭakāpi jālānaṃ antareneva vicaranti. Ākāsato patitaudakadhārāsupi sālarukkhehi nikkhantaudakadhārāsupi pathaviṃ bhinditvā nikkhantaudakadhārāsupi dhammakathāva pamāṇaṃ. Evaṃ citakaṃ nibbāpetvā pana mallarājāno santhāgāre catujjātiyagandhaparibhaṇḍaṃ kāretvā lājapañcamāni pupphāni vikiritvā upari celavitānaṃ bandhitvā suvaṇṇatārakādīhi khacitvā tattha gandhadāmamālādāmaratanadāmāni olambetvā santhāgārato yāva makuṭabandhanasaṅkhātā sīsapasādhanaṅgalasālā, tāva ubhoḥi passehi sāṅkilañjaparikkhepaṃ kāretvā upari celavitānaṃ bandhāpetvā suvaṇṇatārakādīhi khacitvā tatthapi gandhadāmamālādāmaratanadāmāni olambetvā maṇidaṇḍavaṇṇehi veṇūhi ca pañcavaṇṇadhadhaje ussāpetvā samantā vātapaṭākā parikkhipitvā susammaṭṭhāsu vīthīsu kadaliyo ca puṇṇaghaṭe ca t̥hapetvā daṇḍakadīpikā jāletvā alaṅkatahatthikkhandhe saha dhātūhi suvaṇṇadoṇiṃ t̥hapetvā mālāgandhādīhi pūjentā sādhuḷīlitaṃ kīlāntā antonagaraṃ pavesetvā santhāgāre sarabhamayapallaṅke t̥hapetvā upari setacchattaṃ dhāresuṃ. Evaṃ katvā – “atha kho kosinārakā mallā bhagavato sarīrāni sattāhaṃ santhāgāre sattipañjaraṃ karitvā”ti sabbam veditabbaṃ.

Tattha **sattipañjaram karitvā**ti sattihatthehi purisehi parikkhipāpetvā. **Dhanupākāranti** paṭhamam tava hatthikumbhena kumbham paharante parikkhipāpesum, tato asse gīvāya gīvam paharante, tato rathe añikoṭiyā añikoṭim paharante, tato yodhe bāhunā bāhum paharante. Tesam pariyante koṭiyā koṭim paharamānāni dhanūni parikkhipāpesum. Iti samantā yojanappamāṇam ṭhānam sattāham sannāhagavacchikam viya katvā ārakkham saṃvidahiṃsu. Tam sandhāya vuttam – “dhanupākāram parikkhipāpetvā”ti.

Kasmā panete evamakamsūti? Ito purimesu hi dvīsu sattāhesu te bhikkhusaṅghassa ṭhānanisajjokāsam karontā khādanīyam bhojanīyam saṃvidahantā sādhuḷikāya okāsam na labhiṃsu. Tato nesaṃ ahosi – “imaṃ sattāham sādhuḷitam kīḷissāma, ṭhānam kho panetaṃ vijjati yaṃ amhākam pamattabhāvam ñatvā kocideva āgantvā dhātuyo gaṇheyya, tasmā ārakkham ṭhapetvā kīḷissāmā”ti. Te tathā evamakamsu.

Sarīradhātuvibhajanavaṇṇanā

236. Assosi kho rājāti katham assosi? Paṭhamameva kirassa amaccā sutvā cintayiṃsu – “satthā nāma parinibbuto, na so sakkā puna āharitum. Pothujjanikasaddhāya pana amhākam raññā sadiso natthi, sace esa imināva niyāmena suñissati, hadayamassa phalissati. Rājā kho pana amhehi anurakkhitabbo”ti te tisso suvaṇṇadoṇiyo āharitvā catumadhurassa pūretvā raññō santikam gantvā etadavocum – “deva, amhehi supinako diṭṭho, tassa paṭighātattam tumhehi dukūladupaṭṭam nivāsetvā yathā nāsāpuṭamattam paññāyati, evam catumadhuradoṇiyā nipajjitum vaṭṭati”ti. Rājā atthacarānam amaccānam vacanam sutvā “evam hotu tātā”ti sampaṭicchitvā tathā akāsi.

Atheko amacco alaṅkāram omuñcitvā kese pakiriya yāya disāya satthā parinibbuto, tadabhimukho hutvā añjaliṃ paggayha rājānam āha – “deva, maraṇato mucchanakasatto nāma natthi, amhākam āyuvaddhano cetiyatṭhānam puññakkhettam abhisekasiṅcako so bhagavā satthā kusinārāya parinibbuto”ti. Rājā sutvā visaññijāto catumadhuradoṇiyam usumam muñci. Atha naṃ ukkhipitvā dutiyāya doṇiyā nipajjāpesum. So puna saññam labhitvā – “tātā, kiṃ vadethā”ti pucchi. “Satthā, mahārāja, parinibbuto”ti. Rājā punapi visaññijāto catumadhuradoṇiyā usumam muñci. Atha naṃ tatopi ukkhipitvā tatiyāya doṇiyā nipajjāpesum. So puna saññam labhitvā “tātā, kiṃ vadethā”ti pucchi. “Satthā, mahārāja, parinibbuto”ti. Rājā punapi visaññijāto, atha naṃ ukkhipitvā nahāpetvā matthake ghaṭehi udakam āsiñciṃsu.

Rājā saññam labhitvā āsanā vuṭṭhāya gandhaparibhāvite maṇivaṇṇe kese vikiritvā suvaṇṇaphalakavaṇṇāya piṭṭhiyam pakiritvā pāṇinā uram paharitvā pavālaṅkuravaṇṇāhi suvaṭṭitaṅgulīhi suvaṇṇabimbisakavaṇṇam uram sibbanto viya gahetvā paridevamāno ummattakavesena antaravithim otiṇṇo, so alaṅkatanāṭakaparivuto nagarato nikkhamma jīvakambavanam gantvā yasmim ṭhāne nisinnena bhagavatā dhammo desito tam oloketvā – “bhagavā sabbaññu, nanu imasmim ṭhāne nisīditvā dhammam desayittha, sokasallam me vinodayittha, tumhe mayham sokasallam nīharittha, aham tumhākam saraṇam gato, idāni pana me paṭivacanampi na detha, bhagavā”ti punappunam paridevitvā “nanu bhagavā aham aññadā evarūpe kāle ‘tumhe mahābhikkhusaṅghaparivārā jambudīpatale cārikam carathā’ti suṇomi,

idāni panāhaṃ tumhākaṃ ananurūpaṃ ayuttaṃ pavattiṃ suṇomī”ti evamādīni ca vatvā saṭṭhimattāhi gāthāhi bhagavato guṇaṃ anussarivā cintesi – “mama parideviteneva na sijjhati, dasabalassa dhātuyo āharāpessāmī”ti evaṃ assosi. Sutvā ca imissā visaññibhāvādipavattiyā avasāne dūtaṃ pāhesi. Taṃ sandhāya **atha kho rājāti**di vuttaṃ.

Tattha **dūtaṃ pāhesī**ti dūtañca paṇṇaṇca pesesi. Pesetvā ca pana – “sace dassanti, sundaraṃ. No ce dassanti, āharaṇupāyena āharissāmī”ti caturaṅginiṃ senaṃ sannayhitvā sayampi nikkhantoyeva. Yathā ca ajātasattu, evaṃ licchaviādayopi dūtaṃ pesetvā sayampi caturaṅginiyā senāya nikkhamiṃsuyeva. Tattha pāveyyakā sabbehi āsannatarā kusiṇārato tigāvutantare nagare vasanti, bhagavāpi pāvaṃ pavisitvāva kusiṇāraṃ gato. Atha kasmā paṭhamataraṃ na āgatāti ce? Mahāparivārā panete rājāno mahāparivāraṃ karontāva pacchato jātā.

Te saṅghe gaṇe etadavocunti sabbepe te sattanagaravāsino āgantvā – “amhākaṃ dhātuyo vā dentu, yuddhaṃ vā”ti kusiṇārānagaraṃ parivāretvā ṭhite – “etaṃ bhagavā amhākaṃ gāmakkhette”ti paṭivacanaṃ avocuṃ. Te kira evamāhaṃsu – “na mayaṃ satthu sāsanaṃ pahiṇimha, nāpi gantvā ānayimha. Satthā pana sayameva āgantvā sāsanaṃ pesetvā amhe pakkosāpesi. Tumhepi kho pana yaṃ tumhākaṃ gāmakkhette ratanaṃ uppajjati, na taṃ amhākaṃ detha. Sadevake ca loke buddharatanasamaṃ ratanaṃ nāma natthi, evarūpaṃ uttamaratanaṃ labhitvā mayaṃ na dassāma. Na kho pana tumhehiyeva mātuthanato khīraṃ pītaṃ, amhehi mātuthanato khīraṃ pītaṃ. Na tumheyeva purisā, amhepi purisā hotū”ti aññamaññaṃ ahaṃkāraṃ katvā sāsanaṃ paṭisāsaṃ pesenti, aññamaññaṃ mānagajjitaṃ gajjanti. Yuddhe pana sati kosiṇārakānaṃyeva jayo abhaviṃsa. Kasmā? Yasmā dhātupāsanaṃtaṃ āgatā devatā nesamaṃ pakkhā ahesuṃ. Pāḷiyaṃ pana – “bhagavā amhākaṃ gāmakkhette parinibbuto, na mayaṃ dassāma bhagavato sarīraṃ bhāga”nti ettakameva āgataṃ.

237. Evaṃ vutte doṇo brāhmaṇoti doṇabrāhmaṇo imaṃ tesamaṃ vivādaṃ sutvā – “ete rājāno bhagavato parinibbutaṭṭhāne vivādaṃ karonti, na kho panetaṃ patirūpaṃ, alaṃ iminā kalahena, vūpasameṃsāmi na”nti so gantvā te saṅghe gaṇe etadavoca. Kimavoca? Unnatappadese ṭhatvā dvibhāṇavāraparimāṇaṃ doṇagajjitaṃ nāma avoca. Tattha paṭhamabhāṇavāre tāva ekapadampi te na jāniṃsu. Dutiyabhāṇavārapariyosāne – “ācariyassa viya bho saddo, ācariyassa viya bho saddo”ti sabbe niravā ahesuṃ. Jambudīpatale kira kulaghare jātā yebhuyyena tassa na antevāsiko nāma natthi. Atha so te attano vacanaṃ sutvā nirave tuṇhībhūte veditvā puna etadavoca – “suṇantu bhonto”ti etaṃ gāthādvayaṃ avoca.

Tattha **amhākaṃ buddhoti** amhākaṃ buddho. **Ahu khantivādoti** buddhabhūmiṃ appatvāpi pāramiyo pūrento khantivāditāpasakāle dhammapālakumārakāle chaddantahatthikāle bhūridattanāgarājakāle campeyyanāgarājakāle saṅkhapālanāgarājakāle mahākapikāle aññesu ca bahūsu jātakesu paresu kopaṃ akatvā khantimeva akāsi. Khantimeva vaṇṇayi. Kimaṅgaṃ pana etarahi iṭṭhāniṭṭhesu tādilakkhaṇaṃ patto, sabbathāpi amhākaṃ buddho khantivādo ahoṃsi, tassa evaṃvidhassa. **Na hi sādhu yaṃ uttamapuggalassa, sarīrabhāge siyā sampahāroti na hi sādhu**yanti na hi sādhu ayaṃ. **Sarīrabhāgeti** sarīravibhāganimittaṃ, dhātukoṭṭhāsahetūti attho. **Siyā sampahāroti** āvudhasampahāro sādhu na siyāti vuttaṃ hoti.

Sabbeva bhonto sahitāti sabbeva bhonto sahitā hotha, mā bhijjatha. **Samaggāti** kāyena ca vācāya ca ekasannipātā ekavacanā samaggā hotha. **Sammodamānāti** cittenāpi aññamaññaṃ sammodamānā hotha. **Karomaṭṭhabhāgeti** bhagavato sarīrāni aṭṭha bhāge karoma. **Cakkhumatoti** pañcahi cakkhūhi cakkhumato buddhassa. Na kevalaṃ tumheyyeva, bahujanopi pasanno, tesu ekopi laddhuṃ ayutto nāma natthīti bahuṃ kāraṇaṃ vatvā saññāpesi.

238. Tesam saṅghānaṃ gaṇānaṃ paṭissutvāti tesam tesam tato tato samāgatasaṅghānaṃ samāgatagaṇānaṃ paṭissuṇitvā. **Bhagavato sarīrāni aṭṭhadhā samaṃ suvibhattaṃ vibhajitvāti** ettha ayamanukkamo – doṇo kira tesam paṭissuṇitvā suvaṇṇadoṇiṃ vivarāpesi. Rājāno āgantvā doṇiyaṃyeva ṭhitā suvaṇṇavaṇṇā dhātuyo disvā – “bhagavā sabbaññu pubbe mayaṃ tumhākaṃ dvattimsamahāpurisalakkhaṇapaṭimaṇḍitaṃ chabbaṇṇabuddharasmikhacitaṃ asītianubyañjanasamujjalitasobhaṃ suvaṇṇavaṇṇaṃ sarīraṃ addasāma, idāni pana suvaṇṇavaṇṇāva dhātuyo avasiṭṭhā jātā, na yuttamidaṃ bhagavā tumhāka”nti parideviṃsu.

Brāhmaṇopi tasmim samaye tesam pamattabhāvaṃ ñatvā dakkhiṇadāṭhaṃ gahetvā veṭhantare ṭhapesi, atha pacchā aṭṭhadhā samaṃ suvibhattaṃ vibhaji, sabbāpi dhātuyo pākatikanāliyā soḷasa nāliyo ahesuṃ, ekekanagaravāsino dve dve nāliyo labhiṃsu. Brāhmaṇassa pana dhātuyo vibhajantasseva sakko devānamindo – “kena nu kho sadevakassa lokassa kaṅkhaçchedanattāya catusaccakathāya paccayabhūtā bhagavato dakkhiṇadāṭhā gahitā”ti olovento “brāhmaṇena gahitā”ti disvā – “brāhmaṇopi dāṭhāya anucchavikaṃ sakkāraṃ kātuṃ na sakkhissati, gaṇhāmi na”nti veṭhantarato gahetvā suvaṇṇacaṅkoṭake ṭhapetvā devalokaṃ netvā cūlāmaṇicetiye patitṭhapesi.

Brāhmaṇopi dhātuyo vibhajitvā dāṭhaṃ apassanto corikāya gahitattā – “kena me dāṭhā gahitā”ti pucchitumpi nāsakkhi. “Nanu tayāva dhātuyo bhājitā, kiṃ tvaṃ paṭhamayaṃyeva attano dhātuyā atthibhāvaṃ na aññāsī”ti attani dosāropanaṃ sampassanto – “mayhampi koṭṭhāsaṃ dethā”ti vattumpi nāsakkhi. Tato – “ayampi suvaṇṇatumbo dhātugatikova, yena tathāgatassa dhātuyo mitā, imassāhaṃ thūpaṃ karissāmi”ti cintetvā **imaṃ me bhonto tumbaṃ dadantūti** āha.

Pippalivaniyā moriyāpi ajātasattuādayo viya dūtaṃ pesetvā yuddhasajjāva nikkhamiṃsu.

Dhātuthūpapūjāvaṇṇanā

239. Rājagahe bhagavato sarīrānaṃ thūpañca mahañca akāsīti kathaṃ akāsī? Kusiṇārato yāva rājagaḥaṃ pañcavīsati yojanāni, etthantare aṭṭhausabhavitthataṃ samatalaṃ maggaṃ kāretvā yādisaṃ mallarājāno makuṭabandhanassa ca santhāgārassa ca antare pūjaṃ kāresuṃ. Tādisaṃ pañcavīsatiyojanepi magge pūjaṃ kāretvā lokassa anukkaṇṭhanatthaṃ sabbattha antarāpaṇe pasāretvā suvaṇṇadoṇiyaṃ pakkhittadhātuyo sattipaṇjarena parikkhipāpetvā attano vijite pañcayojanasataparimaṇḍale manusse sannipātāpesi. Te dhātuyo gahetvā kusiṇārato sādhuḷiṭitaṃ kīlāntā nikkhamitvā yattha yattha suvaṇṇavaṇṇāni pupphāni passanti, tattha tattha dhātuyo sattiantare ṭhapetvā pūjaṃ akaṃsu. Tesam pupphānaṃ khīṇakāle gacchanti, rathassa dhuraṭṭhānaṃ pacchimaṭṭhāne sampatte satta divase sādhuḷiṭitaṃ kīlānti. Evaṃ dhātuyo gahetvā āgacchantānaṃ satta vassāni satta māsāni satta divasāni vītivattāni.

Micchādiṭṭhikā – “samaṇassa gotamassa parinibbutakālato paṭṭhāya balakkārena sādhuḷitāya upaddutamha sabbe no kammantā natṭhā”ti ujjhāyantā manam padosetvā chaḷāsītisahassamattā apāye nibbattā. Khīṇāsavā āvajjitvā “mahājano manam padosetvā apāye nibbattī”ti disvā – “sakkaṃ devarājānaṃ dhātuāharaṇūpāyaṃ kāressāmā”ti tassa santikaṃ gantvā tamatthaṃ ārocetvā – “dhātuāharaṇūpāyaṃ karohi mahārājā”ti āhaṃsu. Sakko āha – “bhante, puthujjano nāma ajātasattunā samo saddho natthi, na so mama vacanaṃ karissati, apica kho māravibhimsakasadisamaṃ vibhimsakaṃ dassessāmi, mahāsaddaṃ sāvessāmi, yakkhagāhakakhipitakaarocake karissāmi, tumhe ‘amanussā mahārāja kupitā dhātuyo āharāpethā’ti vadeyyātha, evaṃ so āharāpessatī”ti. Atha kho sakko taṃ sabbaṃ akāsi.

Therāpi rājānaṃ upasaṅkamtivā – “mahārāja, amanussā kupitā, dhātuyo āharāpehi”ti bhaṇiṃsu. Rājā – “na tāva, bhante, mayhaṃ cittaṃ tussati, evaṃ santepi āharantū”ti āha. Sattamadivase dhātuyo āhariṃsu. Evaṃ āhatā dhātuyo gahetvā rājagahe thūpañca mahañca akāsi. Itarepi attano attano balānurūpena āharitvā sakasakaṭṭhānesu thūpañca mahañca akaṃsu.

240. Evametaṃ bhūtapubbanti evaṃ etaṃ dhātubhājanañceva dasathūpakaraṇaṇca jambudīpe bhūtapubbanti pacchā saṅgītikāraḷā āhaṃsu. Evaṃ paṭiṭṭhitesu pana thūpesu mahākassapatthero dhātūnaṃ antarāyaṃ disvā rājānaṃ ajātasattum upasaṅkamtivā “mahārāja, ekaṃ dhātunidhānaṃ kātum vaṭṭatī”ti āha. Sādhu, bhante, nidhānakammaṃ tāva mama hotu, sesadhātuyo pana kathaṃ āharāmīti? Na, mahārāja, dhātuāharaṇaṃ tuyhaṃ bhāro, amhākaṃ bhāroti. Sādhu, bhante, tumhe dhātuyo āharatha, ahaṃ dhātunidhānaṃ karissāmīti. Thero tesam tesam rājakulānaṃ paricaraṇamattameva ṭhapetvā sesadhātuyo āhari. Rāmagāme pana dhātuyo nāgā pariggaṇhiṃsu, tāsam antarāyo natthi. “Anāgate laṅkādiṇe mahāvihāre mahācetiyaṃhi nidahissanti”ti tā na āharitvā sesehi sattahi nagarehi āharitvā rājagahassa pācīnadakkhiṇadisābhāge ṭhatvā – “imasmim ṭhāne yo pāsāno atthi, so antaradhāyatu, paṃsu suvisuddhā hotu, udakaṃ mā uṭṭhahatū”ti adhiṭṭhāsi.

Rājā taṃ ṭhānaṃ khaṇāpetvā tato uddhatapaṃsunā iṭṭhakā kāretvā asītimahāsāvakaṇaṃ cetiyāni kāreti. “Idha rājā kiṃ kāretī”ti pucchantānampi “mahāsāvakaṇaṃ cetiyāni”ti vadanti, na koci dhātunidhānabhāvaṃ jānāti. Asītihatthagambhīre pana tasmim padese jāte heṭṭhā lohasanthāraṃ santharāpetvā tattha thūpārāme cetiyagharappamaṇaṃ tambalohamayaṃ gehaṃ kārapetvā aṭṭha aṭṭha haricandanādimaye karaṇḍe ca thūpe ca kārapesi. Atha bhagavato dhātuyo haricandanakaraṇḍe pakkhipitvā taṃ haricandanakaraṇḍakampi aññasmim haricandanakaraṇḍake, tampi aññasminti evaṃ aṭṭha haricandanakaraṇḍe ekato katvā eteneva upāyena te aṭṭha karaṇḍe aṭṭhasu haricandanathūpesu, aṭṭha haricandanathūpe aṭṭhasu lohitacandanakaraṇḍesu, aṭṭha lohitacandanakaraṇḍe aṭṭhasu lohitacandanathūpesu, aṭṭha lohitacandanathūpe aṭṭhasu dantakaraṇḍesu, aṭṭha dantakaraṇḍe aṭṭhasu dantathūpesu, aṭṭha dantathūpe aṭṭhasu sabbaratanakaraṇḍesu, aṭṭha sabbaratanakaraṇḍe aṭṭhasu sabbaratanathūpesu, aṭṭha sabbaratanathūpe aṭṭhasu suvaṇṇakaraṇḍesu, aṭṭha suvaṇṇakaraṇḍe, aṭṭhasu suvaṇṇathūpesu, aṭṭha suvaṇṇathūpe aṭṭhasu rajatakaraṇḍesu, aṭṭha rajatakaraṇḍe aṭṭhasu rajatathūpesu, aṭṭha rajatathūpe, aṭṭhasu maṇikaraṇḍesu, aṭṭha

maṇikaraṇḍe aṭṭhasu maṇithūpesu, aṭṭha maṇithūpe aṭṭhasu lohitaṅkakarāṇḍesu, aṭṭha lohitaṅkakarāṇḍe aṭṭhasu lohitaṅkathūpesu, aṭṭha lohitaṅkathūpe aṭṭhasu masāragallakarāṇḍesu, aṭṭha masāragallakarāṇḍe aṭṭhasu masāragallathūpesu, aṭṭha masāragallathūpe aṭṭhasu phalikakarāṇḍesu, aṭṭha phalikakarāṇḍe aṭṭhasu phalikamayathūpesu pakkhipi.

Sabbesaṃ uparimaṃ phalikacetiyaṃ thūpārāmacetiyaṃ pamaṇaṃ ahoṣi, tassa upari sabbaratanamayaṃ gehaṃ kāresi, tassa upari suvaṇṇamayaṃ, tassa upari rajatamayaṃ, tassa upari tambalohamayaṃ gehaṃ. Tattha sabbaratanamayaṃ vālikaṃ okiritvā jalajathalajapupphānaṃ saḥassāni vippakiritvā aḍḍhachaṭṭhāni jātakasatāni asītimahāthere suddhodanamahārājānaṃ mahāmāyādeviṃ satta saḥajāteti sabbānetāni suvaṇṇamayāneva kāresi. Pañcapañcasate suvaṇṇarajatamaye puṇṇaghaṭe ṭhapāpesi, pañca suvaṇṇaddhajasate ussāpesi. Pañcasate suvaṇṇadīpe, pañcasate rajatadīpe kārāpetvā sugandhatelassa pūretvā tesu dukūlavaṭṭhiyo ṭhapesi.

Athāyasmā mahākassapo – “mālā mā milāyantu, gandhā mā vinassantu, dīpā mā vijjhāyantu”ti adhiṭṭhahitvā suvaṇṇapaṭṭe akkharāni chindāpesi –

“Anāgate piyadāso nāma kumāro chattaṃ ussāpetvā asoko dhammarājā bhavissati. So imā dhātuyo vitthārikā karissatī”ti.

Rājā sabbapasādhanehi pūjetvā ādito paṭṭhāya dvāraṃ pidahanto nikkhami, so tambalohadvāraṃ pidahitvā āviñchanarajjuyāṃ kuñcikumuddikaṃ bandhitvā tattheva mahantaṃ maṇikkhandhaṃ ṭhapetvā – “anāgate daliddarājā imaṃ maṇiṃ gahetvā dhātūnaṃ sakkāraṃ karotū”ti akkharaṃ chindāpesi.

Sakko devarājā vissakammaṃ āmantetvā – “tāta, ajātasattunā dhātunidhānaṃ kataṃ, ettha ārakkhaṃ paṭṭhapehī”ti pahiṇi. So āgantvā vāḷasaṅghāṭayantaṃ yojesi, kaṭṭharūpakāni tasmim dhātugabbhe phalikavaṇṇakhagge gāhetvā vātasadisena vegena anupariyāyantaṃ yantaṃ yojetvā ekāya eva āṇiyā bandhitvā samantato giṇjakāvasathākārena silāparikkhepaṃ katvā upari ekāya pidahitvā paṃsuṃ pakkhipitvā bhūmiṃ samaṃ katvā tassa upari pāsānathūpaṃ patiṭṭhapesi. Evaṃ niṭṭhite dhātunidhāne yāvatāyukaṃ ṭhatvā theropi parinibbuto, rājāpi yathākammaṃ gato, tepi manussā kālaṅkatā.

Aparabhāge piyadāso nāma kumāro chattaṃ ussāpetvā asoko nāma dhammarājā hutvā tā dhātuyo gahetvā jambudīpe vitthārikā akāsi. Kathaṃ? So nigrodhasāmaṇeraṃ nissāya sāsane laddhappasādo caturāsīti vihārasaḥassāni kāretvā bhikkhusaṅghaṃ pucchi – “bhante, mayā caturāsīti vihārasaḥassāni kāritāni, dhātuyo kuto labhissāmī”ti? Mahārāja, – “dhātunidhānaṃ nāma atthī”ti suṇoma, na pana paññāyati – “asukasmim ṭhāne”ti. Rājā rājagahe cetiyaṃ bhindāpetvā dhātuṃ apassanto paṭipākatikaṃ kāretvā bhikkhubhikkhuniyo upāsakaupāsikāyoti catasso parisā gahetvā vesāliṃ gato. Tatrāpi alabhitvā kapilavatthūṃ. Tatrāpi alabhitvā rāmagāmaṃ gato. Rāmagāme nāgā cetiyaṃ bhinditūṃ na adamsu, cetiye nipatitakudālo khaṇḍākhāṇḍaṃ hoti. Evaṃ tatrāpi alabhitvā allakappaṃ veṭhadīpaṃ pāvāṃ kusināranti sabbattha cetiyāni bhinditvā dhātuṃ alabhitvā paṭipākatikāni katvā puna rājagahaṃ gantvā

catasso parisā sannipātāpetvā – “atthi kenaci sutapubbaṃ ‘asukaṭṭhāne nāma dhātunidhāna’nti” pucchi.

Tatreko vīsavassasatiko thero – “asukaṭṭhāne dhātunidhāna”nti na jānāmi, mayhaṃ pana pitā mahāthero maṃ sattavassakāle mālācaṅkoṭakaṃ gāhāpetvā – “ehi sāmaṇera, asukagacchantare pāsāṇathūpo atthi, tattha gacchāmā”ti gantvā pūjetvā – “imaṃ ṭhānaṃ upadhāretuṃ vaṭṭati sāmaṇerā”ti āha. Ahaṃ ettakaṃ jānāmi mahārājāti āha. Rājā “etadeva ṭhāna”nti vatvā gacche hāretvā pāsāṇathūpañca paṃsuñca apanetvā heṭṭhā sudhābhūmiṃ addasa. Tato sudhañca iṭṭhakāyo ca hāretvā anupubbena pariveṇaṃ oruyha sattaratanavālukaṃ asihatthāni ca kaṭṭharūpakāni samparivattakāni addasa. So yakkhadāsake pakkosāpetvā balikammaṃ kāretvāpi neva antaṃ na koṭiṃ passanto devatānaṃ namassamāno – “ahaṃ imā dhātuyo gahetvā caturāsītiyā vihārasahassesu nidahitvā sakkāraṃ karomi, mā me devatā antarāyaṃ karontū”ti āha.

Sakko devarājā cārikaṃ caranto taṃ disvā vissakammaṃ āmantesi – “tāta, asoko dhammarājā ‘dhātuyo nīharissāmī’ti pariveṇaṃ otiṇṇo, gantvā kaṭṭharūpakāni hārehī”ti. So pañcacūḷagāmadārakavesena gantvā rañño purato dhanuhattho ṭhatvā – “harāmi mahārājā”ti āha. “Hara, tātā”ti saraṃ gahetvā sandhimhiyeva vijjhi, sabbaṃ vippakiriyittha. Atha rājā āviñchane bandhaṃ kuñcikamuddikaṃ gaṇhi, mañikkhandhaṃ passi. “Anāgate daliddarājā imaṃ maṇiṃ gahetvā dhātūnaṃ sakkāraṃ karontū”ti puna akkharāni disvā kujjhitvā – “mādisaṃ nāma rājānaṃ daliddarājāti vattuṃ ayutta”nti punappunaṃ ghaṭetvā dvāraṃ vivarāpetvā antogehaṃ pavitṭho.

Aṭṭhārasavassādhikānaṃ dvinnaṃ vassasatānaṃ upari āropitadīpā tatheva pajjalanti. Nīluppalapupphāni taṅkhaṇaṃ āharitvā āropitāni viya, pupphasanthāro taṅkhaṇaṃ santhato viya, gandhā taṃ muhuttaṃ pisitvā ṭhapitā viya rājā suvaṇṇapaṭṭaṃ gahetvā – “anāgate piyadāso nāma kumāro chattaṃ ussāpetvā asoko nāma dhammarājā bhavissati so imā dhātuyo vitthārikā karissatī”ti vācetvā – “diṭṭho bho, ahaṃ ayyena mahākassapattherenā”ti vatvā vāmahatthaṃ ābhujitvā dakkhiṇena hatthena apphoṭesi. So tasmim ṭhāne paricaraṇadhātumattameva ṭhapetvā sesā dhātuyo gahetvā dhātugehaṃ pubbe pihitanayeneva pidahitvā sabbaṃ yathāpakatiyāva katvā upari pāsāṇacetiyaṃ patiṭṭhāpetvā caturāsītiyā vihārasahassesu dhātuyo patiṭṭhāpetvā mahāthere vanditvā pucchi – “dāyādomhi, bhante, buddhasāsane”ti. Kissa dāyādo tvaṃ, mahārāja, bāhirako tvaṃ sāsanaṃ sātī. Bhante, channavutikoṭidhanaṃ vissajjetvā caturāsīti vihārasahassāni kāretvā ahaṃ na dāyādo, añño ko dāyādoti? Paccayadāyako nāma tvaṃ mahārāja, yo pana attano puttañca dhītarañca pabbājeti, ayaṃ sāsane dāyādo nāmāti. So puttañca dhītarañca pabbājesi. Atha naṃ therā āhaṃsu – “idāni, mahārāja, sāsane dāyādosī”ti.

Evametaṃ bhūtapubbanti evaṃ etaṃ atīte dhātunidhānampi jambudīpatale bhūtapubbanti. Tatiyasaṅgītikārāpi imaṃ padaṃ ṭhapayimsu.

Aṭṭhadoṇaṃ cakkhumato sarīrantiādigāthāyo pana tambapaṇṇidīpe therehi vuttāti.

Iti sumaṅgalavilāsiniyā dīghanikāyaṭṭhakathāyaṃ

Mahāparinibbānasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.